

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
FARABİ AVRASYA ÇALIŞMALARI UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ
2. ULUSLARARASI “VATANA DÖNÜŞ EDEBİYATI SEMPOZYUMU
13 ARALIK 2018, İSTANBUL TÜRKİYE

VATANA DÖNÜŞ

EDEBİYATI

Bildiri Metinleri Kitabı

DEMAVEND

Demavend Yayınları
Elektronik yayınlar serisi: 5
İstanbul, Aralık 2018
Yayın yönetmeni: Neval Güzelyüz
Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Sultan ŞİMŞEK -
Araş. Gör. Yasemen TORULOĞLU IŞIK
Kapak tasarımı: Sena KARAÇOR
Eserin türü: Edebiyat, araştırma

© Bu eserin bütün hakları Demavend Yayınları'na aittir. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'nın hükümlerine göre eserin tamamı ya da bir bölümünün, izinsiz olarak elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir kayıt sistemi ile yayınlanması, çoğaltılması ya da depolanması yasaktır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 27406
ISBN: 978-605-9986-85-4

Demavend Yayınları
Başak Mah. Yeşil Vadi Cad.
Metrokent, A1 Blok, D. 87
Başakşehir-İSTANBUL
☎ : 0090 212 500 36 07
demavend@demavend.com.tr
<http://www.demavend.com.tr>

**Kütüphane Bilgi Kartı (Cataloging-
in-Publication Data)**

1. Edebiyat 2. Türkiyat
3. Avrasya 4. Şarkiyat
139 sayfa; 16.5x24 cm

İÇİNDEKİLER

1	VATANA DÖNÜŞ EDEBİYATI'NIN DOĞUŞU VE İYAD HAYATİLEH İLE MARAM AL-MASRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE VATAN TEMASI.....	5
	ABDULLAH KIZILCIK.....	5
2	SURİYE'DE XX. YÜZYİL NEO-KLASİK ŞİİRİNDE VATAN TEMASI	11
	ÖMER İŞHAKOĞLU	11
3	SURİYE DİRENİŞ EDEBİYATINDA VATAN ÖZLEMİ VE GÖÇ OLGUSU.....	37
	İBRAHİM USTA.....	37
4	GÖÇÜN GÖLGESİNDE TÜRKİYE'DE YAŞAYAN SURİYELİ EDEBİYATÇILAR	59
	MEHMET ALİ KILAY ARAZ.....	59
5	GÖÇ SÜRECİNDE KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM: SURİYELİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ORTAOKUL ARAP HALK KÜLTÜRÜ MÜFREDATI ÖRNEĞİ	67
	OSMAN DÜZGÜN.....	67
6	GÖÇÜN OLGUSUNUN ETKİSİNDE ŞEKİLLENEN EDEBİ TEMALAR ORTA ÖĞRETİM ARAP EDEBİYATI MÜFREDATI ÖRNEĞİ.....	72
	ABDULLAH BALLI	72
7	GÖÇ VE İLTİCA MEFHURLARI AÇISINDAN VAK'UL-HUTA ROMANI	79
	SULTAN ŞİMŞEK.....	79
8	ĞASSAN KENEFANİ'NİN ESERLERİNDE VATAN VE GÖÇ.....	92
	YASEMEN TORULOĞLU İŞİK.....	92
9	MEHCER EDEBİYATINDA ZEKÎ KUNSUL VE	100

ŞİİRLERİNDE VATAN ÖZLEMİ.....	100
TURGAY GÖKGÖZ	100
10 İLTİCA VE DÖNÜŞ EDEBİYATI BAĞLAMINDA EDEBİ METİN: SURİYE VE FİLİSTİN ÖRNEKLERİNE DAİR BİR OKUMA.....	114
HİŞAM MUHAMMED ABDULLAH	114
11 TEHCİR EDEBİYATI	118
İBTİSÂM ŞÂKÛŞ	118
12 DERVİŞ VE ED-DUĞAYM ÖRNEĞİNDE SÜRGÜN KASİDESİ.....	121
RAMAZAN ÖMER.....	121
13 SURİYE VE FİLİSTİN ŞİİRLERİNDE VATANA DÖNÜŞ	127
MUSAB HAMÛD	127

1 VATANA DÖNÜŞ EDEBİYATI'NIN DOĞUŞU VE İYAD HAYATİLEH İLE MARAM AL-MASRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE VATAN TEMASI

ABDULLAH KIZILCIK*

The Literature of Return to Homeland and The Theme of Fatherland in the poems of the Maram al-Masrî and İyâd Hayatleh

Göç insanlık tarihi kadar eskidir. İslam tarihinde ise göç, Hz. Muhammed'le başlamıştır. O çok sevdiği Mekke'den ayrılırken Kâbe'ye uğradı tavaf ettikten sonra:

“Ey Mekke, Sen Allah katında yeryüzünün en hayırlı ve en sevimli yerisin; eğer çıkmak zorunda bırakılmasaydım, senden hiç ayrılmazdım”, diyerek hitap etti¹.

On dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar da göçler çeşitli vesilelerle devam etmiştir. Bu arada Modern Arap Edebiyatı Batı dünyası ile sosyal, siyasal ve kültürel etkileşim sonucu ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi 1798 yılındaki Fransız ihtilali tüm dünyayı olduğu gibi Osmanlı egemenliği altındaki ülkeleri de etkilemiş ve Napolyon'un bu tarihte Mısır'ı işgal sürecinde beraberinde getirdiği Matbaa ile özelde Mısır'ın genelde de tüm Arap dünyasının edebi alanda fikri hayatını değiştirmiştir. Bu değişimin birçok sebebi olmakla birlikte en önemli nedeni tercüme ve telif çalışmaları olmuştur. Özellikle İngilizce ve Fransızcadan yapılan çeviriler Arap Edebiyatının çehresini değiştirmiştir².

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (abdullahkizilcik@yahoo.com.)

¹ Bk. İrfan Yücel, **Peygamberimizin Hayatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 21. Baskı, Ankara 2012, s. 92-93.

² A. Kazım Ürün, **Modern Arap Edebiyatı**, Çizgi Kitapevi, Konya 2015, s. 13-20.

Bu arada modern Arap edebiyatı 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında şekil değiştirmiş ve göç edebiyatını doğurmuştur. Bu yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra Lübnan, Suriye, Filistin ve Mısır gibi ülkelerden siyasi ve ekonomik nedenlerle Batı'ya, veya Güney Amerika'ya kadar göç eden edebiyatçıların kurduğu vakıf, dernek ve birlik gibi edebi toplulukların edebî çalışmalarını ile başlayan göç edebiyatı³, yirminci yüzyılın başlarından itibaren özellikle Osmanlı İmparatorluğu sonrası uzun süren iç karışıklık ve meydana savaşırlardan dolayı Filistin'den Ürdün, Lübnan, Suriye ve Mısır gibi ülkelere göç eden birçok göçmen ve mültecinin başlattığı vatana dönüş edebiyatı ile yeni bir türün doğmasına neden olmuştur. Bu edebî etkileşim Suriye'de 1. Dünya savaşı öncesi milliyetçilik akımından ve bağımsızlığını el edeceği 1946 yılına kadar Fransız mandasından dolayı daha çok protest edebiyatı şeklinde görülmüştür. 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını elde ettiği süreçte modern Arap edebiyatı şiirine daha çok hamaset hakim olmuştur.

1948 yılında İsrail'in bağımsızlığını elde etmesi ile gerilen ilişkilerle başlayan Arap-İsrail savaşı 1967 yılında Arapların mağlup olması ile başlayan süreçte ise göçmen Filistinliler, gittikleri yerlerde vatana dönüş edebiyatını başlattılar. Suriye'de meydana gelen iç savaş nedeniyle de bu hasret daha da artmış ve bu edebiyat gelişmesine devam etmiştir⁴.

Yenilikçi ve edebî üslupla Mahmut Derviş (1941-2008), Gassan Kanafani (1936-1972), Jabra İbrahim Jabra (1920-1994), Emile Habib (1921-1996) gibi şairler, romancılar ve kısa öykü yazarları çalışmalarında insanın ve özellikle Filistinlilerin çektikleri acıları eserlerinde ifade ettiler⁵. Vatana dönüş edebiyatının önde gelen temsilcilerinin başında Filistinli Harun Haşim Reşid, Ali

³ Nitekim Cübran Halil Cübran, Miha'il Nua'yme, Emin er-Reyhani, Nesib Arida, İliyya Ebu Madi, Fevzi Ma'luf, Reşit Selim el-huri ve İlyas Ferhat bu edebiyatın öncüleridir. Bk. A. Kazım Ürün, a.e., s. 9; Nuaym el-Yâfi, Mahir el-Muhenned, **Suret el-Turki fi eş-Şi'r el-'Arabi**, Lazkiye, neşr. Dar el-Hivar, 1995, s. 16.; İsmail Durmuş, "Şiir", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, s. 153.

⁴ İbrahim Usta, **Modern Suriye Şiirinde Edebî Akımlar ve Temsilcileri**, Ankara, Sonçağ Yayınları, 2017, s. 6-14.

⁵ İbrahim M. Ebu Hasshash'ın 'Filistinli Şair Mahmud Derviş'in Şiirlerinde Ölüm ve Matem Teması' adıyla hazırladığı Doktora tezinin (Berlin 1992) 240 ile 245 arasındaki sayfaları, Osmanlı Araştırmaları dergisinin XVI. sayısında İstanbul'da Enderun Kitabevi tarafından neşredilmiştir. Bkz.:http://www.isam.org.tr/documents/_dosyalar/_pdfler/osmanli_arastirmalari_dergisi/osmanli%20C4%B1_sy16/1996_16_KOCY2.pdf.

Hâşim Reşid ve Abdulkerim Alkermî gelmektedir⁶. Bu edebiyat, Arap Baharı ile birlikte komşu ülkeler ile Avrupa ve Amerika'ya giden Arapların bulunduğu ülkelerde vatanından uzakta yaşamak zorunda kalanların edebiyatı şeklinde devam etmiştir.

Meram al Masrî ile İyad Hayatleh de Suriye'den Avrupa'ya göç edip yaşamlarını gurbette geçirmek zorunda kalan şairlerdendir:

Meram al-Masrî

Suriyeli Şair Maram al-Masri bu yüzyılda şiirleri ile vatan özlemini dile getiren şairlerdendir. 19 yaşlarında şiir yazmaya başlayan al-Masri 1962 yılında Suriye'nin Lazkiye kentinde doğdu. Dımaşk Üniversitesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı okuduktan sonra 1984 yılında Fransa'ya göç etti. Annesi Suriyeli, babası Lübnanlıdır.

1990 lardan itibaren Suriye'den göç ederek Fransa'nın başkenti Paris'te yaşayan Maram al-Masrî daha çok kadın temalı şiirleri ile tanınmıştır. Onun şiir kitapları çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Fakat kadını ele alırken her zaman onu kadın, erkek ve toplum olarak birlikte işlemiştir. Ancak Arap Baharı ile birlikte Suriye'de olaylar başlayınca yine kadın konulu şiirler yazmış, ama bu defa savaş ortamında kadına temas etmiştir⁷.

"نحن المغتربين
نعيش على حبات المهدئات
وطننا أصبح الفيسبوك
يفتح لنا السماء المقفلة في وجوهنا
عند الحدود
نحن المغتربين
ننام حاضنين هواتفنا الخلوية
وعلى ضوء الشاشة
نغفو حزنا ونفريق آملا
نحن المغتربين
نحوم حول بيوتنا البعيدة

⁶ Yeni Şafak Gazetesi 10 Ocak 2018 tarihinde Semir Atıyye , Hasretten Doğan Dönüş Edebiyatı ile ilgili verdiği röportajda Dönüş edebiyatının doğuşunu özetlemiştir. Bk. <https://www.yenisafak.com/hayat/hasretten-dogandonus-edebiyati-2993085>.

⁷Bk. <http://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=24122013&id=f984b6a7-1717-4adf-b8ea-1dc223aa7397>. 24 Aralık 2013.

كما تحوم العاشقات حول السجن
ليلمحن ظلال أحبتهن
نحن المغتربين
مرضى بمرض عضال
بحب وطن معدّب."

Biz gurbetçiyiz,
Sakinleştirici haplarla yaşıyoruz.
Vatanımız face-book,
Bize kapalı olan semanın kapılarını açıyor.
Bir yerlerde gurbetçiyiz,
Telefonlarımıza sarılarak yatıyoruz.
Televizyon izlerken üzüntüden uyuyor,
Ümitle uyanıyoruz.
Biz gurbetçiyiz,
Uzaktaki evlerimizin üzerinde kuşlar gibi uçuyor,
Sevdiklerimizin gölgelerinde parlıyoruz.
Çünkü biz gurbetçiyiz.
Amansız hastalığa müptelayız,
Izdırap içerisinde vatan özleminden.

İyad Hayatile

Aslen Filistinli olan İyad Hayatleh Suriye’de Yermuk Çadır kentinde kalmakta iken bir süredir İskoçya’nın başkenti Glaskow’da yaşamını sürdürmektedir. Suriye’de doğup yaşamlarını çadır kentlerde sürdüren Filistinlilerden olan Hayatleh, hayatını zorluklarla geçirip göç ettikleri ülkelerde ikinci bir mülteci hayatı yaşayan Filistinlilerdendir. Bu şairler gördükleri ve yaşadıklarını ancak şiirlerle ifade etmektedirler. Nitekim İyad Hayatleh bir şiirinde vatani ile ilgili duygularını şöyle ifade eder⁸:

"الشهداء الفلسطينيين لم يخطوا ليموتوا هنا
فقد كان لديهم حلم آخر
بيدأ من زقاق المخيم

⁸ Bk. <http://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=24122013&id=f984b6a7-1717-4adf-b8ea-1dc223aa7397>, 24 Aralık 2013.

ولا ينتهي في القدس
أَنْ يُقْتلوا برصاص العدو
في معركة التحرير
على ربا فلسطين
ومع ذلك
لم تختلف نهاياتهم كثيرا
فقد استشهدوا برصاص العدو نفسه
في معركة التحرير نفسها
ولكن .. على ربا سوريا."

Filistinli şehitler Suriye'de ölmeyi düşünmüyorlardı,
Onların burada başka düşleri vardı.
Çadır sokaklarından başlayıp,
Kudüs sokaklarına varamadan,
Düşman kurşunlarıyla hep beraber öleceklerdi,
Özgürlük savaşında, Filistin tepelerinde.
Ama onların sonları da çok farklı olmadı,
Aynı düşmanın kurşunları ile şehit oldular,
Aynı özgürlük savaşında,
Ama ... Suriye tepelerinde.

Kaynakça

Ahmet Kazım Ürün, **Modern Arap Edebiyatı**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2015.
İbrahim Usta, **Modern Suriye Şiirinde Edebi Akımlar ve Temsilcileri**, Ankara, Sonçağ Yayınları, 2017.

İrfan Yücel, **Peygamberimizin Hayatı**, 21. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

İsmail Durmuş, “Şiir”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 39, s. 144-154.

Nuaym el-Yâfi, Mahir el-Muhenned, **Suret el-Turki fi eş-Şi'r el-'Arabi**, Lazkiye, neşr. Dar el-Hivar, 1995.

<https://www.yenisafak.com/hayat/hasretten-dogandonus-edebiyati-2993085>.

<https://www.djazairess.com/eldjournhouria/40538>.

https://www.orient-news.net/ar/news_show/7933.

http://www.bbc.com/arabic/artandculture/2013/12/131224_syria_poetry_event.

<https://rasoulallah.net/ar/articles/article/8124>.

http://www.bbc.com/arabic/artandculture/2013/12/131224_syria_poetry_event.

<https://www.youtube.com/watch?v=ThdsI43qL5s>.

<http://www.shorouknews.com/news/view.aspx?cdate=24122013&id=f984b6a7-1717-4adf-b8ea-1dc223aa7397>. 24 Aralık 2013.

2 SURIYE’DE XX. YÜZYİL NEO-KLASİK ŞİİRİNDE VATAN TEMASI

ÖMER İSHAKOĞLU*

The Theme Of Motherland In 20th Century Neo-Classical Poetry In Syria

Dört yüz yıl boyunca (1516-1918) Osmanlı Devleti’nin idaresinde kalan Suriye, Sevr antlaşmasınının 94. maddesi gereğince kendi kendini idare edebilinceye kadar mandater bir devletin müşavirliği ve yardımı ile yönetilmek üzere müstakil bir devlet haline getirilmiş ve San Remo konferansında alınan karar gereğince de Fransa’nın manda yönetimine bırakılmıştır. Fransız işgali, iki yıl sonra Milletler Cemiyeti’nin onayıyla resmen manda yönetimine dönüşmüş ve bu dönemde (1920-1946) Suriye’de huzursuzluk iyice artmıştır.

Fransız manda yönetimi, başından itibaren mahallî direnişle karşılaşmış ve bu direnişe toplumun her kesimi katılmıştır. Toplumun aydın tabakasını oluşturan şair ve yazarlar da bu duruma duyarsız kalmayarak maddi ve manevi destek sağlamışlar, ayrıca halkı bilinçlendirerek direnişe çağırılmışlardır. Bu dönemde aktif rol oynayan Muhammed el-Bezm, Muhammed el-Furâtî, Hayreddîn ez-Ziriklî, Halîl Merdem Bek ve Şefik Cebri gibi şairler, şiirleriyle halkın duygularını dile getirip bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasında pay sahibi olmuşlardır.

Bu çalışmada, yukarıda adı geçen neo-klasik akıma mensup şairlerden hareket ederek, bağımsızlık mücadelesinin kazanılmasında oynadıkları role ve vatan temasının şiirlerinde ele alınış şekline ışık tutulmaya çalışılacaktır.

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
(o.ishakoglu@gmail.com)

Muhammed el-Bezm (1887-1955)

Şair, dilci ve edebiyatçı Muhammed el-Bezm, aslen Iraklı bir ailenin çocuğu olarak 1887 yılında Şam'da doğdu. İlk eğitimini mahalledeki küttabda alan el-Bezm, 20 yaşına gelinceye kadar herhangi ciddi bir eğitim almadığından dolayı kitap okumakta bile zorlanıyordu. Daha sonra arkadaşı Hayreddîn ez-Ziriklî ile birlikte dönemin önemli âlimlerinden Abdulkâdir Bedrân ve Cemâleddîn el-Kâsimî'nin derslerine devam ederek, sarf, nahiv, belâgat, mantık ilimleri ile bazı büyük şairlerin divanlarını okudu. 1913 yılında 26 yaşına geldiğinde ise artık bu ilimleri okutacak seviyeye gelmişti. Kendisine öğretmenlik teklifi gelmesi üzerine Osmâniye Medresesi'nde belâgat ve inşa dersleri vermeye başladı. I. Dünya Savaşı'na kadar öğretmenliğe devam eden el-Bezm, savaşın patlak vermesi üzerine askere alındı¹.

Muhammed el-Bezm, bu döneminde şiirler yazmaya ve bu şiirlerini de gazete ve dergilerde yayınlamaya başladı. Ayrıca küçüklüğünden beri yaşadığı bazı talihsizlikler yüzünden hayata küsen şair, insanlara olan güven duygusunun zayıflamasından dolayı daha çok yalnız yaşadı ve bu durumu yüzündeki ifadelere de yansıdı².

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine, Arap birliklerinin Şam'a girdiğini gören halk gibi Muhammed el-Bezm de sevince boğuldu ve şu beyitleri kaleme aldı³:

جَزَى اللهُ كُلَّ الْخَيْرِ خَيْلًا تَتْبَاعَتْ	تَرَامِي إِلَى أَرْضِ الشَّامِ صُدُورُهَا
تَقَلُّ رَجَالًا مِنْ سُلَالَةٍ يَعْزُبُ	لَهَا هَمٌّ فِي هَامَةِ الْمَجْدِ دَوْرُهَا
بَوَارِقُ مِنْ نَحْوِ الْجَجَازِ تَأَلَّقَتْ	فَجَلَّقُ فِي جَوْ الْجَزِيرَةِ نُورُهَا
نَسَائِمٌ هَبَّتْ مِنْ جُوبِ وَمَعْرَبِ	قُبُولًا فَلَا هَبَّتْ بِنَحْسِ دُبُورُهَا

¹ Muhammed el-Bezm, kendi yetişme devresi ile bilgileri kaleme almıştır, bkz.: Sâmi ed-Dehân, eş-Şu'âra'u'l-a'lâm fi Sûriya, Beyrut, Dâru'l-envâr, 1968, s. 34-36.

² A.e., s. 38.

³ A.e., s. 39.

Mübarek etsin Allâh o atlıları Şam'a gelen o kahramanları
Arap sülalesindendir soyları Taşımakta onlar nice umutları
Hicaz'dan gelmekte o burakları Şam'ı aydınlatıyor bütün ışıkları
Güneyden esiyor meltem rüzgârı Beraberinde taşıyor nice hayırları

Ancak çok geçmeden bu sevinci yarım kalarak siyasi bir suçtan ötürü hapse atıldı ve hapisteyken şu beyitleri yazdı⁴:

لَا السَّجْنَ يَرُدُّعُهُ وَلَا أَغْلَالُهُ عَنْ غَايَةِ تَسْمُؤِ لَهَا أَمَالُهُ
مَقْفُؤُهُ إِذْ نَقَمُوا عَلَيْهِ جَلَالُهُ فَسَعَوْا بِهِ كَيْ لَا يُبَيِّنَ جَلَالُهُ

Ne zindana aldırış eder ne prangalara Ulaşmak için o yüce umutlara
Öç alıyorlar şimdi ondan bu uğurda Ortaya çıkmasın diye bu yüce dava

Daha sonra gelişen olaylarda halkının ayrılığa düştüğünü gören el-Bezm, cahillerin ön plana çıkıp âlimlerin gizlendiğini şu beyitleriyle dile getirmiştir⁵:

يَا أَيُّهَا الْوَطَنُ الَّذِي عَبَّتْ بِهِ أَبْنَاؤُهُ فَتَرَأَسَتْ جُهَّالُهُ
وَتَنَّاوَبْتُهُ الْحَادِثَاتُ فَسَاسَهُ فِي النَّازِلَاتِ الْمُعْجَمِيَّاتِ رَدَّالُهُ
وَتَفَرَّقْتَ شَيْعًا بِهِ أَبْنَاؤُهُ وَتَخَادَلُوا فَتَقَطَّعْتَ أَوْصَالُهُ

⁴ Edhem Cundî, A'lâmu'-edeb ve'l-fenn, 2 c., Dimaşk, 1954, C. II, s. 132.

⁵ ed-Dehhân, a.g.e., s. 39.

Ey kötü talihli vatan toprağı Evladın gitti kaldı cahil uşağı
Başına bir sürü musibetleri sardı Seni çıkmaz derin kuyulara attı
Halkını gruplara bölüp parçaladı Aralarındaki bağları söküp fırlattı

Hapisten çıktıktan sonra öğretmenliğe geri dönerek, 25 yıl bu meslekte görev yaptı ve çok değerli öğrenciler yetiştirdi. Bir yandan da şiir yazmaya devam ederek, bu şiirleri gazete ve dergilerde neşretti. Ayrıca 1942 yılında Şam Arap Dil Akademisi üyeliğine seçildi⁶.

İnsanlardan uzak ve hayattan zevk almadan yaşayan Muhammed el-Bezm, uzun süre hastalık ve yoklukla mücadele ettikten sonra 1955 yılında Şam'da vefat etmiştir.

Muhammed el-Bezm'in divanı incelendiğinde, hamasi ulusal şiirlerinin yanı sıra Arap atalarıyla övündüğü fahr türünde de şiirler yazdığı, ayrıca eski büyük şairler hakkında medihler dizdiği ve toplumsal şiirlerinde halkını hicvettiği görülür.

el-Bezm'in hamasi şiirlerine örnek olarak, milletini çalışmaya ve düşmandan öç almaya teşvik ettiği şu beyitleri verilebilir⁷:

أَفْلِقِي مَطْمَحَ النَّسُورِ زُبَيْراً وَأَزْزُرِي وَجَائِبِي التَّهْدِيدَا
وَأَنْزُكِي الْحَالِكَاتِ وَالْبَيْضَ مِنْ دَا زَكِّ طَوْعاً وَلَا إِدَا وَعَبِيدَا
وَأَخْذِي مِنْ زَمَاجِرِ الْأَسَدِ مَمْزُورَا جَاءَ بِقَصْفِ الرُّعُودِ عَنِّي نَشِيدَا
وَأَنْزُكِي سَجَاجِعَ الْبَلَابِلِ فِي الرَّوَا ضِ تَبَاكِي وَتَكْتُرَ التَّرِيدَا
أَفْهَمِي الْأَرْضَ مَنْ عَلَيْهَا جَمِيعَا أَنْ لِلضَّادِ أُمَّةٌ لَنْ تَبِيدَا

⁶ Sâmî Keyyâlî, *el-Edebu'l-mu'âsir fî Sûriya 1850-1950*, Mısır, Dâru'l-ma'ârif, 1968, s. 223.

⁷ A.e., s. 48.

Kalk! Kükre akbabaların tehdidine Kükre bütün korkuların yüzüne
Bırak ağlamayı artık kötü talihine Yeter artık kulluk ve köleliğine
Kükre aslan gibi ve atıl öne Gök gürültüsü gibi marşını söyle
Bırak bülbül ötsün bahçelerde Ağlasın ve feryat etsin içten içe
Haykır bütün yeryüzündeki herkese Arap milletinin ölmediğini söyle

el-Bezm, şiirlerinde bütün Arap dünyasını ele almış ve her bir parçasına hayran olduğunu ifade etmiştir:

دَجَلَةٌ مُخْتَدٍ قَوْمِي الْعَايِرِينَ جَلَّقَ مَنْبَتٌ جِسْمِي وَعَلَى
 أَنَّةً تَنْتَابُنِي جِينًا فَحِينَ وَ إِلَى بَعْدَادَ مَهْوَى النَّفْسِ لِي
 مَهْبُطُ الْوَحْيِ وَمَهْدُ الرَّاشِدِينَ وَحَثْنَا تَهْفُو إِلَى أُمِّ الْقُرَى
 كَاهِلِ الْمَجْدِ وَأَرْضِ الْفَاتِحِينَ وَفَوَادُ سُؤْلِهِ فِي يَنْتَرِبِ
 عِزَّةَ اللَّيْثِ إِذَا مَلَ الْعَرِينَ وَبِصَانَعَاءَ تَخَطَّاهَا الْأَدَى

Şam'da doğup büyüdüm ben Aslen Dicle'de yerleşik bir kavimden
Bağdat'a bağlandım hep gönülden İnledim hep onun için derinden
Yandı gönlüm Mekke'ye Vahye ve halifelere olan özleminden
hasretinden
Onun ateşi söner Medine'den O mübarek ve kutsal beldeden
San'â da muzdarip sıkıntı ve çileden Ama bir aslan gibi kalkacak yerinden

Muhammed el-Bezm'in klasik Arap edebiyatına aşırı düşkünlüğü ve modern Arap edebiyatına iltifat etmeyişi eleştiri konusu olmuştur. Yazdığı şiirlerde eskileri taklit etmesi, şiirine yenilik getirmemesi ve eski kelimeleri tercih etmesinden dolayı eleştirilmiştir⁸.

Sami el-Keyyâlî ise, aslen Iraklı bedevi bir aileye mensup olan el-Bezm'in bu özelliğini övmüş ve Batı edebiyatıyla temas etmemesi sebebiyle Arapçasının saf ve duru kaldığını belirtmiştir⁹. Nitekim onun şiirleri incelendiğinde, kullandığı dilin ve üslubun klasik Arapçaya yakın olduğu açıkça görülür. Bu yönüyle yaşadığı asrın şairlerinden ayrılan el-Bezm'in, ele aldığı konular itibariyle onlara benzediği ve milli meselelerde aynı duyguları dile getirdiği fark edilmektedir.

Muhammed el-Furâtî (1890-1978)

Şair Muhammed el-Furâtî, Suriye'nin kuzey doğusunda ve Fırat nehrinin kıyısında kurulmuş olan Deyrizzor şehrinde 1890 yılında dünyaya geldi. Fakir bir ailenin tek çocuğu olarak eğitimine mahalledeki Sıbyan Mektebi'nde başlayan el-Furâtî, daha sonra şehirde açılan Rüşdiye Mektebi'ne devam etti. Bu okuldan mezun olduktan sonra bir süre bazı özel hocaların ilmi derslerine iştirak etti, ancak bu eğitimin yetersiz olduğunu fark etmesi üzerine 1908 yılında Halep'e giderek Hüsrekiye Medresesi'ne kaydoldu. Bu medresede Kâmil el-Ğazzî, Ali el-Keyyâlî ve Rızâ ez-Za'im gibi hocalardan dersler aldı ve Farsça öğrendi. Bu son hocası tarafından himaye göyerek özel bir ilgiye mazhar oldu. Hocasının bir süre sonra başka bir şehre taşınması üzerine sahipsiz kalan el-Furâtî, eğitimini tamamlamadan okuldan ayrılmak zorunda kaldı ve 1911 yılında el-Ezher'de okumak üzere Kahire'ye gitti.

el-Ezher'deki eğitimi sırasında Mısırlı ünlü edebiyatçılardan Taha Hüseyin (1889-1973) ve Zeki Mübarek (1891-1952) ile birlikte aynı sınıfta dil ve edebiyat derslerine devam etti. Ayrıca Hân el-Halilî'de dönemin ünlü şairlerinden Ahmed Şevkî (1868-1932), Hâfız İbrahim (1872-1932) ve Halîl Mutrân (1871-1949)'ın edebi toplantılarına katıldı. Kendisine arkadaşları tarafından bu dönemde el-Furâtî lakabı verilen şair, yazmaya başladığı ve *Mısriyyât* adını verdiği ilk şiirlerinde bu mahlası kullandı¹⁰. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi neticesinde

⁸ A.e., s. 45.

⁹ A.e., s. 220.

¹⁰ Hüseyin Mur'î el-Hasen, *eş-Şâ'ir Muhammed el-Furâtî*, Dimaşk, Dâru'l-farkad, 2005, s. 57-62.

Mısır'da okuyan Suriyeli öğrencilerin ailelerinden aldıkları yardımın kesilmesi ve zor günler geçirmeleri üzerine, Mısırlı öğrenciler tarafından bir gece düzenlenmiş ve bu geceye önde gelen devlet adamları, iş adamları ve edebiyatçılar katılmıştı. Bu gecede Halil Mutrân ve Hâfız İbrahim gibi önemli şairlerin şiir okumasının ardından el-Furâtî de Suriyeli öğrenciler adına durumlarını izah eden bir şiir okudu¹¹.

el-Ezher'deki eğitimini tamamlayan şair, I. Dünya Savaşı sona erdikten sonra 1919 yılında doğduğu şehir Deyrizzor'a geri döndü ve buradaki okullarda hocalık yapmaya başladı. Fransız manda yönetimine karşı yapılan ayaklanmalara katıldığı gerekçesiyle tutuklanacağı haberleri üzerine ailesinden ayrılarak Bağdat'a kaçtı. Burada Milli Eğitim Bakanlığı yapmakta olan arkadaşı Sâti' el-Husrî ile bir araya gelen şair, bir okula Arapça öğretmeni olarak atandı. İki yıl kaldığı Irak'ta şiir yazmaktan geri kalmayarak *Irakiyyât* adını verdiği şiirlerine, daha sonra atandığı Bahreyn'de de devam etti ve bunlara da *Bahreyniyyât* adını verdi. Bir ara Suriye'de genel af ilan edilmesi üzerine şairimiz altı yıl ayrı kaldığı memleketine geri döndü ve öğretmenlik mesleğine devam etti. On yıl kadar bu mesleğine devam ettikten sonra ise, Deyrizzor Milli Kütüphanesi'ndeki yeni görevine atandı.

Bu görevinde halkla daha iç içe olan el-Furâtî, okuma-yazma öğrenmek isteyenlere yardımcı oldu, ayrıca kütüphaneye gelen gençlerle ilgilenerek onlara şiir okuma sevgisini aşıladı. Böylece Deyrizzor şehrinde ilmi ve edebi hareketliliğin artmasına katkıda bulunan şair, hayatının en verimli yıllarını bu faaliyetlerle geçirdi. 1959 yılına kadar bu görevini sürdürerek aynı yıl Milli Eğitim Bakanı Emced et-Tarâblusî'nin tavsiyesi üzerine Kültür Bakanlığı'na Fars dili ve edebiyatı mütercimi olarak atandı. Buradaki faaliyetleri esnasında Fars dili ve edebiyatının en meşhur eserlerini Arapçaya kazandırdı. 1972 yılında ise emekliye ayrılarak Deyrizzor'a geri döndü¹².

1974 yılında Suriye Devlet Başkanı Hâfız el-Esed tarafından ikinci bir emekli maaşı ile ödüllendirilen el-Furâtî, Arap Yazarlar Birliği tarafından Deyrizzor'da kendi adına düzenlenen geniş katılımlı bir festivalle anıldı. Hayatının son yıllarını

¹¹ Ahmed Şevhân, **Muhammed el-Furâtî**, Deyrizzor, Mektebetu't-turâs, 1979, s. 11.

¹² el-Hasen, **a.g.e.**, s. 66-69.

doğduğu şehirde geçiren şair, doksana yaklaşan bir ömür sürdükten sonra 17 Haziran 1978 tarihinde vefat etti¹³.

Uzun bir ömür yaşamış olan Muhammed el-Furâtî, muhadram¹⁴ şair olarak hem XIX. yüzyılın klasik şiir geleneğinin hem de XX. yüzyılın modern şiirinin atmosferinde yaşamış ve her iki döneme özgü şiirler kaleme almıştır. Hayat şartları ve siyasi koşullar gereği ömrünün ilk dönemlerini gurbette geçiren şair, doğal olarak bu durumunu şiirlerine yansıtmıştır. Ülkesi Suriye'nin 1946'da bağımsızlığını elde ederek istikrara kavuşmaya başlaması üzerine ise, şair de düzenli bir hayata kavuşmuş ve ömrünün büyük bir bölümünü doğduğu şehir Deyrizzor'da geçirmiştir.

Şair, milli, ulusal ve toplumsal şiirlerin yanı sıra mersiye, doğa ve insan betimlemeleri ile didaktik şiirler kaleme almıştır. Milli şiirlerinde Araplara geçmişteki soylu tarihlerini hatırlatmış ve geri kalmışlıktan bir an önce kurtulmaları gerektiğini belirtmiştir. Aşağıdaki beyitler, *en-Nahdatu'l-'Arabiyye* (:Arap rönesansı) adlı kasidesinden alınmıştır¹⁵:

بني العربِ أنتم من قديم مَلَكْتُهُمْ
نَوَاصِي مُلُوكِ الْأَرْضِ بِالْبَيْضِ وَالسَّمْرِ
رَفَعْتُمْ بِأَقْصَى الشَّرْقِ رَايَاتِ مَجْدِكُمْ
وَبِالْعَرَبِ فِي أَقْصَاهُ مِنْ سَاجِلِ الْبَحْرِ
فَهَذِي دِمَاءُ الْأَكْرَمِينَ بِجِسْمِكُمْ
تُنَادِيكُمْ سِرًّا إِلَى رَفْعَةِ الْقَدْرِ

Ey Arap oğlu Arap sendin hâkimi *Bütün hükümdarların söz sahibi*

Doğu'da senin sancakların yükseldi *Fethettin Batı'daki bütün sahilleri*

Akıyor kanında ecdadının asaleti *Çağırıyor yükseltmek için şerefini*

¹³ A.e., s. 72-73.

¹⁴ Muhadram, hem İslâm öncesi hem İslâm sonrası dönemde yaşamış kimselere denildiği gibi, birbirinden farklı iki dönemde yaşamış kimseler için de kullanılır, bkz.: **Mu'cemu'l-vasit**, 4. bs., Mektebetu'l-şurûki'd-duveliyye, Mısır, 2004, s. 241.

¹⁵ **Divânu'l-Furâtî**, 2. bs., Deyrizzor, el-Matba'atu's-Selîmiyye, 1958, s. 7.

Şair, bazı şiirlerinde İngilizlerin bağımsızlık vaadiyle saflarına çektikleri Şerîf Hüseyin'e de yer vermiştir. Bilindiği gibi İngilizler, Osmanlı Devleti'ni zayıf düşürmek ve nihayetinde ortadan kaldırmak amacıyla Arabistan kabileleri arasında önemli bir güç olan Şerîf Hüseyin'e bağımsız bir devlet kurma sözü vererek desteklemiş, ancak daha sonra bu sözünde durmamıştır. Şairin ahde vefasızlık diye tanımladığı bu konuyla ilgili birkaç beyiti aşağıda verilmiştir¹⁶:

لِنَسَىٰ عُهُودًا لَّمْ تَحُدَّهَا الْأَكْرَامُ وَقُلْ لِلْخَلِيفِ النَّاسِكِ الْعَهْدَ لَمْ نَكُنْ
سَأُذْرِكُ مَا تَبَغِي وَأَنْفَكَ رَاغِمٌ وَقُلْ لِلْخَلِيفِ النَّاسِكِ الْعَهْدَ إِنَّا

Söyle o sadakatsiz müttefike Neden durmadı verdiği sözlerde

Söyle yine o hain müttefike Varacağız hedefimize o istemese de

Ayrıca düşman olarak gördüğü İtilaf devletlerinin faaliyetlerinden rahatsız olmuş ve bunlara karşı bir birlik oluşturma amacıyla Arap liderlerine çağrıda bulunmuştur¹⁷:

أَقَادَةُ الْعَرَبِ لَا مَاتَتْ صَمَائِرُكُمْ وَلَا فَتَنُتُمْ بِنَا عَرَّ مِيَامِينَا
إِنَّ الْعُرُوبَةَ تَدْعُوكُمْ لَوْحَدَّتْهَا فَحَقِّقُوا مَا بِهِ الْحَقَّ تَرْجُونَا
فَوَحْدَةُ الْعَرَبِ تُنْشِئُنَا وَتَبْعُنَا بَعَثْنَا جَدِيدًا عَلَى الدُّنْيَا وَتُحْيِينَا

Ey Arap liderleri vicdanınız nerede Bu talihsizlik nereye kadar bizimle

Milliyetçilik çağırıyor sizi birliğe Ulaştırın bizi artık şu ideallere

Dirileceğiz yeniden Arap birliğiyle Tekrar var olacağız dünya üzerinde

¹⁶ A.e., s. 45.

¹⁷ A.e., s. 12.

el-Furâtî, toplumsal şiiirlerinde ise halkın kültürel düzeyinin istenilen ve arzulanen düzeyde olmamasına vurgu yaparak, Batı'daki gelişmelerin örnek alınması konusunda uyarılarda ve tavsiyelerde bulunmuştur¹⁸:

تَرَقَّتْ شُغُوبُ الْغَرْبِ مِنْ حَيْثُ أَنْتَا مِنْ الْعِلْمِ لَا قَسْرًا أَصَبْنَا وَلَا لَبًّا
فَهُمْ أَغْلُوا حَرْبًا عَلَى كَلِّ جَاهِلٍ وَنَحْنُ عَلَى أَوْطَانِنَا نُغْلِنُ الْحَرْبَا
وَهُمْ أَوْضَحُوا بِالْعِلْمِ كُلَّ حَقِيقَةٍ وَبَيْنَا نُقَاسِي مِنْ جِهَالَتِنَا الْكَرْبَا

Durmadan ilerliyor Batı milletleri Biz ise ne bir adım geri ne de ileri
Onların cehaletledir mücadeleleri Biz ise durmadan yeriz birbirimizi
Aydınlattılar ilimle nice hakikatleri Biz ise çekeriz nice cehalet çileleri

Sonuç olarak, el-Furâtî'nin divanının birçok konu ve türde şiiirler içerdiğini görüyoruz. XIX. asrın çalkantılı son dönemleri ile XX. asrın sömürgeci ilk dönemlerine tanıklık eden şair, başından geçen bütün acı ve tatlı tecrübeleri şiiirlerine taşımıştır. Ancak şairin divanı, siyasi ve sosyal konuları ele almasından dolayı tarih konusunda birincil kaynaklar arasına girmeye hak kazanmasına rağmen, şairi gibi edebiyat ve kültür çevrelerinde pek tanınma fırsatı bulamamıştır. Bunda şairin büyük bir rolü vardır. Zorlu bir gurbet hayatı yaşamış olan şair, memleketi Deyrizzor'a döndükten sonra kendi kabuğuna çekilmiş ve edebiyat çevrelerinden uzak kalmıştır. Ayrıca basın ve yayın organlarına da iltifat etmeyerek hiçbir gazete ve dergide görev almamıştır. Bu yüzden son dönemlerde kaleme aldığı eserleri bastıramamış ve bu eserler yazma halinde kalmıştır. Yeni neslin pek tanımadığı şair, kendi yaşadığı şehirde bile itibar görmemiştir. Böyle mütevazı bir hayat yaşayan şairin, yapılacak çalışmalarla ve eserlerinin yeni neşriyatıyla yeni nesle tanıtılmasının bir ihtiyaç olduğu aşikârdır.

¹⁸ A.e., s. 68.

Hayreddîn ez-Ziriklî (1893-1976)

Şair, edebiyatçı ve tarihçi Hayreddîn ez-Ziriklî, Şamlı bir aileye mensup olarak babasının ticareti dolayısıyla bulunduğu Beyrut'ta 25 Haziran 1893 yılında doğdu. Şam'da yetişen ez-Ziriklî, mahalle mektebine devam etmesinin yanı sıra döneminin hocalarından¹⁹ eski usûlde dersler aldı ve erken yaşta edebiyata ilgi duyarak şiirler yazdı. İlköğretiminin ardından el-Hâşimiyye Medresesi'nde eğitimine devam etti ve bu döneminde haftalık *el-Asmâ'i* dergisini çıkarmaya başladı. Daha sonra Beyrut'a giderek el-Kulliyetu'l-'ilmâniyye'ye girdi ve burada Fransızca öğrendi, ayrıca bu fakültede bir süre sonra tarih ve Arap edebiyatı dersleri verdi. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine tekrar Şam'a döndü ve savaş sonrasında 1918 yılında bir arkadaşıyla birlikte *Lisânu'l-'Arab* isimli günlük bir gazete yayınladı. 1920 yılında Fransızlarla Suriyeli askerler arasında meydana gelen Meyselûn²⁰ çarpışmasının ardından Şam'ı terk ederek Filistin'e, oradan Mısır ve Hicaz'a geçti. Daha sonra Fransızlar kendisi hakkında idam ve malvarlığına el koyma kararı yayınladı.

ez-Ziriklî, 1921 yılında Hicaz'da Arap vatandaşlığını elde etti. Ayrıca Şerif Hüseyin'in yakın ilgisine mazhar oldu ve oğlu Abdullah'ın Ürdün'de ilk hükümeti kurmasına destek verdi. Suud ailesinin Arabistan'da iktidara gelmesinin ardından oraya geçen ez-Ziriklî, bu ailenin nezdinde büyük kabul gördü ve çeşitli görevlere atandı. Bir yandan da ilmi faaliyetlerine devam ederek el-Mecma'u'l-ilmiyyu'l-Arabî'nin Şam ve Bağdat şubeleri ile Kahire'deki Mecmau'l-luğati'l-Arabîyye'de üyeliğe kabul edildi. Ayrıca gerek siyasi ve gerekse ilmi görevlendirmelerle İngiltere, Fransa, ABD, Yunanistan ve Türkiye'ye ziyaretlerde bulundu ve 25 Kasım 1976'da Kahire'de vefat etti.

Hayreddîn ez-Ziriklî, Suriye'nin 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılda yetiştirdiği en önemli yazar ve şairlerindendir. Gerek nesir ve gerekse şiir alanında önemli

¹⁹ Hayreddîn ez-Ziriklî'nin hocaları arasında, Cemâleddin el-Kâsimî, Tâhir el-Cezâirî, Abdulkâdir Bedrân ve Muhammed Kürd Ali başta gelmektedir, bkz.: Ahmed el-'Alâvine, **Hayreddîn ez-Ziriklî: el-Mu'errih, el-edîb, eş-şâ'ir**, Dimaşk, Dâru'l-kalem, 2002, s. 11-14.

²⁰ Meyselûn, Şam-Beyrut yolu üzerinde dağlık bir bölge olup, eskiden yolcuların mola verdiği bir yerdi. 1920 yılında Fransızlar, Suriye'de idarede bulunan Kral Faysal'dan hükümetini ve mevcut ordusunu dağıtmasını istemişler, Kral Faysal'ın bu teklife tepkisiz kalması üzerine ise ülkeyi işgale girişmişlerdir. Ancak Kral Faysal'ın savunma bakanlığını yapan Yusuf el-'Azme, bu işgale tepkisiz kalmayarak, Meyselûn bölgesinde 3000 kişilik donanımsız bir ordu ile Fransızlara karşı koymuş ve yenilip bu mücadele sırasında öldürülmüştür.

eserler ortaya koymuştur. İlim dünyasında *el-A'lâm* adıyla şöhret bulan ansiklopedik meşhurlar sözlüğüyle tanınan ez-Ziriklî'nin şairlik yönü biraz ihmal edilmiştir. Oysa yaşadığı dönemi inceleyen edebiyat tarihi kitapları, onun daha çok şair yönünü tanıtır²¹. Şiirleri bir divanda toplanmıştır.

Küçük yaştan itibaren şiir yazmaya başlayan Hayreddîn ez-Ziriklî, daha sonraları yaşadığı hayatın her dönemiyle ilgili milli, sosyal ve sanatsal şiirler kaleme almıştır. ez-Ziriklî, Halil Merdem Bek gibi sadece Bilâd-ı Şâm ve Suriye'yi şiirlerine konu edinmemiş, aksine bütün Arap dünyasının hem sevinçlerini hem de hüznlerini şiirlerine taşımıştır²². Bu konuda ez-Ziriklî'yi farklı kılan husus, onun ülkesini erken yaşlarda terk ederek diğer Arap ülkelerinde bulunması ve bu ülkeleri gezerek sorunlarına yakından tanık olmasıdır. ez-Ziriklî'nin hayatı yakından incelenecek olursa onun, Suriye'den çok bütün Arap alemine mal olmuş bir şahsiyet olduğu görülecektir. Bütün bu hususlar onun şiirlerine yansımış ve divanını da el-A'lâm adlı eseri gibi kapsamlı kılmıştır.

ez-Ziriklî'nin erken yaşlarda kaleme aldığı şiirler arasında marşlar büyük bir yer tutar. ez-Ziriklî, bu marşları yaşadığı dönemdeki halk şarkıları formunda kaleme aldığını, gençlerde bazı hisleri uyandırması amacıyla edebi bir dilden çok, kolay ve anlaşılır bir dili tercih ettiğini ve böylece bu marşların okullarda söylenmeye başladığını belirtir²³. Bu marşların en meşhur olanlarından birisi *Arap Marşı*'dir²⁴:

قُمْ تَأْتِبِ	يَا ابْنَ يَغْرُبِ
فِي الْحَمَى مَقَرِّ	مَا لِأَجْنَبِي
مَا بِالْحَصَى لَهَبِ	أَقْدِيمٍ وَلَا تَهَبِ

²¹ el-Keyyâlî, **a.g.e.**, s. 258-267.

²² Bu konuda bizi destekleyen diğer bir faktör de, ez-Ziriklî ile Halil Merdem'in yazmış oldukları biyografi kitaplarıdır. ez-Ziriklî, bütün Arap dünyasının meşhurlarını kapsayan *el-A'lâm* adlı ansiklopedik bir eser kaleme almışken, Halil Merdem daha çok Bilâd-ı Şâm ve Suriye'nin meşhurlarını öne çıkaran eserler kaleme almıştır.

²³ **Dîvânu'z-Ziriklî**, 2. bs., Beyrut, Mu'essesetu'l-risâle, 1994, s. 321.

²⁴ **A.e.**, s. 208-209.

مَنْ قَاتَهُ الْحَسَبُ

لَيْسَ بِذِي نَسَبٍ

Ey Arap evladı Tamamla hazırlığını

Neyimizeelin yabancısı İstemeyiz korumalığını

Yaklaş, sakın korkma Sarıl çakıl taşına

Nesebine yabancı olma Aslını, soyunu unutma

ez-Ziriklî, Suriye'den ayrılmadan önce kendi çıkardığı *el-Asmâ'î* dergisinde ve daha sonra neşretmeye başladığı *Lisânu'l-'Arab* gazetesinde milli ve toplumsal konularda makaleler ve şiirler yazmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın Suriye'den çekilmesi üzerine bağımsız bir Arap devleti kurulacağına umut bağlamış, ancak San Remo konferansında alınan karar gereğince Suriye Fransa'nın manda yönetimine bırakılınca hayal kırıklığına uğrayarak şu dizeleri kaleme almıştır:

أَيْنَ الْعُهُودُ الَّتِي لَمْ تُرْعَ وَالذِّمَمُ

فِيمَ الْوَأَى وَدِيَارِ الشَّامِ تُقْتَسَمُ

وَقَدْ رَأَيْتُ حُقُوقَ الْعَرَبِ تُهْتَضَمُ

هَلْ صَحَّ مَا قِيلَ مِنْ عَهْدٍ وَمِنْ عِدَّةٍ

وَمَا لِنَبِيرُوتَ لَمْ يَخْفُقْ بِهَا عَلَمُ

مَا بَالُ بَغْدَادَ لَمْ تَنْبِسْ بِهَا شَفَاةٌ

Şam elden gidiyor neredesiniz

Verilen sözlerin hiçbiri neticesiz

Söylentilerin hepsi yalan ve yersiz

Arabın hakkı çiğneniyor sebepsiz

Neden Bağdat bu kadar tepkisiz

Beyrut neden kaldı böyle hissiz

Sadece Suriye'nin değil, tüm Arap ülkelerinin önemli bir şairi olarak tanınan ez-Ziriklî, Arap ülkeleriyle ilgili duygularını “hepimiz birimiz, birimiz hepimiz

için” felsefesinden hareketle dile getirmiştir. Dîvânında, Arabistan (s. 216), Necd (s. 219), Mısır (s. 227), Beyrut (s. 221), Filistin (s. 235), Cezayir (s. 290) ve Rabat (s. 357) için yazılmış şiirler vardır. Bunlardan, Cezayir’in bağımsızlığı için yazmış olduğu kasidenin bazı beyitleri şöyledir²⁵:

وَفِي أَفْقِ الْجَزَائِرِ وَهَجُ نَارٍ وَقُودُ لَهْيِهَا غَيْرُ الْوَقُودِ
هَشِيمٌ سَعِيرٌهَا جُنَّتْ وَهَامٌ مُمَرَّقَةٌ الْعَلَاصِمِ وَالْجُلُودِ
تَحُومُ الْعَيْنُ فِيهَا حَوْلُ دُورٍ مُرَشَّقَةٌ بِلَطَخِ دَمِ جَمِيدِ
تَقْفَى أَهْلَهَا فِي الدَّوْدِ عَنْهَا سِرَاعًا بِالرَّزَادِ وَبِالزُّنُودِ

Yanıyor Cezayir ateşler içinde Alevler sarmış her yeri çepeçevre
Her tarafta ayak baş gövde Parçalanmış cesetler saçılmış yere
Gözler arıyor var mı bir yer diye Akmayan, donmuş kan lekeleriyle
Halk tutunamadan düştü yere Hemen dönüverdi bir tutam küle

ez-Ziriklî'nin toplumsal şiirlerinde bir yandan halkın fakirliği ve çektiği sıkıntılar dile getirilirken, diğer yandan yapılan yolsuzluk ve ahlaksızlıklar ele alınır. Mesela *el-Bâ'ise* adlı kasidesinde, I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan kıtlık sebebiyle çocuklarına yiyecek arayan bir kadının hikâyesi anlatılır²⁶:

وَضَاقَ عَلَيْهَا الْعَيْشُ إِذَا مَضَتْ صَدِيحَةً يَوْمَ لَا تَرَى أَيْنَ تَطْرُقُ
فَأَلْقَتْ عَلَى وَجْهِ السَّمَوَاتِ نَظْرَةً تَكَادُ إِذَا تُلْقَى عَلَى الصَّخْرِ تَحْرُقُ
وَمَدَّتْ لِحَابِيبِهَا الْعَطِيَّةَ كَقَفْهَا تُتَابِعُهُ وَالْقَلْبُ كَالرِّيْحِ يَخْفُقُ

²⁵ A.e., s. 290-292.

²⁶ Kasidenin tamamı için bkz.: A.e., s. 149-151.

فَبَاتَا وَدَاءَ الْجُوعِ لَا يَتَرَفَّقُ

وَطَالَ عَلَى ابْنَيْهَا الذُّخْلَفُ عَنْهَا

Daralmıştı, çıktı bir gün yola

Bilemedi hangi kapıya vuracağına

Bir bakındı şöyle yüce semâlara

Neredeyse dönmüştü bir volkana

Elini uzattı umarak bir sadaka

Kalbi çarpıntıdan uçacaktı havaya

Oğulları bekledi onu uzun uzadıya

Sabahladılar bu açlık hastalığıyla

Görüldüğü üzere, yaşadıkları dönem itibariyle Suriye'nin dört büyük şairinden birisi olan Hayreddin ez-Zirikli²⁷, klasik şiir formlarında aruzlu ve kafiyeli şiirler yazmış, aynı zamanda çağının getirdiği yenilikleri de şiirlerine yansıtmıştır. O, şiirleri hakkında yorum yapacaklara şu beyitleriyle nasihatte bulunur²⁸:

وَأَهْلُ النَّقْدِ أَكْأَلُ الْكُومِ

يَقُولُ النَّاسُ فِي شِعْرِي كَثِيرًا

قَدِيمًا فَالرَّعَايَةَ لِلْقَدِيمِ

خُذُوا مِنْهُ الْجَدِيدَ وَإِنْ رَأَيْتُمْ

Çokça konuşurlar şiirim hakkında

İşin ehlidir parmak basacak yaraya

Beğenip alın yeni bir şeyler varsa

Eskiye bilin ki en büyük itibar onda

Şair ve araştırmacı M. Recep el-Beyyûmî, ez-Zirikli'nin şiirleri için şu yorumu yapar²⁹:

²⁷ Diğer şairler; Muhammed el-Bezm (1887-1955), Halil Merdem Bek (1895-1959) ve Şefik Cebri (1898-1980)'dir.

²⁸ **Dîvânü'z-Zirikli**, s. 238.

²⁹ M. Recep el-Beyyûmî, **en-Nahdatu'l-İslâmiyye fî siyer a'lâmiha'l-mu'âsirîn**, 5 c., Beyrut, Dâru'l-kalem, 1995, C. III, s. 142.

“ez-Ziriklî’nin şiirleri, içtendir ve okunduğunda insana heyecan verir. Açık ve anlaşılır bir dil ve üslupla yazıldığı için de okuyucu ilk seferde kastedilen manayı kavrar...”

ez-Ziriklî, şiirlerinin çoğunu 1919-1939 yılları arasında kaleme almıştır. Sonraki yıllarda az şiirler yazmasının sebebi kendisine sorulduğunda şöyle demiştir³⁰:

“Ben şiir yazmaktan hiçbir zaman geri durmadım. Şiir yazmak için boş vakte, tefekküre ve hayal dünyasına ihtiyaç vardır. Ancak meşguliyetler ve özellikle de *el-A’lâm* adlı eserim, benim çok vaktimi aldı. Yaklaşık elli yıldır bu eserle uğraşıyorum. Ama şiirlerim kadar bu eserimle de Arap âlemine hizmet ettiğimi düşünüyorum.”

ez-Ziriklî’nin bu sözleri, belli bir yaşa kadar şiirleriyle Arap milletine hizmet ettiğini, ancak daha sonra hem siyasi hem de ilmi faaliyetlere katılarak *el-A’lâm* isimli meşhur kitabını kaleme aldığını ortaya koymaktadır. Gerçekten de ez-Ziriklî’nin hayatı incelendiğinde, gerek mücadeleleriyle gerekse eserleriyle Arap âlemine mal olmuş bir şahsiyetin portresi açıkça görülür.

Halil Merdem Bek (1895-1959)

Şair, edebiyat tarihçisi ve siyaset adamı Halil b. Ahmed Merdem Bek, 1895 yılında Şam’da doğdu. Lala Mustafa Paşa’nın soyundan olan Halil Merdem, mahalle mektebinde başladığı ilköğrenimine Şam el-Meliku’z-Zâhir İlkokulu’nda devam etti. Üç yıl sonra girdiği i’âdâde okurken özel dersler de alarak, Abdulkâdir el-İskenderânî’den sarf ve nahiv, Şam müftüsü Muhammed Atâullah el-Kesm’den fıkıh ve Bedreddin el-Hasenî’den hadis okudu. Geniş bir aile ve kültür çevresine sahip olan Halil Merdem, tahsilinin yanı sıra Abdurrahman eş-Şebender, Şükrî el-Aselî, Abdülvehhâb el-İngilizî ve Rüşdî eş-Şem’a gibi ilim, fikir ve sanat adamlarının toplantılarına katılarak kendini yetiştirdi.

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin elinden çıkan Suriye’de yeni yönetimin ilk işlerinden biri de Arapça’yı resmî dil haline getirmek oldu. Bunun için, Türkçe olan bazı resmî kayıtları Arapçalaştıracak ve bundan böyle yazışmaları Arapça olarak yapacak görevli yetiştirmek üzere 1918 yılında Dîvânü’r-resâilî’l-‘âmme adlı bir müessese kuruldu ve Türkçe de bilen Halil

³⁰ el-‘Alâvine, a.g.e., s. 115.

Merdem Bek Dîvânü'r-resâil'e mümeyyiz tayin edildi. Ayrıca yeni kurulan devlette görev alacak memurlara Arapça öğretilmesi konusunda çalışmalar yaptı ve bu amaçla hükümet tarafından açılan Medresetü'l-kuttâb ve'l-munşî'în'e inşâ öğretmeni oldu.

Halîl Merdem, 1921'de Muhammed eş-Şerîkî, Şefîk Cebri, Fahrî el-Bârûdî ve Nesîb Şihâb gibi arkadaşları ile er-Râbitatu'l-edebiyye adında bir cemiyet kurdu. Başkanlığını kendisinin yaptığı bu cemiyet Mecelletu'r-Râbitati'l-edebiyye adlı aylık bir dergi yayımlamaya başladı. 1920'de Suriye'yi işgal eden Fransızlarla mücadeleye girişen Halîl Merdem, bu dergide yayımladığı şiir ve yazılarıyla halkı Fransızlar'a karşı ayaklanmaya teşvik etti. Ancak dergi 9. sayısından sonra Fransızlar tarafından kapatıldı. Hakkında gıyabî tutuklama kararı çıkarılan Halîl Merdem Bek, önce Lübnan'a, ardından İskenderiye'ye kaçtı. Burada dört ay kaldıktan sonra 1926'da Londra'ya gitti. Londra Üniversitesi'nde üç yıl İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü ve ihtisas yaptı. Af kanunu çıkınca 1929'da Şam'a döndü ve aynı yıl el-Kulliyetu'l-ilmîyyetu'l-vataniyye'de dokuz sene devam edecek olan Arap edebiyatı hocalığına başladı. Arap edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinin biyografilerini ele aldığı *E'immetu'l-edebi'l-Arabî* serisini bu sırada yazdı.

1941 yılında el-Mecma'u'l-ilmîyyu'l-Arabî'nin genel sekreteri olan Halîl Merdem Bek, 1942'de Millî Eğitim Bakanı, aynı yıl Kahire Mecmau'l-luga-ti'l-Arabîyye'nin muhabir üyesi, 1949'da Millî Eğitim ve Sağlık Bakanı, 1951'de Irak nezdinde Suriye Büyükelçisi ve 1952'de Millî Eğitim ve Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı. 1953'te el-Mecma'u'l-ilmîyyu'l-Arabî'nin başkanlığına seçilen ve altı yıl bu kurumun başkanlığını sürdüren Halîl Merdem Bek, 21 Temmuz 1959 tarihinde Şam'da vefat etti.

Modern ilmî çalışma usullerini iyi bilen Halîl Merdem Bek, daha çok klasik Arap kültürüyle uğraşmıştır. Yayımladığı klasik divanlar ve yazdığı monografilerle Arap edebiyatı tarihine büyük hizmetleri olmuş, eski ve yeni arasında köprü vazifesi görmüştür. Ayrıca millî konularda halkı galeyana getirmek, baskı ve haksızlıklarla mücadele etmek için şiirler ve yazılar yazmıştır. İlmî ve edebî faaliyetleri şarkiyatçılar tarafından övgüyle karşılanan Halîl Merdem'e çok sayıda yerli ve yabancı ilmî kuruluş tarafından üyelik verilmiştir³¹.

³¹ M. Abdullatîf Sâlih el-Ferfûr, "Halîl Merdem Bek", *DîA*, C. XV, s. 321.

Halil Merdem Bek'in yazma halinde bulunan dîvânı, ölümünden sonra oğlu Adnan Merdem Bek tarafından yayınlanmıştır. Bu divandaki şiirler, tavsifi, milli, aşk, sosyal, kardeşlik, mersiye ve İslâmî şiir başlıkları altında tasnif edilmişlerdir. Halil Merdem Bek'in şiirlerinde genellikle tavsif hâkimdir. Gerek doğa tasvirlerinde gerekse ulusal ve toplumsal olayların yansıtılmasında kalemını resmeden bir fırça gibi kullanarak okuyucuyu adeta canlı tablolarla karşı karşıya bırakmıştır.

Osmanlının Suriye'den ayrılmasından sonra, Kral Faysal'ın bağımsız bir Arap ülkesi kuracağına umut bağlayan şair, müttefiklerin sözlerinde durmamaları ve Arap ülkelerini paylaşmaya başlamaları üzerine hayal kırıklığına uğramış ve halkı direnişe çağırıştır. Onun *Ya İstiklal Ya Ölüm* adlı kasidesinden alıntıladığımız şu beyitler bu durumu anlatmaktadır³²:

إِنَّ الْمَوَاتِقَ وَالْعُھُودَ تَمَخَّضَتْ
عَنْ شَوْبِ مَكْرٍ عَادَ بَعْدَ مَرَاخَا
حُلْفَاؤُكُمْ حَسَبُوا الْبِلَادَ غَنِيمَةً
جَادُوا بِهَا إِذْ قَسَمُوا الْأَزْبَاخَا
الْحُكْمُ لِلَّهِ الْمُھَيْمِنِ لَا لَھُمْ
ذَلَّ الَّذِي يُلْقِي الْعِدَاةَ سِلَاحَا
لَا خَيْرَ فِي وَطَنِ وَلَا فِي أَھْلِهِ
مَا دَامَ مُحْتَلَّ الدَّرَى مُجْتَاخَا

Anlaşma ve sözler birbirine girdi *O gülen suratların maskeleri indi*

Müttefikler ülkeyi ganimete çevirdi *Bu işten ne kazançlar elde etti*

Hüküm Allâh'ındır bilmezler mi *Tehlikeye atarlar geleceklerini*

İşgal altında hayat devam eder mi *O vatanda insanlar geçinebilir mi*

Fransızların Suriye'yi işgal etmesinin ardından yazdığı *Büyük Direniş Günü* adlı kasidesi ile ulusuna seslenmiş ve bu kasidenin birçok gazetede yayınlanması

³² A.e., s. 157.

üzerine hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır. Bu kasidenin bazı beyitleri şöyledir³³:

فَنَى دِمَشْقَ إِصْطَبِرَ لِلْخَطْبِ تَجَبُّهُ
إِنَّ الْعُرُوبَةَ جَيْشٌ أَنْتَ قَائِدُهُ

لَا عُدْرَ فِي الْيَأْسِ مِمَّا كَانَ مُمْتَبِعاً
إِذَا تَقَصَّيْتَ أَمْرًا أَنْتَ وَاجِدُهُ

أَمَّا دِمَشْقُ فَلَا تَرْجُو لِنَجْدَتِهَا
سِوَى فَتَاهَا الَّذِي شَاعَتْ مَحَابِدُهُ

Ey Şam genci sabırlı ol her duruma Sen komutansın Arap ordusuna

Umutsuzluğun yeri yok hayatımızda Sen hal çaresi bulursun her soruna

Şam bekliyor seni kurtuluşuna Ümit bağladı o kahraman evladına

1941 yılından itibaren oldukça yoğun resmi görevlerde bulunan Halil Merdem, şiir yazmaktan geri kalmamış ve en güzel şiirlerini bu dönemde kaleme almıştır. Cemil Saliba, onun şiirlerinin duyu organlarını harekete geçirdiğini ve sanki şiirdeki nesnelere görüyormuş ve duyuyormuşçasına insanı hislendirdiğini belirtmiştir.

Bütün bunların ışığında Halil Merdem'in, Suriye'nin vatan şairlerinden biri olduğu açıkça görülmektedir. Öyle ki onun *Humâtu'd-diyâr* (:yurdun savunucuları) adlı şiiri Suriye'nin milli marşı olarak kabul edilmiştir. Her iki dünya savaşını görmüş ve ülkesi işgale uğramış bir vatan evladı olarak, şiirlerinde halkını direnişe çağırmış ve bu yüzden sürgüne uğramıştır. Mısır'daki sürgün yılları sırasında Ahmet Şevki, Halil Mutrân ve Hâfız İbrahim gibi Mısır'ın önde gelen şairleriyle tanışarak onlardan etkilenmiştir. Nitekim bu etkilenmenin izleri de şiirlerine yansımıştır. Halil Merdem'in şiirleri, adı geçen Mısırlı şairler kadar kuvvetli olmasa da saf ve temiz duyguları dile getirmesi ve dili iyi kullanması yönünden beğeni toplamıştır. Vezinli ve kafiyeli olan şiirlerinde pek dil hatasına rastlanılmaz. Tasvir üslubu ağırlıklı olarak bütün şiirlerinde görülür. O, bu yönüyle Abbâsî dönemi şairlerinden el-Buhturî'ye benzetilir.

³³ A.e., s. 124.

Halil Merdem Bek'in düşünce dünyasında ise, pek çok çağdaşında olduğu gibi Arap milliyetçiliğinin etkileri görülür. Fransız manda yönetimine karşı milliyetçi duyguları dile getirerek halkı tam bağımsızlığın elde edilmesi konusunda teşvik etmiştir. Eserlerinde milliyetçi ve ulusal temalar yoğun bir yer tutar. Genelde Arap ve özelde Bilâd-ı Şam milliyetçiliğini öne çıkararak, çalışmalarına konu edindiği şahsiyetlerin seçiminde bu hususu göz önüne alır. Bütün bu yönleriyle Halil Merdem, Suriye'nin 20. yüzyılda yetiştirmiş olduğu en önemli ilim adamı ve aydınlarından biri olmayı başarmıştır.

Şefik Cebri (1898-1980)

“Şam Şairi³⁴” lakaplı Şefik Cebri, 1898 yılında Şam'da doğdu. İlk eğitimine mahalle mektebinde başlayarak okuma-yazmayı öğrendi. Daha sonra Katolik Okulu'na giderek dokuz yıl boyunca orada eğitim gördü, bu arada hem Arapçasını ilerletti hem de Fransızca ve İngilizce öğrendi. 1913 yılında bu okuldan mezun olan Şefik Cebri, babasının işi dolayısıyla ilk önce Filistin'e ve daha sonra İskenderiye'ye gitti. İskenderiye'de herhangi bir okulda eğitim görmeyip klasik Arap edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarının eserlerini okuyarak vakit geçirdi. 1917 yılında Şam'a döndü ve ilk şiirlerini kaleme almaya başladı.

Şefik Cebri ilk olarak, I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1919 yılında kurulan geçici Arap hükümetinde çeşitli görevlere atandıktan sonra yeni açılan Dışişleri Bakanlığı'nda genel sekreterliğe getirildi. Fransızların manda yönetimi sırasında ise Milli Eğitim Bakanı olan Muhammed Kürd Ali'nin döneminde divan başkanlığına atandı. Suriye Üniversitesi'nde Yüksek Edebiyat Okulu açılması üzerine önceki işine ek olarak bu okulda müdür yardımcılığı ve hocalık yaptı. 1929 yılında Şam Arap Dil Akademisi üyeliğine seçildi ve diğer yandan *el-Mütenebbi* ve *el-Câhiz* adındaki kitaplarını yayınladı.

1934 yılında Fransızlar Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki görevine son verdi ve Yüksek Edebiyat Okulu da kapatıldı. Bunun üzerine Şefik Cebri şiirlerini ve

³⁴ Bu lakabı kendisine ilk veren kişinin Mısırlı ünlü şair Ahmed Şevki (1868-1932) olduğu belirtilir. 1925 yılında Şam'a gelen Ahmed Şevki için büyük bir tören düzenlendiği, bu törene katılan 27 yaşındaki genç şair Şefik Cebri'nin kendi şiirlerini okuduğu, Ahmed Şevki'nin bu şiirleri beğenerek “*sen şairmişsin!*” dediği ve orada bulunanların “*Şam şairi*” demeleri üzerine, bu lakapla anılır hale geldiği rivayet edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Azize es-Subeyni, **Şâ'iru's-Şâm Şefik Cebri**, (çevrimiçi) <http://www.moc.gov.sy/index.php?d=51&id=369>, 05.05.2010.

makalelerini yazmaya ve bunları *Şam Dil Akademisi Dergisi* ile Mısır'da yayımlanan *es-Sekâfe* dergisinde neşretmeye devam etti. Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından açılan Edebiyat Fakültesi'ne bu kez dekan olarak atandı ve 11 yıl boyunca bu görevini sürdürdü. Bu döneminde *Ebu'l-Ferec el-İsfehâni* ve onun *el-Eğâni* adlı eseri ile ilgili yaptığı çalışmaları yayınladı. Diğer taraftan Mısır'daki Arapça Yüksek Öğretim Enstitüsü'nün teklifi üzerine üç yıl boyunca konferanslar verdi. Daha sonra bu konferansları, *Muhâdarât 'an Muhammed Kürd Ali, Ene ve 'ş-şi'r ve Ene ve 'n-nesr* adlı eserlerinde toplandı. 60 yaşına geldiği için 1958 yılında emekliye ayrılan Şefik Cebri, Şam'da bulunan Sanat, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Yüksek Konseyi üyeliğine atandı. Ömrünün sonuna kadar şiirler yazmaya devam eden şair, 1980 yılında 82 yaşında hayata veda etti.

Yaşadığı dönem itibarıyla diğer şairler gibi Şefik Cebri de Arap birliğini ve milliyetçiliğini dile getiren şiirler kaleme almıştır. Şiirde el-Mütenebbî ve el-Buhtirî'den, nesirde ise el-Câhiz ve İbnu'l-Mukaffâ'dan oldukça etkilenmiş ve onların üslubunda modern eserler kaleme almıştır. Bunun yanı sıra Batı edebiyatını da takip ederek özellikle Fransız yazar Anatole Thibault³⁵'un etkisinde kalmıştır³⁶. Şefik Cebri, XIX. yüzyılda dilde ve edebiyatta görülen nahda hareketinin tesirinde kalarak, Arap edebiyatının klasik eserlerini incelemiş ve bunların yeni nesile aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Şefik Cebri'nin şiirleri ancak ölümünden sonra bir araya getirilerek yayımlanmıştır. *Nevhu'l-'andelîb* (:bülbülün feryadı) adı verilen bu divanındaki şiirler konularına göre tasnif edilmiştir. İlk olarak Arap dünyası ile ilgili ulusal şiirleri, daha sonra ise tabiat ve gazel, mersiye, te'emmül (:derin düşünceler) ve son olarak çeşitli konularda söylemiş olduğu şiirlere yer verilmiştir. Divanın en hacimli bölümü (s.125-306), mersiye bölümüdür. Daha sonra bu bölümü ulusal ve milli şiirleri (s. 5- 96) takip eder. Şairin milli ve ulusal şiire olan yakın ilgisi, onun mersiye bölümünde dahi bu konulara değinmesine neden olmuştur.

Şefik Cebri, ulusal ve milli şiirlerinde diğer çağdaşları Hayreddin ez-Zirikli ve Halil Merdem Bek gibi hem kendi ülkesinin hem de bütün bir Arap dünyasının

³⁵ Fransız yazar Anatole France (1844/1924), Klasik geleneğin önde gelen temsilcileri arasında kabul edilir. Edebiyatın her türünde eserler veren yazar, 1921 yılında edebiyat dalında Nobel Ödülüne layık görülmüştür. Bkz.: (Çevrimiçi) <http://www.wikipedia.com>, 07.05.2010.

³⁶ Abdullatif el-Arnâ'ût, **Şefik Cebri: Şâ'iru's-şâm**, Dimaşk, Dâr 'İkrime, 1998, s. 21.

bütünlüğü için çağrıda bulunmuş ve halkı yabancı güçlere karşı direnmeye teşvik etmiştir. Onun *el-Umemu's-sâira* (:devrimci milletler) adlı kasidesinden alıntıladığımız bazı beyitler şöyledir³⁷:

لله ثَوْرَاتٌ تَبَارَكَ أَهْلُهَا أَنْتَى عَلَيَّهَا الْوَاجِدُ الْقَهَّارُ
فِي الْبَيْلِ مِنْهَا ضَجَّةٌ مُمُوءَةٌ حَسُنَتْ بِهَا مَنْ رُبْعَهُ الْإِنَارُ
وَمَشَى الضَّجِيجُ إِلَى الثَّمَامِ فَرَدَّدَتْ أَصْدَاءَهُ الْإِنْبَجَاذُ وَالْأَغْوَارُ
أَكْرَمَ بَوَادِي الْبَيْلِ إِنَّ رَجَالَهُ كَرَهُوا الْخُضُوعَ فَلَمْ يَشِينُهُمْ عَارُ

Ne mübarektir devrimin erleri Allâh onlara yağdırıyor övgüleri
Nil'den yankılanıyor şimdi biri Yayıyor etrafa o güzel etkileri
Bir diğeri Şam'da görüldü şimdi Yükseliyor durmadan erlerin sesi
Allâhım esirgeme ordan desteğini Şerefleriyle reddettiler baş eğmeyi

Ancak şair, işgale karşı direniş için yapmış olduğu tüm çağrılara rağmen Suriye Fransız manda idaresi altına girince, divanına adını verdiği *Nevhu'l-'andelib* (:bülbülün feryadı)³⁸ adlı kasidesini kaleme almıştır³⁹:

دَعِ الْعَنْدَلِيبَ عَلَى غُصْنِهِ يُرِيدُ عَلَى الْغُصْنِ أَحْزَانَهُ
فَلَمْ أَرِ فِي لَحْنِهِ كُفَّةً تُهَجِّنُ - إِنَّ نَاحَ - أَلْحَانَهُ

³⁷ Şefik Cebrî, *Nevhu'l-'andelib* (divan), nşr. Kadri el-Hakîm, Şam Arap Dil Akademisi Yayınları, 1984, s. 26.

³⁸ Şefik Cebrî'nin bu kasidesi, oldukça yankı bulmuş ve birçok Arap ülkesi ile Güney Amerika'da çıkan Arapça gazetelerde yayınlanmıştır. Diğer yandan bu kaside, Yunanlıların Bursa'yı işgal etmeleri üzerine Mehmet Akif Ersoy'un yazmış olduğu "Bülbül" şiirine de benzemektedir.

³⁹ Şefik Cebrî, *Nevhu'l-'andelib*, s. 5.

فَوَدَّعَ بِالنَّوْحِ جِيرَانَهُ
فَزَلَّزَلَتِ الرِّيحُ أَقْنَانَهُ
وَلَا يَنْدُبُ الْمَرْءُ أَوْطَانَهُ

فَهَلْ شَطَّ عَنْ وَكُنِهِ جَارُهُ
أَمْ الرِّيحُ هَبَّتْ بِأَقْنَانِهِ
أَتُبْكِي الْعَنَادِلُ أَوْطَانَهَا

Bırak bülbülü dalında kalsın Öterek dertlerinin içine dalsın
Ötüşünde bir sıkıntı duymazsın Hatta tutup onu ayıplarsın
Komşusu haddini mi aştı sınırın Bu yüzden ediyor veryansın
Yoksa oyununa mı geldi rüzgârın Üstüne çöktü bütün dallarının
Bülbül ağlar da ardından vatanın Umurunda olmaz vatan insanın

Mersiyelerini ise, Fevzî el-Ğazzî, İbrahim Henano ve Hâşim el-Atâsî gibi milli mücadele kahramanlarının yanı sıra Ebû Temmâm, el-Buhturî, Veliyuddîn Yeken, Ahmed Şevkî v.b. klasik ve modern dönem Arap edebiyatçıları için kaleme almıştır. İdam ettirilen Arap milliyetçileri için ise *Zikra's-şuheadâ* (:şehitleri anma) adlı bir kaside yazmıştır⁴⁰:

فَزَلَّزَلَتِ الْكَوَاكِبُ وَالسَّمَاءُ
فَلَا صُبْحُ يَسْرُ وَلَا مَسَاءُ
وَلَا تَنْتَرُ يَخْفُ بِه الْعَنَاءُ
لَمَا يَقْضِي بِذِكْرِهِمُ الْوَفَاءُ

دِمَشَقَ الشَّامِ هَلْ نَقَدَ الْقَضَاءُ
تَرَادَفَتِ الشَّدَائِدُ وَالرَّرَايَا
فَلَا شِعْرٌ يُعْرِي عَنْ مُصَابِ
وَلَكِنْ نَذَكُرُ الشَّهَدَاءَ مِنَّا

⁴⁰ A.e., s. 125-127.

Ey Dımaşk hüküm infaz edildi Bütün gökyüzü inlemekte şimdi
Musibetler birbiri ardınca geldi Ne sabah, ne akşam bizi teselli etti
Ne şiir gideriyor derdimizi Ne de nesir hafifletiyor kederimizi
Ancak unutmayalım şehitlerimizi Yerine getirelim vefa görevlerimizi

Şefik Cebrî, hayatı boyunca uzlet içerisinde yaşamış ve hiç evlenmemiştir. İnsanlardan uzak kalmayı tercih eden şair, kendini ulusal ve milli meselelere adanmıştır. Onun tabiat ve gazel türü şiirlerinde bile milli meselelere atıflar vardır. Bu konuda şair şu itirafta bulunmuştur⁴¹:

“...birçok kez aşk ve tabiat şiiri yazmaya kalkıştım ama bu niyetle başladığım şiirlerim, yine ulusal meselelere kaydı. Arkadaşlarım bana gazel türü şiirin yok mu? diye soruyor. Ben bu sorulardan sıkılıp, daralıyor ve yok diyorum, ama inanmıyorlar...”

Şefik Cebrî, şiirleriyle Suriye'nin milli şairleri arasına girmiştir. Divanındaki şiirler kronolojik olarak okunduğunda, Suriye'nin ve Arap dünyasının tarihi ile ilgili gerçekçi bilgilere ulaşılır. Ancak Şefik Cebrî'yi dönemindeki diğer milli şairlerden sayılan Hayreddin ez-Zirikli ve Halil Merdem Bek'ten ayıran husus, olayların içinde yer almaması ve dışarıdan seyirci olarak kalmasıdır. Bu özelliği daha önce Muhammed el-Bezm'de de görmüştük. İnsanlardan uzak, sınırlı bir çevrede yaşayan her iki şair de oldukça duygusal şiirler kaleme almışlardır. Şefik Cebrî'nin bu yönüyle romantik akıma yakın durduğu belirtilir. Klasik Arap edebiyatına düşkünlüğü sebebiyle de şiirlerinin oldukça yüksek bir ruha sahip olduğu ve dilinin akıcılık kazandığı ifade edilmiştir⁴².

Sonuç olarak; Suriye'de şiir alanında XX. yüzyılın başlarında milliyetçi duygulara sahip şairlerin etkin olduğu görülmüştür. Bu şairler, hem geleneksel üslup ve formları hem de modern şiir tekniklerini kullanmışlar ve genellikle aruz veznini tercih etmişlerdir.

⁴¹ Şefik Cebrî, **Ene ve's-şi'r**, Ma'hedu'd-dirâsâti'l-'Arabîyyeti'l-'âliye Yayınları, Kahire, 1959, s. 38.

⁴² el-Keyyâlî, **a.g.e.**, s. 307.

Bu dönem şairleri arasında yer alan Muhammed el-Bezm (1887-1955), Muhammed el-Furâtî (1890-1978), Hayreddîn ez-Ziriklî (1893-1976), Halil Merdem Bek (1895-1959) ve Şefik Cebrî (1898-1980) aynı dönemde yaşamış olmalarının da tesiriyle bir şiir ekolü oluşturmuşlardır. Bu şairler, Mısır'da aynı dönemde yaşamış olan Ahmed Şevkî (1868-1932), Hâfız İbrahim (1872-1932) ve Halil Mutrân (1871-1949)'nın oluşturduğu ekole benzetilirler.

Kaynakça

- Alâvine, Ahmed: **Hayreddîn ez-Ziriklî: el-Mu'errih, el-edîb, eş-şâ'ir**, Dımaşk, Dâru'l kalem, 2002.
- Arnâ'ût, Abdullatîf: **Şefik Cebri: Şâ'iru's-şâm**, Dımaşk, Dâr 'İkrime, 1998.
- Beyyûmî, M. Recep: **en-Nahdatu'l-İslâmiyye fî siyer a'lâmiha'l-mu'âsirîn**, 5 c., Beyrut, Dâru'l-kalem, 1995.
- Cebri, Şefik: **Ene ve's-şi'r**, Kahire, Ma'hedu'd-dirâsâti'l-'Arabiyyeti'l-âliye, 1959.
- Cebri, Şefik: **Nevhu'l-'andelîb (divan)**, nşr. Kadri el-Hakîm, Dımaşk, Mecma'u'l-luğati'l-'Arabiyye, 1984.
- Cundî, Edhem: **A'lâmu'-edeb ve'l-fenn**, 2 c., Dımaşk, 1954.
- Dehhân, Sâmî: **eş-Şu'âra'u'l-a'lâm fî Sûriya**, Beyrut, Dâru'l-envâr, 1968.
- el-Ferfûr, M. Abdullatîf Sâlih: "Halil Merdem Bek", **DİA**, C. XV, s. 321.
- el-Furâtî, Muhammed: **Divânu'l-Furâtî**, 2. bs., Deyrizzor, el-Matba'atu's-Selîmiyye, 1958.
- Hasen, Huseyin Mur'î: **eş-Şâ'ir Muhammed el-Furâtî**, Dımaşk, Dâru'l-farkad, 2005.
- **Mu'cemu'l-vasît**, 4. bs., Mektebetu'l-şurûki'd-duveliyye, Mısır, 2004
- Keyyâlî, Sâmî: **el-Edebu'l-mu'âsir fî Sûriya 1850-1950**, Mısır, Dâru'l-ma'ârif, 1968.
- es-Subeynî, Azîze: **Şâ'iru's-Şâm Şefik Cebri**, (çevrimiçi) <http://www.moc.gov.sy/index.php?d=51&id=369>, 05.05.2010.
- Şevhân, Ahmed: **Muhammed el-Furâtî**, Deyrizzor, Mektebetu't-turâs, 1979.
- ez-Ziriklî, Hayreddîn: **Dîvânu'z-Ziriklî**, 2. bs., Beyrut, Mu'essesetu'l-risâle, 1994.

3 SURIYE DİRENİŞ EDEBİYATINDA VATAN ÖZLEMİ VE GÖÇ OLGUSU

İBRAHİM USTA¹

Homesickness and Immigration in Syrian Resistance Literature

Giriş

Savaş, bazı insanlar içerisinde bulunan şiir ruhunu ortaya çıkarmış ve bu şekilde yazmaya başlamışlardır. Şairlikleri gibi şiirleri de çoğunlukla irticalidir. Bir konu, manzara, haber veya fotoğraf karşısında gönlünden geçenleri, düşüncelerini kâğıda dökmektedirler. Aslında şiir kendi ifadeleri ile zorunlu sebepten ortaya çıkmıştır. Arap atasözünde de belirtildiği gibi. “Yaratıcılık zorluktan doğar” (إِنَّ الْإِبْدَاعَ يُؤَلَّدُ مِنَ الشَّقَاءِ)

Yazmak isteyen kimseleri bazı zorluklar beklemektedir. Özgür iradesiyle düşüncelerini dile getiren kişi, bir müddet sonra suikasta uğramakta veya suikast korkusu yaşamaktadır. Savaş sonra erdikten sonra bu kimseler yazdıklarından dolayı hapse atılıp yıllarca ceza çekme olasılıkları da vardır. Buna göre; ölüm veya hapis korkusu yaşayan birçok kişi, ya hiç yazmamış ya da müstear isim kullanmıştır. Bazıları ise gerçek ismini kullanmış veya isimsiz çalışmalar yapmıştır.

Doğaçlama olarak ortaya çıkan direniş edebiyatı makale, roman, hikâye ve şiirde kendini göstermiş, internette siteler oluşturulmuş bu şekilde mücadeleye devam etmişlerdir. Yapılan çalışmalar, imkânsızlık sebebiyle basılamadığı için çoğu kez sosyal paylaşım sitelerinde görüntülü veya internette pdf formatında ücretsiz erişime açılmıştır.

¹ Doç. Dr. , Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, iusta@bingöl.edu.tr

Şiir konuları çoğunlukla, vatan özlemi, göç, gurbette çekilen sıkıntılar, savaş sonrası şehir tasvirleri, hükümetin Suriye halkına yapmış olduğu insanlık dışı işkence ve son olarak rejimi yergi şeklinde sıralamak mümkündür.

Şiir yapısına baktığımızda, şiirlerin genellikle belagatten uzak ve yalın bir dille yazıldığını müşahade etmekteyiz. Bunun muhtemel sebeplerinden birincisi, halk seviyesine inerek onların da bu şiirleri anlamasını sağlamak. İkincisi, irticali olarak hislerin kâğıda dökülmesi neticesinde onu tekrardan düzeltme fırsatı bulamaması veya yazıldığı an internet ortamında canlı olarak paylaşıldığı için düzeltme veya revize edilme olasılığının ortadan kalkması olarak değerlendirmek mümkündür.

DİRENİŞ NAZİM (ŞİİR) EDEBİYATININ ÖNDE GELEN ŞAİRLERİ

‘İsâm el-‘Attâr, Ömer Hezzâ’, Muhammed İbrahim el-Harîrî, Halef Alî Halef, Abdurrahmân Selîm ed-Dayh, Abdülkâdir Abdüllatîf, Abdülmecîd el-Ferîc, Lemîs er-Ruhabî, Enes Duğaym, Mecd Ebû Râs, ‘Îmâduddîn Dahdûh, Ervâ Muhammed ‘Ârif el-‘Umerî, Sâfi Muhammed Mazhar Ahmed, Zâhir Şeyh ‘Ulvân, Mustafa b. ‘Abdu Sa‘dû, Fâtîm Dâlâtî, Faysal Muhammed el-Haccî, Salâh İbrâhîm el-Hasen, Muhammed el-Matrûd, Muhammed Nâdir Ferec, Müeyyed Hicâzî, Mustafa el-Batrân, Mustafâ ez-Zâyid, Mûsâ es-Suveydân, Velîd Reşîd el-Harâkî, Diyâ el-Harîrî, Yâsir el-Atraş, Mustafa Yunus ‘Abtînî, Abdurrahmân Ebû Râs, ‘Îmâd Abdullah el-Mikdâd

DİRENİŞ NESİR EDEBİYATININ ÖNDE GELEN YAZARLARI

İbtisâm Şâkûş: Mâ ziltu ebhasu ‘an ebî ve Kışratu’l-beyda
Abdullah Meksûr: Eyyâmun fî bâbi Amr ve Âid ilâ Haleb
İslâm Ebû Şukeyr: el-Kunfuz
Eymen Mardînî: Ğâibun ani’l-‘işâi’l-ahîr
Mehâ Hasen: Tubûlu’l-hubb
İbtisâm Terîsî: Limâr ve Mudunu’l-Yemâm,
Abdülmecîd el-Feyyâd: Mubte‘is ilâ Suriya
Hâlid Halîfe: Lâ Sekâkîn fî matâbihi hâzihi’l-medîne,

Susan Hasen: Kamîsu'l-leyl
Fâdî Sa'd: Mektebetu'l-mevtâ
Râid Vahş: Kıt'atun nâkîsa min semâi Dımaşk
Âyet Atâsî: Âhiru'r-ricâl fi Haleb

Bu girişten sonra direniş şairlerinin, savaşın ilk anından günümüze dek sürdürdükleri anlamlı mücadeleye tanık olma zamanı gelmiştir. Dinlerken milyonları ağlatacak kadar etkili ama bir o kadar da edebi kaygılardan uzak, sade ve samimi ifadelerden müteşekkil bu eserler Suriye direnişçilerine güç ve sebat vermektedir. Sayı olarak çok olmasına rağmen, örnek olması için on dört farklı şair ve şiirlerinden bir demet sunmak istiyoruz.

1- Lemîs er-Rahbî: Halep doğumlu olan şaire, aslında iktisat mezunu bir bayandır. Urfa'da yaşamına devam etmektedir. Şaire, bir kısmını vermiş olduğumuz bu şiirinde, önce rüyasında gördüğü veya hayal ettiği şehrini tasvir etmekte ve içerisindeki özlemi dile getirmektedir.

تَنَّاوَرْتُ نَجْمًا بِأَجْوَاءِ شَامٍ وَأُضْحِيْتُ سِحْرًا فَرِيدًا غَرِيبًا
فُوَادِي يَفِيضُ بِنَهْرٍ شَجُونٍ وَرُوجِي تَنَّاوِدُهُ أَنْ يَتُّوبَا
يَا شَامَ يَا وَطَنَ الْجِرَاحِ تَحِيَّةً قَلْبِي رَزِيئِهِ ضِيَاءًا
وَقَفِي عَلَى الْأَطْلَالِ يَا سُحْبَ الْهَوَى نَامَتْ مُلَانُكَ قَاسِيُونَ عَرَاءَ
عَقَدْتُ مُلَانُكَ قَاسِيُونَ عَرَاءَ

Şam'ın semasına saçıldım bir yıldız gibi
Uyandım garip ve eşsiz bir sihirle
Kalbim bir hüzün nehri gibi akmakta
Ve ruhum af dilemesi için seslenmekte
Ey Şam, ey yaralı vatan selam sana
Sana kalbimi gönderiyorum, doldur nurla
Yıkıntılar üzerine dur ey aşk bulutu
(Şimdi)Melekler Kasiyon eteklerinde uykuda
Melekler Kasiyon eteklerinde taziyedeler

Yine başka bir şiirinde yaşamış olduğu ayrılık acısını şu şekilde betimlemektedir.

ها قد رأيتُ بلادَ الشامِ دمرَها عبدٌ حقودٌ وماتَ العيشُ يومَ غدٍ
في غربةِ الرُّوحِ ما زالَ الفراقُ ؛ يَمْضِي جُزافاً بِأَحلامِي إلى الأبدِ
أحاولُ الصبرَ يا وجهاً يُودِّعُنِي واللهُ أعلمُ، نَبَّضُ القلبِ في كَمَدِ
ألقي بيَ الذَّهرُ في أحضانِ غُربتهِ أنا الجَّريحَةُ أوصلني إلى لحدي

Kindar birisinin Bilâdi Şam'ı yıktığını gördüm
Hayat öldü artık hem bugün hem de yarın
Ayrılık devam etmekte, ruhum ise gurbette
Rüyalarım sonsuza dek ölçsüz artık
Sabretmeye çalışıyorum, ey bana veda eden imge
Allah biliyor ya, nabzım dahi ızdırap içinde
Zaman beni gurbet kucağına attı
Ben yaralıyım, ulaştır beni kabre...

2- Ervâ Muhammed ‘Ârif el-‘Umerî: Halep doğumlu şaire, Halep Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı mezunudur. Uzun yıllar lise öğretmenliği yapan şaire, savaş sebebiyle eşi ve çocuklarıyla beraber Suriye’yi terk etmek zorunda kalmışlardır. Savaş öncesi şiirle fazla bir bağının olmadığını söyleyen şaire, iç savaş esnasında yaşananların kendisini şuursuz bir şekilde şiire yönlendirdiğini ifade etmektedir. Önceleri müstear isimle şiirler yazan Ervâ, daha sonra bunu bırakmış ve gerçek ismiyle yazmaya devam etmiştir. Şaire, bir kısmını verdiğimiz şiirinde ayrılmak zorunda kaldığı Şam özlemine şu şekilde tasvir etmektedir.

دمشق.. أيا قصائدَ من حنين إذا غَيبْتُ أحرُفها أنوبُ
وما فارقْتُ دَرْبِكَ غيرَ أني تعاوَرني على الدربِ اللهبُ
على أعتابِ غُوطَتِكَ التقينا فغَارَ لِفِرْطِ نُضْرَتِها المشيبُ
وَأتَفَنْتُ الموسَمَ والحكايا فلا كَدَرٌ يَشُوبُ ولا نُدوبُ

Ey Şam, ey özlem dolu kasidem
Harflerini terennüm ettiğimde eriyorum
Seni ve yolunu terk ettiğimde
Ateş dolu yollar beni kör etti
Guta'nın çevresinde buluşmuştuk
Parlaklığın karşısında yaşlılık dahi kıskanmıştı
Kaç mevsim geçti senle ve kaç hikâye
Ne kasvet karıştı ne de yas tuttuk

3- Sâfi Muhammed Mazhar Ahmed: Şam'da doğan şaire, Şam Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı mezunudur. Küçük yaşlardan beri devam eden yazma aşkı sayesinde “mağâzilu nûr” isimli bir divanı ile toplumsal içerikli bir romanı bulunmaktadır. İç savaş sebebiyle önce Türkiye'ye ve oradan da Almanya'ya hicret etmiştir. Halen Almanya'da yaşamını devam ettirmektedir. Şiirinden bir kısmını verdiğimiz bölümde şaire, vatan özlemi ve gurbete ait hislerini şu şekilde dile getirmiştir.

لولا النَّوْغُ والحنينُ وغربةَ ما كان قلبُ الهائمينَ تتلما
ولما تدفقتُ المشاعرُ تقفني في دربِ شريانِ الفتى سيرَ الدما
ولما كتبتنا القريضَ مَواجعًا وحرُوفُهُ تَلِدُ الأبينَ تالما

ولما أتيتُ إليكم أشكو الأسي من بعد أن ملَّ الفؤادُ تَكَنَّمَا
أنا يا رفاقُ بِعُزْبِي نَقْتُ الضَّنَى أصبحتُ من بعدِ الشَّامِ مَيِّمَا
في حبِّها اعتلَّ اليراعُ بِقَبْضِي ونَزَفْتُ جُلَّ قصائدي مُسْتَسْلِمَا
حتى ارتميتُ على رَصِيفِ تَعْرُبِي أُنسَوُلُ الأُنْسَامِ من صَوْبِ الجَمِي

Eğer olmasaydı şafak, özlem ve gurbet
Olmazdı şaşkın kalpler yara içinde
Gencin damarlarında kan akmaya başladı
Duygular fişkırdığında tesir ederek
Sancılar içinde şiiri yazdığımızda
Acı ve ızdırap doğuran harflerle
Şikâyet ederek size geldiğimde hüznümü
Ve sonra gizlemekten sıkıldı kalp
Ey gurbetteki arkadaşlarım, hastalık sardı
Ve Şam'dan sonra bir yetim oldum
Şam sevgisinden kalemim dahi bozuldu
Ve tüm şiirlerim aktı teslim olarak
Gurbet kaldırımlarına saçıldı
Sınır tarafındaki rüzgârlardan dilenerek

4- Fâtîn Dâlâtî: Halep doğumlu şaire, ailesiyle birlikte Arabistan'da ikamet etmektedir. Ailesi savaş öncesi hicret etmiş olmasına rağmen şaire, iç savaşın ilk başladığı andan itibaren muhalefet arasında yerini almış ve şiirleriyle desteğini ortaya koymuştur. Şaire, "Sitemin sanadır" isimli şiirinin bir kısmında Şam özlemini şu şekilde dile getirmektedir.

إيه يا شامُ إنَّ دونكِ عُذري أنتِ أصلُ الحنانِ منكِ يكونُ
أَيُّ ليلٍ أقامَ فيكِ ذليلاً من رَزَايا الزمانِ ظلمٌ مُبينُ

أنتِ بُوخِ المِسا وأنتِ المُزُونُ	أرِحيِّ مِنْكِ العِطاءِ تِسامي
رِيحُها كُلُّ عِطْرِكِ المِجْنُونُ	نِسماتُ شِقاءِكَ مِنْ حَرِيرِ
زائِلُ الصِّيتِ مُكْفَهَرُ حَزِينُ	كُلُّ مَجدٍ ما لَمْ تَكُنْهُ دِمشِقُ
يَنتِشي القَوْلُ والعِناءُ يَهونُ	أَيُّ مَدىحٍ إِنْ كانَ فِيكِ جَمِيراً
أَم سَناها عَلى شامِي ضَنيُّنُ	لِيتَ شِعرِي هَلْ تَبزُغُ الشَّمسُ صُبحاً
هَامتِ الرُوحُ لَيسَ نَمَّ سُكونُ	رُبَّ عُمُرٍ وَأَيُّ عُمُرٍ سَلَكُنَا
فِى ثَراكِ الطَّهورِ إِنِى دَفينُ	هَينُ أَنْ أَموتَ فِيكِ اشْتِياقاً

Ey Şam, sensizlik bir eksiklikdir
 Sen özlemsin ve özlem sendedir
 Sensiz geçen her gece zillettir
 Zamanın belası ve apaçık bir karanlıktır
 İnsanlık sendedir, yücelik sende ihsan sende
 Sen, parıldayan akşam güneşi
 Sen, çıldırtan kokusuyla
 İpek gelinciklerin meltem esintisi
 Şam'ın olmayan tüm şerefler
 Yok olmuşlardır çirkin ve üzgün
 Kim seni güzelce methetmişse
 Söz bocalar zorluklar kolaylaşır
 Keşke şiirim güneşi doğursaydı
 Yoksa Şam'a yüceliğinde cimri midir?
 Nice ömürler sarf ettik bu yolda
 Ruh susadı ve sükûnet kalmadı orada
 Sana olan özlemle ölmek kolaydır
 Ve tertemiz toprağında defnedilmek

5- Nâdir Şâliş: Nâdir Şâliş, Suriye'nin sıradan bir kasabasında öğretmenlik yaparak hayatını devam ettirmeye çalışan yetmişli yaşlarda bir şairdir. Nâdir Şâliş, kendisiyle yapılan bir röportajda; kendisinin daha önce şiirle hiçbir bağının ve ilgisinin bulunmadığını, rejim askerlerinin Halep yakınlarındaki köyünü bombalaması ve namusuna kast etmesi sebebiyle aile fertlerini alarak Atme kampına yerleştiklerini anlatmaktadır. Atme kampında çektikleri sıkıntılar ve evini özlemesi sebebiyle içine doğan bir ilhamla bir kısmını zikredeceğimiz şiiri kaleme aldığından bahsetmektedir. Milyonları etkileyen bu şiir sayesinde kısa zamanda insanlar arasında şöhret bulmuş, Hatay ve Gaziantep'teki şiir dinletilerine misafir şair olarak davet edilmiştir.²

Şair, "Ruhumu gönderdim"³ isimli şiirinde, evinden uzak olması ve oraya geri dönme ihtimalinin bulunmaması üzerine gönderdiği ruhu ile evini konuşurmuştur. İlk beyitlerde evini çok özleyen şair onun önceki temel özelliklerini, yıkılıp yıkılmadığını sormaktadır. Çünkü bir Suriyeliye göre ev; varlık sebebi, umut ve hayatın anlamı demektir. Sonraki beyitlerde ise şair, bahçesinde bulunan meyvelere olan özlemini dile getirmekte ve adeta bir insan gibi onlarla konuşmaktadır. Şair evine şöyle seslenmektedir:

أُرْسَلْتُ رُوجِي إِلَى دَارِي تَطُوف بِهَا
لَمَّا خُطَّانَا إِلَيْهَا مَالَهَا سُبُلُ
أَنْ تَسْأَلَ الدَّارَ إِنْ كَانَتْ تَذَكَّرُنَا
أَمْ أَنَّهَا نَسِيَتْ إِذْ أَهْلَهَا رَحَلُوا
أَنْ تَسْأَلَ السَّقْفَ هَلْ مَازَالَ مُنْتَصِبًا
فَوْقَ الْجِدَارِ شُمُوحًا رُغْمَ مَا فَعَلُوا
أَمْ أَنَّهَا رَكَعَتْ لِلأَرْضِ سَاجِدَةً
تَشْكُو إِلَى اللَّهِ فِي حُزْنٍ وَتَبْتَهَلُ
أَنْ تَسْأَلَ النَّخْلَ هَلْ أَكْمَامُهُ نَضَجَتْ
أَنْ تَسْأَلَ التِّيْنَ وَالزَّيْتُونَ مُنْصِلُ

² <http://www.allugah.com/post.php?cd=14> (erişim tarihi 18.11.2018)

³ <https://www.dailymotion.com/video/x2ahxau> (erişim tarihi 15.11.2018)

أَمَا الْقُطُوفُ مِنَ الْأَعْنَابِ دَانِيَّةٌ مِثْلُ اللَّالِي كَالْحَوْرَاءِ تَكْتَجِلُ
أَمْ شَجَرَةُ التَّوْتِ وَالْأَعْصَانِ فَارَعَةٌ نَاءَتْ بِحَمَلٍ وَقَدْ طَابَتْ بِهَا الْأَكْلُ
إِنْ مِثْ يَا دَارُ أَوْ طَالَ الْفِرَاقُ بِنَا فَالصَّبْرُ يَا دَارُ لَا يَضْعَفُ لَنَا أَمَلُ
أَوْ عَدْتُ يَا دَارُ هَلْ أَلْقَاكَ بِاسْمَةٍ أَمْ فِي الْلِقَاءِ يَعْزُّ الْقَوْلُ وَالْجَمَلُ
وَيُصْبِحُ الْهَمْسُ نَجْوَانَا فَلَا كَلِمَ وَالْعَيْنُ تَهْطُلُ سَخًّا تَعْدُقُ الْمُقَلُ
بِاللَّهِ يَا دَارُ لَا تَبْدِي مُعَاتِبَتِي أَيَّ رَحَلْتُ بِحَالِي دَوْمَا قَبَلُ
مَا كَانَ نُبِّ بِسَاعَاتِ الرَّحِيلِ وَمَا وَقْتُ أَنْيْحَ إِذَ النَّيْرَانُ تَنْهَمَلُ

Ruhumu gönderdim dolanması için evimi
Eve ulaştığında geriye hiçbir şey kalmadığını gördü
Sorsaydın ya eve, eğer hatırlamışsa bizi
Yoksa ev sahiplerinin ayrıldığını unutmuş muydu?
Sorsaydın ya, çatı hala dik mi diye
Duvarların hala yüksek mi tüm yapılanlara rağmen
Hüzünle Allah'a şikâyet ederek yakarırdı
Yoksa toprağa secde etmek için mi eğildi
Sorsaydın ya, hurma ağaçları tomurcuk verdi mi?
Ve incirle zeytin ağacı yine yan yana mı?
Sürme çeken kara gözlü kadın misali
Eğik salkımlı inciye benzer üzümlere gelince
Yoksa meyveleriyle eğilip lezzetli bir yiyecek olan
Dut ağacının dalları yine boş mu?
Eğer ölürsem ey evim veya ayrılık uzarsa seninle
Bize düşen sabretmek, umudumuz hiç bitmeyecek
Eğer dönersem, seni tebessüm ederek bulacak mıyım?
Yoksa buluşmada cümleler boğazımızda mı düğümlenecek?
Ve konuşmamız suskun ve fısıltılarla mı olacak?

Göz pınarları boşalırcasına yağan yağmur gibi
Bu vaziyette çabucak ayrıldığım için
Allah aşkına bana sitem etme ey evim
Ayrılmaya az bir zaman kala
Dökülen gözyaşlarım bir ateşi söndürdü

6- 'İmâduddîn Dahdûh: 1976 Halep doğumlu şair, Arap dili ve edebiyatı mezunudur. İç savaş sırasında tutuklu kalmış, bir müddet sonra serbest bırakılmıştır. Şiir ve roman kitapları bulunan şair, an itibariyle Ankara'da Arapça öğretmenliği yapmaktadır. Annesinin Halep'te vefat ettiğini öğrenen şair, savaş sebebiyle katılamadığı cenaze törenini adeta uzaktan izlemiş, vatan ve anne özlemine şu şekilde dile getirmiştir.

إبني والهُمومُ حولي تزيدُ كغزالٍ قد طاردتهُ الأسودُ
هل غريبٌ تراه يوماً سعيداً؟ لَهْفٌ نفسي ... فكلُّ أهلي بعيد
أينَ أمي التي أهاجتُ شجوناً في فوادي؟ وأين أهلي الصَّيدُ؟
لم يَنلني منهمُ لطيفٌ وداعٍ فارقوني وباللِّقا لم يجودوا!
يا جراح القلبِ المُعذبِ سيلي أنا في غربتي طريدٌ شريدُ
ورحيلي عن الديارِ دمازُ ورجوعي إلى الديارِ العيدُ
لا أريدُ الحياةَ في غيرِ أرضي ومماتاً في غيرها لا أريدُ
كلَّ يومٍ يمرُّ في غيرِ أرضي دمعٌ قلبي منَ الأسي مرفودُ
كلَّ يومٍ يُبادُ في القلبِ جزءُ فمتى يا تُرى أراني أبيدُ؟

Aslanlardan kaçan bir ceylan gibi
Günden güne kaygılarım artmakta

يا من بهُديك تغفو رَفَةَ السَّحْرِ وبين جفنيك تصحو موجة النُّهر
ها قد أتيتك أتلو ما شعرتُ بهِ حين ارتحلْتُ أغني طلةَ الفجر
ما زلتُ أذكُرُ رعمَ البعدِ سيدي عهدي إليك إذا أُوذيتُ بالهجر
أن أستعيدَ حكايانا التي سرقتُ وأن أنادي بروحي كلما أسري

Şu garibi bir gün mutlu görecek misin?
Eyvah çok yazık... tüm ailem uzaktalar
Nerede annem? içimdeki kederimi kurutan
Ve av olmuş ailem nerede?
Onlar bana hoşça veda edemediler
Benden ayrılırken ağlamadılar bile
Ey acı çeken yaralı kalbim, ağla
Ben gurbette evsiz ve sürgünüm
Vatanımdan uzaklaşmam bir yıkımdı
Ve dönüşüm oraya bir bayramdır
Evim dışında bir yerde yaşamak istemem
Oradan başkasında da ölmek istemem
Günlerim toprağım dışında geçmekte
Gözyaşlarım acılar için bağışlanmış
Her gün kalbimden bir parça kopmakta
Ve ne zaman göreceğim tekrar birleştiklerini

7- Abdülmecîd el-Ferîc: 1968 Rakka doğumlu olan şair, aslında meslek olarak mühendis ve tabiat olarak yumuşak huylu ve doğa aşığı bir şairdir. Savaş sebebiyle hicret etmek zorunda kaldığı Riyad'da yaşamaktadır. Şair bu şiirinde ayrılmak zorunda bırakıldığı şehrini tasvir edip, geri döneceği hususunda hem kendine hem de şehrine teselli vermektedir.⁴

Ey kirpikleriyle sihirli yatakta uyutup
Kaşlarıyla nehir dalgalarını uyandıran

⁴ <https://www.aljasraculture.com/aljasra5355/>

Bak, işte geldim sana hislerimi söylemek için
Ayrıldığımda, gün boyu şarkılar söyledim
Hala hatırlıyorum, senden uzak olmama rağmen ey sevgili
Eğer göç etmemle incittiysem seni
Her adımında ve tüm ruhumla haykırarak
Çalınan hikâyelerimizi geri getireceğime söz veriyorum.

“Dokunulmaz rüyalar” isimli kasidesinin bir bölümünde, rüyalar üzerine kurulu vatan hülyasını şu şekilde dile getirmektedir.

أَمِّي أَنَادَيْتِ .. لَمْ أَسْمَعْكَ إِذْ عَدَيْتِ ضَجِيحُ شَوْقٍ وَلَمْ يُنْسَبْ إِلَى أَحَدٍ
سَافَرْتُ مُذُ أَلْفِ تَارِيخٍ أَدُورُ عَلَى نَقْشٍ يَحْصُنُ أَحْلَامِي مِنَ الْخَسَدِ
وَجُنْتُ فِي كُلِّ رَكْنٍ مِنْ دَمِي وَطَنًا يَصِيحُ وَوَيْحَكَ لَمْ تُؤَلِّدْ وَلَمْ تَلِدِ
هكذا رأى الشاعر مسيرته بين الأوطان التى وصلت حد العطش والنهر أمامه

Anneciğim, çağırdın mı beni.. duymadım
Yarımın kargaşa, kimse sahiplenmiyor
Rüyalarımı hasetten koruyan bir nakışla
Bin yıllık tarih yolculuğumdan dönüyorum
Ve her bir köşeye “vatanım” diye haykırarak
Yazıklar olsun.. ne doğdu ne de doğurdu
Nehir önünde durduğu halde susuzluk çeken
Ve ülkeler dolaşan şairin fikri budur

8- Ömer Hezzâ’: 1973 yılında Deyrizor’da doğan şair, Katar’da eczacılık yapmaktadır. Birçok dergi ve sitede yazarlık yapan şair, “Vatan çatısı altında” adlı şiirinin bir kısmında ayrı kaldığı vatanına olan dönüş umudunu şu şekilde dile getirmektedir.

Düş gurbete

تَعَرَّبُ

Ve al yanına bu kefeni
Yaşa, zamanın dışısında
Ve unut zamanı
Sürgününe kesinlikle ihtiyacın olacak
Ve sonunda muhakkak ki ölüm...
Ölüm...gelecek
O, bana veda etti ama
Benim buna ihtiyacım yok ki.
Çünkü ben
Vatanımın örtüsünü giyeceğim

وَحُدِّ مَعَكَ هَذَا الْكَفَنُ
وَعِشْ خَارِجَ الْوَقْتِ
وَأَنْسَ الرَّمْنَ
بِمَنْفَاكَ حَتَّمَا سَتَحْتَاجُهُ
فَلَا بُدَّ لِلْمَوْتِ مِنْ أَنْ..
وَأَنْ...
وَدَعْنِي
فَلَا حَاجَةَ لِي بِهِ
لَأْتِي...
سَأَلْبَسُ سَتْفَ الْوَطَنِ!!

9- Muhammed İbrahim el-Harîrî: 1957 Der'â doğumlu şair halen Kuveyt'te öğretmen olarak hayatını sürdürmektedir. Farklı dergi ve sitelerde makale ve şiirleri ile basılı çokça şiir kitapları bulunmaktadır. Şair, “Tutku arkasındaki vatan⁵” isimli şiirinin bir kısmında göç ve sonucunda kalmak zorunda bırakıldığı çadıra sitem ederken, vatanından ayrılış anının bir çocuğun rüyalarındaki ayın kayboluşuna benzetmektedir.

مَنْ لِي إِذَا ضَرَبْتَ خِيَامًا هَجْرَتِي
وَالْبَدْرُ عَنْهَا سَابِخُ بِمِقْدَارِهِ
مَنْ أَيِّ نَافِذَةٍ يُرَاقِبُ خَيْمَتِي
وَطَنِي الَّذِي قَطَعُوهُ عَنْ أَنْوَارِهِ
وَتَسَلَّمْتُ عَيْنَايَ قِصَّةَ خَطْفِهِ
مَنْ حُلْمِ طِفْلِ ضَاعَ فِي أَقْمَارِهِ

Dolunay kendince tesbih ederken
Hicretim esnasında çadırlara vuran kimdir?
Ve ışıkları kesilen vatanımın
Hangi penceresinden gözetlenmekte çadırım?
Ay ışığında rüyaları kaybolmuş bir çocuk gibi
Kaçırılma hikâyesine teslim oldu gözlerim

⁵ Muhammed İbrahim el-Harîrî, *Ufettişu annî*, Kuveyt, 2015, s.161.

Şair, “Kalbe nakışlar⁶” isimli şiirinin bir kısmında ayrılmak zorunda kaldığı Şam’a önce sitem etmekte ve sonra bu ayrılışın ona ve kalemine verdiği zarardan bahsetmektedir.

يَا شَامَ أَيْنَ غَدِي هَلْ تَعْلَمِينَ مَتَى
أَخْشَى عَلَى النَّوْمِ مِنْ إِسْتَبْرَقِ التَّرْفِ
إِنْ غَبْتِ لَا وَزْنَ لِلْأَشْعَارِ فِي قَلَمِي
وَلَا الْقَصِيدَةَ تَأْتِي حَرَّةَ الْهَدَفِ
فَالْحُبُّ أَقْرَبُ مِنْ رُمُوشَيْنِ بَيْنَهُمَا
نِصْفَ الْمَسَافَةِ بَيْنَ الْبَاءِ وَالْأَلِفِ

Ey Şam! yarınım nerede? ve zaman biliyor musun?

Uyumaya korkuyorum atlaslar içinde ve lüks yaşantıma rağmen

Eğer sen kaybolursan kalemindeki şiir ölçüsü

Ve kasidemdeki özgür ruh kaybolur gider

Sana olan aşk, göz kapaklarından daha yakındır

Hatta elif ile ba arasındaki yarı mesafedir

“Özlemin dönüşü⁷” isimli şiirinin bir kısmında ise şair, Şam’ın güzelliğinden ve ulaşılabilir oluşundan bahsedip, gerçek kıymetinin ancak kendisi gibi gurbette yaşamaya mecbur bırakılan birisi tarafından anlaşılacağını belirtmektedir.

مَنْ ذَا يَزِاجُنَا الْحَيْنِ جَوَابُ
وَ سَوَأْنَا يَا شَامَ أَيْنَ الْبَابُ
بَيْنَ الْقَصِيدَةِ وَالطَّلُولِ أَجِبَةٌ
فِي آخِرِ السِّطْرِ الْوَجِيدِ أَجَابُوا
لَيْسَ الَّذِي لِلشَّامِ عَشْفًا يَمْتَطِي
جَنَحَ الشَّرُوقِ مِنَ الْحَيْنِ يُعَابُ

⁶ Muhammed İbrahim el-Harîrî, *Ufettişu annî*, s.181

⁷ Muhammed İbrahim el-Harîrî, *Musîrun li's-sabr*, Kuveyt, 2014, s.19

مَا زَالَتْ الطَّرْفَاتُ تَرْسُفُ بِالذُّجَى وَاللَّيْلُ حُرٌّ أَيُّهَا الْخُجَابُ
لَوْ كَانَتْ امْرَأَةً الْعَزِيزِ تَجَمَّلْتُ بِفَصِيدَةٍ لَتَرَأَحَمْتُ الْكُتَّابُ

Kimdir bizi özlem konusunda sıkıştıran cevap ver
Bu sorumuz sanadır ey Şam, çıkış nerede
Şiir ve yıkıntılar arasında sevgililer vardır
Ve şiirin en son mısrasında cevap verirler
Şam gibi bir aşk yoktur..
Eğilmiş doğuya doğru kınanmış bir özlemle
Yürünülen yollar hala karanlık içinde
Gece ise özgürdür ey yasakçılar
Eğer ki kralın eşi olsaydı süslenirdi
Kasidelerine yazarlar hücum ederdi.

10- Üsâme el-İhtiyâr: Şair, edip ve akademisyen. Yaklaşık 5 yıldır Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir. Üsâme el-İhtiyâr, “Şam Aşkı” isimli şiirinin bir kısmında vatanına olan özlemine şu şekilde dile getirmektedir. Şair, ilk beyitlerde doğup büyüdüğü şehir olan Şam’ı sevgilisine benzetmiş ve onunla bir âşık gibi konuşmaya çalışmıştır.⁸

Yasemin gerdanlıkları sana hediye ediyorum
Ve öpücüğümü resmettim
Özlem dolu bir sabah vakti yanağına
Gözyaşlarımı dökerek
Her an özlem dolu yaralı nehri gibi
Ey sevgilim, beni terk mi ediyorsun?
Yusuf’un güzelliği yok oldu artık
Ve sen güzellikler içinde onurla yaşadın
yıllardır

إِلَيْكَ أُهْدِيْتُ عُقُودَ الْيَاسَمِينِ
رَسَمْتُ قُبُلَتِي
عَلَى خَدِّكَ فُجْرًا مِنْ حَنِينٍ
دَرَفْتُ دَمْعِي
نَهْرَ شَوْقٍ مِنْ جِرَاحِ كُلِّ حِينٍ
حَبِيبَتِي هَلْ تَهْجُرِينَ
إِنْ يَوْسُفَ الْحُسَيْنِ قَضَى
فَأَنْتَ دَهْرًا فِي جَلَالٍ مِنْ جَمَالٍ تَسْكُنِينَ
سَامِحِينِي يَا شَامِي إِذْ رَحَلْتُ

⁸ Üsâme el-İhtiyâr, *Hubz ve Dem*, Dârü’ş-şurûk, Devha, 2017, s.27

Senden ayrıldığım için bağışla beni ey
Şam'ım
Kederimin üzerine koku döktüm
Yasemin yaraları üzerine
Ve yaralarım üzerinde çokça zalim gördüm
Damarlarım yanıyor
Zalimlerin kılıcıyla ulaşan
Ve ayrıldım
Yeryüzünde kendimi aramak için
Fakat bir türlü bulamadım
Yıllar sonra dahi...
Ey Şam.. Bağışla beni..
Sevgilinin terk etmesi suçtur.
Bağışlar mısın beni?

قد سكنتُ الحزنَ عطراً
فوق جُرح الياسمينُ
فكَمْ رأيتُ فوق جرحي ظالماً،
يكوي عروقي
نصلُ سيفِ الظَّالمينُ
ثمَّ رحلتُ
باحثاً في الأرضِ عني
غير أنني
لم أجدني..
بعد هاتيك السنينُ
فيا دمشقُ... اغفري..
ذنبُ المحبِّ إذ رحلُ؟
هل تغفريْن

Son olarak “Gurbette gülüş” isimli kısa şiirinde şair yaşadığı gurbet duygusunun psikolojisine olan etkisini şu ifadelerle ortaya koymuştur.⁹

لماذا يتغصنُ جلدُ وجهي حين أضحك؟
لماذا أخفي فمي بيدي؟
كأنَّ وجهي لم يعدْ يألف ذلك الشُّعور الغريب،
أه!! ما أوجع الضَّحك في زحمة البكاء المرير!!

Neden güldüğümde yüzümün derisi gerilir?
Ve neden gülerken ağzımı kapatırım?
Sanki yüzüm bu hisse hiç alışık değil
Ah.. ne acı vericidir gülmek.. acı feryatlar arasında

11- Halef Alî Halef: 1696 Rakka doğumlu şair, editörlüğünü yaptığı “Cidâr” isimli sitesinden dolayı Suriye istihbarat birimleri tarafından defalarca sorgulandıktan sonra 1993’ten beri Suudi Arabistan, Mısır, Yunanistan ve son olarak İsveç’te bir bakıma zorunlu ikamet durumunda bırakılmıştır. Şair 2014’ten beri İsveç’te yaşamaktadır. “Elveda Suriye¹⁰” isimli çalışmasından bir kesit

⁹ Üsâme el-İhtiyâr, *Hubz ve Dem*, .90

¹⁰ Halef Ali Halef, *Yevmiyyâtu 'l-harbi 'l-kâime*, 2. Baskı, Lulu Press, ABD 2016, s. 117.

sunacağımız şiirinde, şairi vatan özlemine, hatıralarını ve yaşamış olduğu köyün yol, cadde ve evlerini tasvir ederek bir gün mutlaka döneceği vatanına olan sevgisini ifade etmektedir. Şiirin son mısralarında söylemek istediklerini özetlemiştir.

قُلْ وَدَاعًا لِهَذِهِ الْبِلَادِ الَّتِي عَجَزْتُ أَنْ تُصْبِحَ وَطَنًا كَطَالِبٍ قَسِيلٍ فِي الْامْتِحَانِ؛
وَدَاعًا لِلنَّدَمِ طَوِيلِ النَّبَالِ؛
وَدَاعًا يَا سُورِيَا
وَدَاعًا يَا أُمَّنَا؛
الَّتِي بَكْتِنَا كَأَعْمَى لَا يَعْرِفُ الطَّرِيقَ؛
الَّتِي سَتَنْتَظِرُنَا كَعَاشِقَةٍ بَيِّقِينَ لَا يُبْصِرُ؛ أَنَّنَا سَنَعُودُ .
وَدَاعًا لِأَمْسِكِ الذِّي سَبَحْنَا بِهِ عُرَاةً؛
لِغَدِيكَ الْعَارِي مِنَ الْأَسْمَاءِ وَالصِّقَاتِ .
اغْفِرِي لَنَا خَطَايَانَا وَأَحْطَاءَنَا فَقَدْ كُنَّا نُجْبِكُ وَنَحْنُ نَهْدِمُكَ حَجْرًا.. حَجْرًا.

Deki; elveda vatanım olamayan bu şehre
Sınavdan başarısız olmuş bir öğrenci gibi
Yüreğim parçalanarak pişmanlığa elveda
Elveda ey Suriye
Elveda ey bizi yol bilmez bir kör gibi ağlatan annemiz
Bizi usanmaz bir aşık gibi bekleyecek olan.. Biz döneceğiz
Elveda geceleri çıplak yüzdüğümüz havuzlar
Yarınlara her türlü isim ve sıfatlardan daha yalın
Affet bizi, biz hata ettik.. seni sevdiğimiz halde.. tüm taşlarını yıktık

12- Abdurrahmân Selîm ed-Dayh: Şair, “İki yıl ey vatanım¹¹” adlı bir bölümü verilmiş şiirinde vatanından ayrı kaldığı iki yıl boyunca hissettiklerini ortaya koymaktadır.

عَامَانِ يَا وَطَنِي هَدْمٌ وَتَقْتِيلٌ ذَبْحٌ وَتَدْنِيسٌ أَعْرَاضٍ وَتَنْكِيْلٌ

¹¹ <http://deek.yoo7.com/t396-topic> (erişim tarihi 14.11.2018)

لم يكتبِ القلمُ المحزونُ ما أتمتْ
يُدُّ البغاةَ ولم يذكرْهُ تنزيلُ
هذي تواريخُ أهلِ الأرضِ باكيةً
فليس في طرسِها في الطفلِ تمثيلُ
يا شامةَ المسكِ أذناني البعادُ فهل
تَرينَ أتيَ برِوضِ المسكِ مقبولُ؟
وهل سَاحطى بقبْرِ في مَربَعها
فماءُ عيني بثرِبِ الأرضِ مَجبولُ

Ölüm, boğazlama, namus kirletme
Ve işkenceyle iki yıl geçti ey vatanım,
Ne kederli kalem yazdı azgınların yaptığını
Ne de bir kitap zikretti
İşte bu yeryüzünün ağlayan tarihidir,
Çocuk resmi kâğıda yazılmaz
Ey misk kokan Şam,
Bu ayrılık beni çok üzdü
Sence ben misk bahçesinde olabilir miyim?
Acaba Şam çevresine kabrimi kazabilir miyim?
Ve gözyaşlarım Şam toprağını sular mı?

13- Abdülkâdir Abdüllatîf: 1979 Halep doğumlu olan şair, değişik televizyon kanallarında boy göstererek, şiirleriyle Suriye dramını gözler önüne sermeye devam etmektedir. Şair “Al beni yanına” isimli şiirinde, gurbette yaşamak zorunda kaldığı bayram hissini kelimelere dökmeye çalışmıştır. Şaire göre gurbetteki bayram, ölüme eşdeğerdir.

روائحُ العيدِ فاحتْ حولَ خيمتنا
لا طَعَمَ للعيدِ قل للعيدِ والعطلِ
يا أيها الموطِنُ الألى بأدمعنا
تشتاقُكَ الرّوخُ حيث القلبُ منك صلي
يا موطني يا جميلَ الوجهِ يا حُلْمي
وحلمٌ كلَّ الأدين اشتاقهم غزلي

أُرْزُو بِوَجْهِكَ مَجْرَى الدَّمْعِ يَصْحَبُنِي إِلَى مَعَالِيكَ إِذْ يَحُلُو بِهِ أَمْلِي
خُذْنِي إِلَيْكَ فَهَذَا البَعْدُ أَتَعْبَنِي إِنِّي أَرَانِي (وَرَبِّي) قَدْ دَنَى أَجْلِي

Bayram kokusu yayıldı çadırımızda
Tat yok bu bayramda bomboş geçmekte
Ey gözyaşlarımızda saklı güzel vatanımız
Ruhumuz seni özlemekte ve kalbimiz sana yanık
Ey vatanım, ay yüzlüm, biricik rüyam
Ve herkesin rüyası, özlenen şiirim gibi
Ay yüzünle sevindir beni ve yüceliğinle
Gözyaşlarıma ortak ol, rüyamdaki umudum
Al beni yanına, bu ayrılık beni yordu
(Çünkü) ecelimin yaklaştığını hissediyorum.

Yine başka bir şiirinde ise vatan özlemi hakkında şunları söylemektedir.

طِبَعَاتُ أَنْتَ بَذَاكَرْتِي كَيْفَ الأَيَّامُ سَتَمَحِيهَا؟
وَطَنِي أَحْبَبْتَكِ أَحْجِيَّةً لَوْ مَتُّ الدَّهْرُ سَيُرَوِّيهَا
يَا أَغْرَبَ مَنْ شَعَلَ الدَّنْيَا بِغُرَابٍ الْبَيْنِ يُلْهِبُهَا
لَوْ عَدْتُ إِلَيْكَ فَمِنْ فَرْحِي كَقِي بِالدَّمْعِ أَحْنِيهَا
أَشْتَاقُكَ فِي كُلِّ كِيَانِي وَبِذَكَرِكَ رُوحِي أَشْفِيهَا
يَا أَرْضاً تُسْكِنُ وَجْدَانِي وَبِلَادُ اللهِ ضَوَاحِيهَا

Sen, hatıralarımda saklısın
Geçen günler bunu nasıl silecek

Vatanım.. sana sevgim bir muamma
Ölsem de.. zaman geçip gidecek
Ey dünyayla meşgul garip kişiyi
Uğursuz bir karga ile teselli eden
Sana dönersem, bu benim sevincim
Bırak ağlamayı, sarıl bana
Tüm varlığımla özlüyorum seni
Hatıranla ruhum şifa bulmakta
Ey tutkumun yaşadığı toprak
Ey çevresi Allah'ın beldesi olan

14- Râid Vahş: 1981 doğumlu şair Filistin asıllı bir Şam'lıdır.

Farklı dergi ve sitelerde editörlük ve yazarlık yapmış gazetecidir. Şair "Vatan çatısı altında" şiirinin bir kısmında savaş öncesi yaşadığı yer olan Muhayyem Filistin bölgesinin yıkılmış halini tasvir ederek, babasına şöyle hitap etmektedir.

Ne yazacağım?	ماذا سأكتب؟
Dur! Ağlayalım hatırlayıp sevgilinin evini	"فقا نبك من ذكرى حبيبٍ ومنزل؟"
Sevgili mezarda...	الحبيب مدفونٌ
Ev ise enkaz yığını...	والمنزلة أنقاضٌ
Evin kokusunda çakallar mekân yapmış	ورائحة المكان تعافها حتى
Bir türlü hatırlayamadım	الضباغ!!
Kütüphane meydanın sağında mıydı yoksa	لم أعد أعرف هل المكتبة يمين
solunda mı?	الساحة أم يسارها؟
Üniversite, yine büyük nehrin yakınında mı?	وهل الجامعة بالقرب من نهر كبير،
Yoksa karşısında mıydı?	أم على ضفة بحيرة؟
Gözlerini bana ödünç ver	أعزني عيونك
Bir günlüğüne	ليوم
Bir saatliğine	لساعة
Veya sadece birkaç dakika	لدقيقة..
Şam'ın yok olmaması	لأجل ألا تختفي دمشق
Ve hiçbirimizin kafasından silinmemesi için..	من رأس أحد

Sonuç

Bu çalışmamızda 2011 yılında başlayıp, günümüze kadar devam eden direniş edebiyatı şiirlerinden bir seçki sunmaya çalıştık. Amaç, Türkiye insanının Suriye'deki dramı bunu yaşayanların kaleminden anlamaya çalışmasıdır. Bu çalışmada dikkat çeken unsurların başında direniş şairleri olarak telakki edilen kişilerin çoğunluğunun genç insanlardan oluşmasıdır. Suriye'deki yönetim karşıtı protesto gösterileri ilk başladığında Suriye halkı daha adil bir yönetim ve özgürlük istemişlerdir. Bunun karşılığında mevcut rejim bu masum isteklere şiddetle karşılık vererek, binlerce insanın ölmesine ve milyonlarcasının göç etmesine sebebiyet vermiştir. Bu çalışmada ele alınan şairler, Dünya'nın değişik ülkelerine göç etmiş, vatanında uzakta bırakılmış kimselerden oluşmaktadır. Savaş bitse dahi bu kimseler vatanlarına dönemeyeceklerdir. Zira bu rejim ayakta durduğu müddetçe, yurtlarına dönen şairler ilk olarak istihbarat tarafından sorgulanıp, belki hemen infaz edilecek veya yıllarca hapis yatmak durumunda bırakılacaklardır. Direniş şiirlerinde özgürlük, vatan özlemi, göç, savaş manzaraları ve rejimi eleştiri olmak üzere beş temel konu görmekteyiz. Bu çalışmada şairlerin sadece vatan özlemi ve göç olgusu hususundaki şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Kaynaklar

Halef Ali Halef, *Yevmiyyâtu 'l-harbi 'l-kâime*, 2. Baskı, Lulu Press, ABD
2016.

Ömer Hezzâ', *es-Sâbi 'atu harben bi tevkîti Dımaşk*, Dâru's-sukkeriyye,
Kahire 2018.

Muhammed İbrahîm el-Harîrî, *Ufettişu annî*, Kuveyt, 2015.

----- *Musîrun li 's-sabr*, Kuveyt, 2014.

Ûsâme el-İhtiyâr, *Hubz ve Dem*, Dâru'ş-şurûk, Devha, 2017.

Online kaynaklar

<https://arabi21.com>

<https://alfayha.net>

<https://aawsat.com>

<https://newspaper.annahar.com>

<https://www.aljasraculture.com>

<http://deek.yoo7.com>

<http://www.althawranews.net>

<http://www.allugah.com>

<https://www.dailymotion.com>

4 GÖÇÜN GÖLGESİNDE TÜRKİYE’DE YAŞAYAN SURIYELİ EDEBİYATÇILAR

MEHMET ALİ KILAY ARAZ*

SYRIAN WRITERS LIVING IN TURKEY DURING THE PHASE OF IMMIGRATION

Giriş

Suriye Türkiye’nin Güneyinde yer alan ve 911 km uzunluğunda sınırı bulunan komşu bir ülkedir. Suriye’de 2011 yılı Mart ayında başlayan meşru hak talepleri Esed rejimince kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılmış, barışçıl protestolara silahlı ve ölümcül müdahaleler yapılmıştır. Esed rejiminin göstericilere doğrudan ateşli silahlar kullanması, Suriye’de bir iç savaşın başlamasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda büyük bir göç dalgası meydana gelmiştir.¹

Göçün pek çok alandaki etkisine ek olarak, edebi hareketlilik de bundan etkilenmiş, bazı yazarlar ve edebiyatçılar, Türkiye’ye gelerek çalışmalarını burada sürdürmeye devam etmişlerdir. Türkiye’ye gelen Suriyeli akademisyenler, yazarlar ve edebiyatçıların çeşitli STK’lar ve platformlar adı altında örgütlendikleri de gözlemlenmektedir.

EDEBİ HAREKETLİLİĞİ ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR

Edebi hareketliliği şekillendiren unsurları maddeler halinde şu şekilde belirtmek mümkündür:

• Göç olgusu

2011 yılında Suriye’de baş gösteren iç kargaşalar sonucu Türkiye’ye göç eden Suriyeli sayısı son açıklanan rakamlara göre 3 milyon 611 bin 834 kişi olmuştur.²

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Dini İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı (mehmetali.kilayaraz@asbu.edu.tr)

¹ Osman Ağır, Murat Sezik, “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, **Birey ve Toplum**, C.V, No:9, 2015, s. 95-123.

² <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> 18/12/2018.

Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin sayısının birçok Avrupa Birliği ülkesinin nüfusundan da fazla olduğu muhakkaktır.³

- **Göç sonrasında Türkiye’de kurulan STK’lar**

Türkiye’ye gelen göçmenlerin dernek, vakıf vb. platformlar adı altında çeşitli STK’lar oluşturdukları kabul edilen bir gerçektir.⁴

- **Akademik Faaliyetler**

Çeşitli Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde istihdam edilen Suriyeli akademisyenler özellikle İlahiyat ve İslami İlimler Fakültesinde Arapça dersler vermektedirler.

- **Uluslararası Çalışmalar ve Etkinlikler**

Yurtiçi ve yurtdışında çeşitli sosyal, kültürel ve edebî etkinlik faaliyetleri düzenleyen ve bu faaliyetlerini özellikle göç olgusuyla harmanlayan çalışmalara şahit olunmaktadır.

- **Edebi Ürünler (Öykü, Roman, Şiir, Tiyatro)**

Türkiye’ye göç eden ve edebiyatla ilgisi bulunan kimseler bir vesileyle bir araya gelerek kendi çalışmalarını sürdürmek ve ortaya çıkan ürünlerini değerlendirmek amacıyla çeşitli yarışmalar ve etkinlikler düzenlemektedirler.

1. ÖYKÜ

Bir edebî tür olarak kabul edilen öykü Türkiye’de yaşayan Suriyeli edebiyatçılar tarafından kaleme alınmaktadır. Bu edebiyatçılar arasından bazıları kısa biyografi ve çalışmaları ile verilecektir.⁵

1.1. SUBHİ ED-DESŪKÎ⁶

1957 Rakka doğumlu olan Subhi ed-DesŪkî 1976 yılı Eğitim Enstitüsü mezunudur. Türkiye’nin Gaziantep ilinde çıkarılan *İşrâk* dergisinin Editörlüğünü yapmaktadır. Türkiye’de kurulmuş olan Suriyeli

Bağımsız Yazarlar Birliğinin başkanıdır. 1988 yılına kadar Arap Yazarlar Birliği üyesi ve birliğin Rakka genel sekreterliğini yapmıştır. Suriyeli Yazarlar

³ <https://www.nufusu.com/dunya-nufusu>, 18/12/2018.

⁴ Mahmut Kaya, “Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak”, *International Journal of Social Science*, No: 39, 2015, s. 263-279 (Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3050>).

⁵ Bu edebiyatçıların tespitinde özellikle Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği Başkanı Subhi DesŪkî’den istifade edilmiştir.

⁶ <https://newsyrian.net/ar/content/%D8%B5%D8%A8%D8%AD%D9%8A%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%B3%D9%88%D9%82%D9%8A>, 18/12/2018.

Birliği Mısır temsilciliği başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Birçok tv. ve radyo kanalında program sunan ed-Desûkî birçok dergide editörlük ve hakemlik yapmıştır. Gaziantep’te ikamet etmektedir.

1.1. 1. YAYINLANMIŞ ESERLERİ:

Şehri Terk Eden (Hikaye-Halep-1978)

Yorgun Hafızada Yazılan Görüntüler (Şam-1984)

Damardan Gelenler (Hikaye-Beyrut -1988)

(1900-1990) Rakka İlinin Kültürel Hareketi Bibliyografya Çalışmaları (Şam-1989)

‘‘Dürretu’l-Furât’’ (Fırat Nehri) Bazı Araştırmacılarla Ortak Çalışma (Şam 1992)

Canların Gürültüsü (Hikaye-Daru’l-Hivâr-Lazkiye 1995)

Küllerin Gürültüsü (Hikaye-Arap yazarlar Birliği-Şam 2001)

Rüya (Hikaye-Arap Yazarlar Birliği-Şam 2002)

1.2. SÛZAN HAVÂTMÎ⁷

Gazeteci yazar olan Havâtmî, Kuveyt Nehâr Gazetesi kültür sayfasında yazılar yazmakta olup, Kuveyt Dergisi, Maria Clair Dergisinde yazılar kaleme almaktadır. Telif ettiği Hikâye Koleksiyonlarından bazıları:

Kağıttan Bellek, Dâru Suâd es-Sabah, 1999

Aşk Adına Her Şey , Dâru Suâd es-Sabah, 2001

Kadın Mozayici, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab, 2004

Sessiz Öpücük: Öykü Ağacına çıkan Ağaç, Kadmes yayınevi, 2006

Bana 9 Kelime Ver, Feraşe Yayınevi (Başka yazarlarla birlikte)

1.2.1. ALDIğI ÖDÜLLER:

1993 yılı Dâru Suâd es-Sabâh Edebiyat Ödülü

2002 yılı Rakka Şehri Kısa Hikaye Yarışması 3.lük Ödülü

Seni Davet Ediyorum Sevgilim (İtalyancaya tercüme edilmiştir.)

Bazı Duygu Kalıntıları (Çek Diline tercüme edilmiştir.)

Çıplak Gölgeler (İtalyancaya tercüme edilmiştir.)

Mersinde ikamet etmektedir.

1.3. İLHÂM İSMAİL HAKKÎ

⁷https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%88%D8%B2%D8%A7%D9%86_%D8%AE%D9%88%D8%A7%D8%AA%D9%85%D9%8A, 18/12/2018.

1/1/1960 tarihinde Suriye'nin Rakka kentinde doğdu. Sınıf öğretmenliği ön lisans mezunu olup Hukuk Fakültesi 3. Sınıftan ayrılmıştır. Suriye'nin çeşitli okullarında öğretmenlik mesleğini icra etmenin yanı sıra sağlık, sosyal rehberlik alanlarında çalışmıştır. Suriye gazetelerinde çok sayıda makale ve kısa öyküleri yayınlanmış ve çeşitli televizyon ve radyo programlarına katılmıştır. Bunlar arasında Radyo Nesîm Suriye, Radyo Hâra, Radyo Fecr, Radyo Vatan, Suriye el-Gad ve Orient tv'yi saymak mümkündür. Suriyeli Kadınlar Derneği Başkanlığını yürüten Hakkî, Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği'nde yönetim kurulu üyesidir. Gaziantep'te Türkçe ve Arapça yayın yapan *İŞRAK* Gazetesi'nin kadın bölümü sorumlusudur. Çeşitli platformlarda kadınların geleceği konusunda konferanslar vermiştir.

Hakkî Gaziantep'te ikamet etmektedir.

2. ROMAN

2.1. ALÂADDİN HASSÛ

1968 yılında Suriye'nin Halep kentinde doğdu. Gazeteci yazar olan Hassû, Suriyeli yazarlar ve Edebiyatçılar Derneği, Arap Yazarlar Birliği üyesidir. 1990-1993 yıllarında Arap Yazarlar Birliği Öykü yarışmasına katılarak ödüle layık görülmüştür. Bazı öyküleri Fransızca ve İngilizceye tercüme edilmiştir. İzolasyon Üçgeni (Müsellesü'l-Uzle) adlı romanı ile 2018 yılında Memphis Roman yarışmasına katılmıştır. Yedinci Bina (el-Binâ'us-Sâbi') adlı romanı basım aşamasındadır.

2.2. EYMEN NÂSİR

1958'de Suriye'nin Rakka kentinde doğdu. Plastik sanatlar ve roman alanlarında eserler vermiştir. Suriye Güzel Sanatlar Birliği üyesi olan Nasır 1993 yılında Halep Üniversitesinde Arap Dili bölümünden mezun olmuştur.30 yıl Suriye'nin çeşitli okullarında Görsel sanatlar öğretmenliği yapmıştır. 2010 yılında Suriye'de düzenlenen Arap Romanı 6. El-Uceylî Festivallerine katılım sağlamıştır. Rojin adlı bir romanı yayınlanmıştır. (2018). Kısa hikaye alanında 2008 yılında ödüle layık görülmüştür. Şanlıurfa'da ikamet eden Nasır, Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği Şanlıurfa Şube Başkanlığı görevini yürütmektedir.

3. ŞİİR

3.1. TEMÎM SÂİB⁸

1959'da Suriye'nin Deyru'z-Zûr kentinde doğdu. Asıl mesleği ziraat mühendisliği olan Sâib, Suriye Arap Yazarlar Birliği eski üyelerindedir. (2000) Deyru'z-Zûr'da 1982'de faaliyete başlayan Fırat Edebiyat Forumu kurucularındandır. Tiyatro üzerine eserler yazan Sâib, لا تفقأ عينيك يا أديب «Ey Oipipus, gözlerini Eyme» adlı tiyatro eseri 2004 yılında basılmıştır. İngilizce şiir tercümesi ile uğraşan Sâib 2 adet Suriye Kültür bakanlığı tarafından 2006 yılında yayımlanan İngilizce şiir tercüme etmiştir. Çeşitli şiirler de yazan Sâib, 2004 yılında Maarra'da düzenlenen şiir yarışmasında ödüle layık görülmüştür.

Mersinde ikamet eden Sâib, Kuveyt'te hazırlanan 20. Yüzyıl şairleri sözlüğünde adı ve şiirleri ile yer almıştır.

3.2. HALEF MEVÂN VÂDÎ

1966 yılında Suriye'nin Haseke kentinde doğdu. Fasih ve Âmmice şiirler yazan Vâdî, Popüler Miras üzerine araştırmalar yapmaktadır. Araplar ve Suriye üzerine bir çok şiir çalışması olan Vâdî, Rejime karşı başlatılan direnişçiler arasında bulunan şairlerdendir. Türkiye'de bulunduğu sıralarda bir çok kültürel ve medya etkinliklerine katılmıştır. 2017 Uluslararası Arap Dili günü münasebetiyle kendisine plaket verildi. Halep Festivallerinde Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği tarafından kendisine plaket verilen Vâdî, Şanlıurfa Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği üyesidir. Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

3.3. LEMÎS MUHAMMED VEYS ER-RAHBÎ⁹

Suriye'nin Deyru'z-Zûr kentinde doğdu. Halep Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu. Arap şairler Birliği üyesidir. Şanlıurfa Suriyeli Kadınlar platformu üyesidir. Aynı zamanda Suriyeli Yazarlar ve Edebiyatçılar Derneği Şanlıurfa Şubesi Kadın Komisyonu Başkanıdır. Serbest ölçüde ve aruz ölçüsünde şiirler yazmaktadır. *Fırat Kıyısında Gözyaşları, Sürgün Yastığında Ameliyat* adlı Fırat Halk Şiiri üzerine basım aşamasında şiir divanı bulunmaktadır.

Anadolu Arap Cemiyeti tarafından 3 yıl üst üste şiir alanında ödül alan er-Rahbî Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

⁸ <http://www.albaptainprize.org/encyclopedia/poet/0327.htm>, 18/12/2018.

⁹ <https://www.facebook.com/people/%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%B3%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D8%A8%D9%8A/100006365855720>, 18/12/2018.

4. TİYATRO

4.1. AHMED ABDURRAHMAN KAŞKARE¹⁰

1959 Halep doğumludur. Dimaşk'taki Tiyatro Sanatları Yüksek Okulu Tiyatro ve Müzik Bölümünden 1994 yılında mezun oldu. Birçok Tiyatro metni yazdı ve Tiyatro oyunu yönetti. Birçok tiyatro oyunu için dramatik müzikler besteledi. Ulusal ve uluslararası birçok festivallerde (Mısır, Tunus, Türkiye, İsviçre, İtalya vd.) sergilenen tiyatro sahnelerinde başrolde yer aldı. Tiyatro eleştirisi üzerine birçok kitap yazma çalışmalarında bulundu. Bunlar arasında bazıları yayınlanmıştır.

4.1.1. Televizyon ve Sinema Alanındaki Çalışmaları:

Televizyon ve Belgesel programları için Dramatik senaryolar kaleme aldı. Bazı kısa filmler yazdı. Bazı televizyon filmlerinde ve dramatik tv. senaryolarında oyuncu olarak rol aldı.

4.1.2. Edebiyat Alanındaki Çalışmaları:

Şiir ve kısa hikaye ile ilgili gazeteler ve web sitelerinde yayınlanmış bir çok çalışması bulunmaktadır.

4.1.3. Ödüller:

Tiyatro ve müzik alanında Suriye, Bazı Arap ve Batı devletleri tarafından çok sayıda teşekkür belgesi ve ödüllere layık görülmüştür.

Kaşkare Mersin'de ikamet etmektedir.

5. TÜRKİYE'DE YAŞAYAN DİĞER EDEBİYATÇILAR¹¹

Ali Muhammed Şerîf, d. 1963 (Şair), Gaziantep'te ikamet etmektedir.

Abdulkerim el-Akle, d. 1959, (Şair, Kısa Hikaye Yazarı), Mersin'de ikamet etmektedir.

¹⁰http://www.nouhworld.com/article/%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%A1_%D9%85%D8%B9_%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%86%D8%A7%D9%86_%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D9%82%D8%B4%D9%82%D8%A7%D8%B1%D8%A9.html, 18/12/2018.

¹¹ Bu edebiyatçıların tespitinde özellikle Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği Başkanı Subhi Desûkî'den istifade edilmiştir.

Abdulhafız Keleş, d. 1980 (Kısa Hikaye Yazarı) Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

Abdunnasır b. Muhammed eş-Şeyh Ali, d. 1959 (Şair, Kısa Hikaye Yazarı), Gaziantep'te ikamet etmektedir.

Salâh Abdulcebbar el-Hıdır, d. 1975 Şair, Roman ve Kısa Hikaye Yazarı, Eleştirmen) Gaziantep Nizip'te ikamet etmektedir.

Faruk İmam Şerif, d. 1990 (Şair) İstanbul'da ikamet etmektedir.

Muhammed Hâc Bekrî, d. 1977 (Şair) İstanbul'da ikamet etmektedir.

Mâcîd Ed-Deyrî, d. 1972 (Roman ve Hikaye Yazarı) Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

Mustafa Hakkî, d. 1942 (Tiyatro ve Hikâye Yazarı), Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

Hedîb Turkî Şehhâze, d. 1961 (Şair) Mersin'de ikamet etmektedir.

Munevver Faysal En-Nâcî (Halk Şairi) Şanlıurfa'da ikamet etmektedir.

Sonuç

Bu çalışma ile zorunlu göç nedeniyle Türkiye'de yaşayan Suriyeli yazar ve edebiyatçıların Türkiye'de çeşitli kültürel etkinlikler, sivil toplum oluşumları, edebî ürünler ortaya koydukları, bunun karşısında edebiyat çevrelerinde ve akademik camiada bu konuda yeterince bir farkındalık oluşmadığı görülmüştür. Daha geniş kapsamlı araştırmalar yapıldığı takdirde Türkiye'de yaşayan Arap edebiyatçı ve yazarların çalışmaları hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecek ve bu bilgiler ışığında Suriyeli yazar ve edebiyatçıların göç gölgesinde ortaya koydukları edebî ürünler ile bu ürünlerin Arap edebiyatına katkıları gerek araştırmacılar gerekse Arap dili ve edebiyatı uzmanları tarafından daha iyi anlaşılabilir. İlgili alandaki araştırmaların evren ve örnekleme genişletilebilecektir.

Kaynakça

- <http://www.albaptainprize.org/encyclopedia/poet/0327.htm> 16/12/2018.
- http://www.nouhworld.com/article/%D9%84%D9%82%D8%A7%D8%A1_%D9%85%D8%B9_%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%86%D8%A7%D9%86_%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D9%82%D8%B4%D9%82%D8%A7%D8%B1%D8%A9.html, 14/12/2018.

- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B3%D9%88%D8%B2%D8%A7%D9%86_%D8%AE%D9%88%D8%A7%D8%AA%D9%85%D9%8A 18/12/2018.
- <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> 17/12/2018.
- <https://newsyrian.net/ar/content/%D8%B5%D8%A8%D8%AD%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%B3%D9%88%D9%82%D9%8A> 15/12/2018.
- <https://www.facebook.com/people/%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%B3.%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D8%A8%D9%8A/100006365855720> 18/12/2018.
- <https://www.nufusu.com/dunya-nufusu> 18/12/2018.
- Mahmut Kaya, “Komşuda Misafirlik: Suriyeli Sığınmacılarca Kurulmuş Mülteci Derneklerinin Perspektifinden Türkiye’de Yaşamak”, **International Journal of Social Science**, No: 39, 2015, s. 263-279 (Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3050>).
- Murat Sezik, Osman Ağır, “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, **Birey ve Toplum**, C.V, NO:9, 2015, s. 95-123.
- Suriyeli Edebiyatçılar ve Yazarlar Derneği Gaziantep Şube Başkanlığı.

5 GÖÇ SÜRECİNDE KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM: SURIYELİ ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ORTAOKUL ARAP HALK KÜLTÜRÜ MÜFREDATI ÖRNEĞİ

OSMAN DÜZGÜN*

INTERCULTURAL INTERACTION: THE SECONDARY ARABIC CULTURE CURRICULUM AS A SAMPLE FOR SYRIAN STUDENTS

Giriş

Tunus ve Mısır'dan başlayan protestolar ve halk isyanlarının Mart 2011'de Suriye'ye sıçramasıyla birlikte yaşanan çatışmalar ve iç savaş ortamı nedeniyle binlerce Suriyeli başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Sosyal bir hareketlilik olgusu olan göç, tarihsel süreçte, insanlık tarihi kadar eski olarak değerlendirilen önemli olaylardan biridir. İnsanlar ilkçağlardan beri doğal afetler, din, fakirlik, savaşlar, çatışmalar vb. nedenlerle bir yerden başka bir yere göç etmek zorunda kalmışlardır.

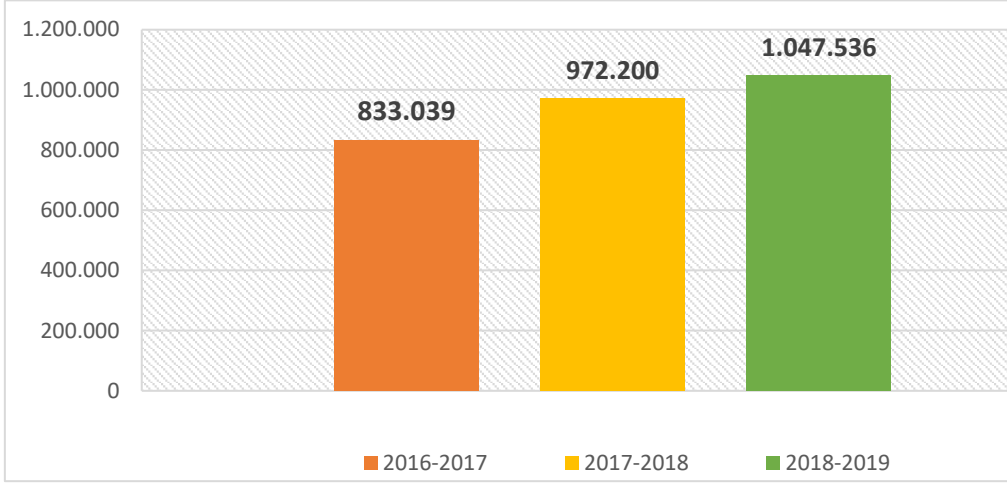
Göç sonrasında Türkiye'deki Suriyelerin demografik yapısına bakıldığında Türkiye'deki Suriyelilerin büyük bir kısmını gençler oluşturduğu görülmektedir. Göç İdaresi verilerine göre Suriyelilerin nüfus piramidine göre, her 2 Suriyeliden 1'i 21 yaşın altındadır. Diğer taraftan Sağlık Bakanlığı verilerine göre her gün 395 Suriyeli bebek dünyaya gelmektedir.

Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Yaş Dağılımı

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizde bulunan 5-17 yaş aralığındaki Suriyeli çağ nüfusu 2016-2017 eğitim öğretim yılında 833.039; 2017-2018 976.200; 2018-2019 eğitim-öğretim yılında

* Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, (duzgunosman@gmail.com)

1.047.536 olduğu hesaplanmış olup eğitim öğretim hizmetleri bu veri üzerinden planlanarak gerçekleştirilecektir.

Suriyeli Gençlerin Eğitim Hakkından Yararlanması

BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilen, 'Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin' 15. Maddesinde, bu sözleşmeye taraf bütün devletlerin "insanlık ailesinin bütün üyelerinin doğuştan sahip oldukları insanlık onurunu ve eşit ve vazgeçilmez haklarını tanımanın yeryüzündeki özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu dikkate alarak" ırkı, uyruğu, dili ve dini ne olursa olsun bir toplum içinde yaşayan bütün bireylerin "*kültürel yaşama katılma; bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanma; kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma*" haklarını gözetme konusundaki yükümlülüklerinin çerçevesini çizmekte ve ilgili devletlerin bu hakları tam olarak gerçekleştirmek adına, eğitimin, bilimin ve kültürün korunması, gelişmesi ve yayılması için gerekli tedbirleri almasının önemini vurgulamaktadır. Hiç kuşkusuz bu tedbirlerin en önemlisi eğitim alanıyla yakından ilgilidir.

Halk Kültürü Ders Müfredatına Yönelik Çalıştaylar

► 1. Diğer taraftan, BM, VE Unicef’de bu alanda Türkiye’de bilimsel faaliyetlere destek vermektedir.

► 2. M.E.B, Entegrasyona tabii olan Suriyeli öğrencilere yönelik eğitim müfredatına Halk Kültürü dersini ekleme kararını aldı. (2016)

► 3. Bu amaçla Gaziantep ve Kızılcabamam’da çalıştaylar yapıldı. (2017)

Bu çalışmanın konusu olan Arap Halk Kültürü öğretim programı ile Suriyeli öğrencilerin; Türk halkının değer yargıları, hayatı, dünyayı algılayış biçimi, belli olaylar karşısındaki tavır, tutum ve tepkileri konularında bilgi sahibi olmaları; diğer taraftan Arap dünyasında gözlenen çalkantılar nedeniyle uzak kaldıkları kültürlerini tanımaları ve kimliklerini ve köklerini bilmeleri amaçlanmıştır. Program için belirlenen genel amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

Genel Amaçlar

► Öğrenciler kendi kültürlerini öğrenme imkanından mahrum bırakılmamalıdır.

► Öğrenciler kendi kültürleriyle birlikte, içinde yaşadıkları toplumun kültürünü de bilmelidirler.

► Öğrencilerde kimlik bilinci oluşturulmazsa, gelecekte bunun olumsuz etkileri görülebilir.

► Öğrenciler kültürler arası farklılıkları görebilmelidirler.

► Öğrenciler kültürler arası yakınlaşmaları fark edebilmelidirler.

► Öğrenciler kültürler arası benzer yanları ayırt edebilmelidirler.

► Çevreye uyumun sağlanması için yabancıları oldukları Türk toplumunun kültürüyle ilgili farkındalık geliştirebilirler.

► Türk ve Arap kültürünün genel özelliklerini bilmeleri durumunda toplumca kabul görmeyen davranışlardan uzaklaşabilirler.

► Bu program sayesinde entegrasyonun daha hızlı gerçekleşmesi öngörülmektedir.

► Önyargıların kırılması beklenmektedir.

► Ülkelerine döndüklerinde ve yaşları ilerlediğinde Türkiye’de kaldıkları sürede asimilasyon vb. anlamına gelebilecek olumsuz tutumlar geliştirilmelerinin bertaraf edilmesi öngörülmektedir.

► Bu sayede, ırkı, uyruğu, dili ve dini ne olursa olsun bir toplum içinde yaşayan bütün bireylerin “*kültürel yaşama katılma; bilimsel gelişmelerin nimetlerinden ve sonuçlarından yararlanma; kendisinin yaratıcısı olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal ürünlerden kaynaklanan maddi ve manevi menfaatlerin korunmasından yararlanma*” hakları gözetilerek Türkiye üzerine düşen insani görevi yerine getirmiş olacaktır.

► Halk Kültürü Dersi Öğretim Programı altı öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır. Öğrenme alanı, 6 ve 7. Sınıfları kapsamaktadır.

Sonuç

Programda çocuk sevgisi, büyüklere saygı ve hoşgörü gibi ahlaki hususlar; misafirperverlik, yardımseverlik ve komşuluk haklarına dair toplumsal olgular; Bağdat, Şam ve İstanbul gibi tarihi mekanlarımız gibi manevi değerler ve gelenek ve göreneklere dair hususlar ele alınmıştır.

Programda ayrıca, Türk ve Arap kültürleri arasındaki ortak noktaları örneklendiren temalar ve konulara yer verilmesi hususunun altı çizilirken uzmanlar, uyum sürecine tabii tutulan Suriyeli öğrencilerin gerek kendi kültürlerini bilmeleri gerekse içinde yaşadıkları toplumca kabul görmeyen davranışlardan kaçınmaları için bu programın önemli akademik ihtiyaçlardan biri olduğunu da vurgulamışlardır. Buna ek olarak M.E.B. tarafından konulan Arap Halk Kültürü eğitim programıyla temel insan hak ve hürriyetleri açısından önemli bir görevin Türkiye tarafından üstlenilmiş olmasını beklentileri üst düzeyde karşılayan olumlu bir adım olarak gördüklerini belirtmişlerdir.

Kaynakça

http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713 (16.12.2018).

<https://pictes.meb.gov.tr/izleme/Faaliyetler/> (13.12.2018).

https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_12/17164013_17-12-2018__Yinternet_BYlteni.pdf (11.12.2018).

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf(Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi) (13.12.2018).

6 GÖÇÜN OLGUSUNUN ETKİSİNDE ŞEKİLLENEN EDEBİ TEMALAR ORTA ÖĞRETİM ARAP EDEBİYATI MÜFREDATI ÖRNEĞİ

ABDULLAH BALLI*

LITERARY THEMATICS FORMED IN THE EFFECT OF MIGRATION EXAMPLE OF SECONDARY EDUCATION ARABIC LITERATURE CURRICULUM

Giriş

Suriye'deki iç savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen sığınmacıların öğrenme çağındaki çocuklarından yaklaşık 300 bini eğitim yaşamlarını ülkemizdeki okullarda sürdürmektedir. Hiç şüphesiz, yaşanan iç savaş ortamı ve ardından gelen zorunlu göç koşulları ebeveynleri olduğu kadar, bu çocukların eğitim ve bilişsel, fiziksel, psikolojik gelişimlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Savaş mağduru Suriyeli çocuklar, başta yaşam hakkı olmak üzere eğitim hakkı, sağlık hakkı ve gelişim haklarından mahrum kalmıştır. Hangi coğrafyada olursa olsun savaşa maruz kalan çocuklar hayatta kalsalar dahi fiziksel ve psikolojik birtakım zorluklar yaşayabilmektedir. Suriye'de sürmekte olan savaş, çatışma ve şiddet ortamı milyonlarca çocuğu doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir.

Savaş nedeniyle yerinden olan, yaşamları alt üst olan, tüm varlıklarını geride bırakan, göç yolculuğunda kötü muamelelere maruz kalan, kayıplar veren bu çocukların asgari yaşam standartlarının ortadan kalktığı bir ortamda, yaralarının sarılarak eğitim imkânlarının yeniden düzenlenmesi ile bu mahrumiyetlerin mümkün olan en asgari düzeylere indirilmesi sadece uluslararası hukukun bir

* Öğretim Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, (abdullahballi@gmail.com).

gereği değil aynı zamanda tarihten gelen ortak kültürel miras ve insanlık adına Türkiye tarafından sağlanmaya çalışılan bir insanlık vecibesi haline gelmiştir.

Savaş mağdurlarının yaşam koşullarına bakıldığında, sağlık sorunlarından, kamplardaki yaşantısına, gıda, barınma, su, banyo ve beslenme koşulları gibi daha elzem yaşamsal ihtiyaçların teminine kadar pek çok sorunla karşı karşıya oldukları bir gerçektir. Türkiye, Suriyeli sığınmacıların bütün ihtiyaçlarının karşılanması konusunda olağan üstü bir çaba sarf etmektedir.¹ Bu çabalar doğrultusunda, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından, 2017 yılı Ocak ve Şubat aylarında Gaziantep ve Kızılcahamam'da geçici eğitim merkezlerinde okuyan Suriyeli öğrenciler için konulan Arap Edebiyatı dersine yönelik olarak materyal geliştirme çalışmaları düzenlenmiştir. Bu çalışmada, söz konusu çalıştaylar kapsamında Arap Edebiyatı dersi için Suriyeli uzmanlarca önerilen konular ve temalar genel özellikleri ve ihtiva ettikleri muhtemel sonuçlar bakımından değerlendirilmiştir.

Suriyeliler ve Aidiyet Duygusu

Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisinde beslenme ve barınma/bürünme gibi en temel fizyolojik ihtiyaçlardan sonra aidiyet hissinin önemine işaret etmiştir. Aidiyet duygusu, anne, baba ve yakın akrabalar ve çevreyle olan ilişkilerin tesisinde, grup kimliği, toplumsal birliktelik ve deneyimlerin oluşmasında ve yaşamsal tecrübelerin nesilden nesle aktarılmasında önemli bir rol oynar. Bu durum, insanın sosyal bir varlık olması, başka insanların varlığında kendini tamamlamak istemesi, başta kendi ailesine olmak üzere, arkadaşlarına, çevresine ait hissetmek istemesinden ileri gelir. Diğer taraftan, insan sadece bir gruba değil, bir ülkeye, dine, bir kültüre, bir dile, bir hissiyata da ait olabilir. Bu bağlamda, Suriyelilerin kendilerini, Suriye'ye, Arap dili ve kültürüne, kendi gelenek ve göreneklerine, kendilerini ifade eden ahlaki, insani ve toplumsal değerlere ait hissetmeleri de yaşamsal bir gerçekliktir.

Göç; göç öncesi, göç süreci ve göç sonrasında oluşan 3 kademeli bir süreç olarak ele alınan bu olgu ekseninde Suriyeliler iç savaş nedeniyle ailelerini, yakınlarını ve ülkelerini geride bırakarak Türkiye'ye göç etmek durumunda kalmışlardır. Göçle birlikte bir taraftan aidiyet duygusunu pekiştiren unsurlardan

¹Bkz:http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/2016/02/24/savas-goc-ve-saglik/, 20.11.2018.

uzaklaşırken diğer taraftan geldikleri yer olan Türkiye’de bu duygusal ihtiyaçlarının karşılanması kimlik bilincinin gelişmesine ve kendileriyle barış içinde yaşamalarına katkı sağlayacağı gibi, Türk toplumuyla olan münasebetlerinde uyum içerisinde olma düzeylerini artıracığı belirtilmektedir.²

Edebiyat, Aidiyet ve Arap Edebiyatı Öğretim Programı

Edebiyat insanlara kuvvetli bir anlam ve aidiyet duygusu sağlarken onları toplumsal, ulusal, kültürel, ahlaki, insani ve evrensel değerler etrafında birleştirir, nerede bulunurlarsa bulunsunlar insanları kendi kimliklerine ve köklerine davet eder. Dolayısıyla insanlara çok kuvvetli bir aidiyet ve emniyet hissi verir. Kendi özünü beslediği için kendisine karşı yönelebilecek yabancılaşma hissini dengeler. Milli edebiyatlar, kişinin kendi toplumuna aidiyet bağlarını, vatan sevgisini güçlendirir. Edebî eserler, dille gerçekleşen güzel sanat ürünleri olarak özgün yapısı ve içeriklerinin yanı sıra tarihî ve kültürel olgularla da yakından ilişkilidir. Edebi metinler, sanat ve kültür etkinliklerinin iç içe girdiği bir alanda oluşur ve yayılır. Toplumun fertleri arasında gelişen ve yayılan sanat zevki ve anlayışı kültür değerlerini somutlaştıran bir hayati gerçekliğe dönüşür. Bunlar bireylerin, üst düzey bilinç ve zevkinin gelişmesine ve mensubu bulunduğu toplumun değerlerini benimsemesine başka bir deyişle yabancılaşma hissini ortadan kaldırarak çevreye uyum sağlamasına da hizmet eder. Bu hissiyatı Suriyelilerden mahrum etmemeyi önemli bir görev kabul eden M.E. B Suriyeli öğrenciler için Arap Edebiyatı dersi programlamıştır. Bu programın taslak müfredatı için 2017’de Gaziantep ve Kızılcabamam’da çalıştaylar yapılmıştır.

Lise 9, 10, 11 ve 12. sınıf Arap Edebiyatı Dersi öğretim programı için Suriyeli edebiyatçılar, filologlar ve uzmanlarca tasarlanan temalar, konular, metinler, etkinlik örnekleri ve kazanımların, göçle birlikte yeniden şekillenen insan psikolojisini, Suriyelilerin aidiyet hissiyatına verdikleri önem ile yeni bir yaşama uyum sağlama iradesini pekiştiren ve gelecek nesiller için tasavvur edilen kaygıları yansıtan bir nitelikte olduğu dikkatleri çekmektedir.

² Bkz: <http://www.kemalsayar.com/KategoriDetay-Kemal-Sayar-ile-goc-ve-gocmen-psikolojisi-uzerine-257.html>, 20.12.2018 tarihli erişim.

Arap Edebiyatı Dersi İçin Önerilen Belli Başlı Temalar

Arap Edebiyatı (9. Sınıf)	Arap Edebiyatı (10. Sınıf)	Arap Edebiyatı (11. Sınıf)	Arap Edebiyatı (12. Sınıf)
Vatan Sevgisi	Yasalara Saygı	Gençler Mucizeler Yaratıyor	Geleceğe Bakış
Güzel Yurdum	Barışçıl Yaşam	Gençlik Dönemi	Toplumsal Gelişme
Vatan Özlemi	Dayanışma	Başarının Anahtarları	Bilimsel Gelişme
Çocukluk Anıları	Dilimiz Arapça	İşsizlik	Görgü Kuralları
Yetimlik	İlmin Fazileti	Kadının Toplumsal Rolü	Nesillerin Olgunlaşması
Kırsalda Yaşam	Çalışmanın Fazileti	Öncü Kadınlar Göç ve Gurbet Gurbette Yaşam ve İzlenimler Vatandan Uzakta Esaret Özgürlük	Umut ve Hayaller Mutluluk

Temalar İçin Önerilen Belli Başlı Edebi Metinler

Arap Edebiyatı 9. Sınıf dersi için vatan sevgisi temasında İbrahim Tûkan'ın, *Mevtînî* şiiri önerilmiştir:

"مَوْطَنِي الْجَلالُ وَالْجَمالُ
وَالسَّنَاءُ وَالْبِهَاءُ فِي رَبِّكَ
وَالْحَيَاءُ وَالنَّجَاءُ
وَالهِنَاءُ وَالرَّجَاءُ فِي هَوَاكَ..."³

³ Bkz: <https://mawdoo3.com/> كلمات_نشيد_موطني, 20.12.2018 tarihli erişim.

Buna ek olarak şairler Mehdi el-Cevâhîrî, Temîm el-Bargûsî ve Nizâr Kabbanî'den vatan sevgisi ve özlemi temalı şiirler önerilmiştir. Çocukların savaş, göç vb. nedeniyle karşı karşıya kaldığı kötü muameleler konusunda ise Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın *et-Tufûletu'l-Mu'azzebe*⁴ (*Azap içindeki çocukluk*) yazısı ile Bedr Şâkir es-Siyâb'ın savaş ortamında yaşayan çocukları konu edinen *el-Eslihatu ve'l-Etfâl* başlıklı şu şiiri önerilmiştir:

" الأسلحة والأطفال
عصافير أم صبية تمرح
عليها سنا من غد يلمح
وأقدامها العارية⁵

Vatan sevgisi ile ilgili olarak Meysûn binti Bahdel'e ait şu beyitler de önerilenlere eklenmiştir:

لبيت تخفق الأرواح فيه ... أحب إلي من قصر منيف
وأكل كسيرة في كسر بيتي ... أحب إلي من أكل الرغيف⁶

10. Sınıf Arap Edebiyatı Dersi İçin önerilen metinler arasında *Medine-i Münevvere Vesîka'sı*, Eksem b. Sayfî'ye ait (*Te'be'r-Rimâhu izecteme'anne tekkusura ve izefterakanne tekessaret âhâdâ*) şeklinde başlayan sözler ile Hâfîz İbrahîm'in (*Ene'l-Bahru fî Ahşâihi ed-durru Kâminun , fe-hel Se'elû el-gavvasa an Sadefâtî*) şeklinde beyitlerini içeren meşhur kasidesinin önerilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Buna ek olarak, Halil Hindâvî, İlyas Ferhat ve Nasif el-Yazici'nin eserlerinden kesitler tavsiye edilmiştir.

11. Sınıf Arap Edebiyatı Dersi İçin eserleri uygun görülen edebiyatçılar ve öne çıkarılan edebi metinler aşağıda belirtilmiştir.

- İlyâ Ebu Madî
- Taha Hüseyin (*el-Eyyâm*)
- İbrahim el-Fakki (*el-Mefâtîhu'l-Aşratu li'n-Necâh*)
- *Kissatu'l Müşerred*
- Aîşe Abdurrahman, Mustafa es-Subâî, Su'âd es-Sabâh
- Şakîk Ma'lûf (*Eyye Savtin*)

⁴ <http://venus.grafbb.com/t660-topic>.

⁵ Bkz: <http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid=68108>, 20.12.2018 tarihli erişim.

⁶Bkz: <http://shamela.ws/browse.php/book-408/page-26> 20.12.2018 tarihli erişim.

- Nesîb el-Arîda (*Suvar telûhu li-hâtiri 'l-ma'mûd*)
- Ebu Firâs El Hamedânî (*tecribetu 's-sicn fi şî'rihi*)
- Ebu'l-Kasim eş-Şâbî, *Ahmed Matar*
- 12. Sınıf Arap Edebiyatı Dersi İçin
- Tablo 1. De verilen konularla ilgili makaleler
- Ma'rûf er-Risafî (*İbnû el-Medâris ve 's-taksû bihâ 'l-emel*)
- *Sukkânu Kevkebi 'z-Zuhre*
- *Vasiyyetu Ummin li 'bnetihâ*
- Nâzik el-Melâike,
- Abbâs Mahmûd el-Akkad
- İbrâhim el-Mâzinî'ye ait eserlerden kesitler önerilmiştir.

Sonuç

Lise 9, 10, 11 ve 12. sınıf Arap Edebiyatı Dersi öğretim programı için Suriyeli edebiyatçılar, filologlar ve uzmanlarca tasarlanan temalar, konular, metinler, etkinlik örnekleri ve kazanımların, göçle birlikte yeniden şekillenen insan psikolojisini, Suriyelilerin aidiyet hissiyatına verdikleri önem ile yeni bir yaşama uyum sağlama iradesini pekiştiren ve gelecek nesiller için tasavvur edilen kaygıları yansıtan bir nitelikte olduğu, edebiyatın temalarının göç sonrasında yaşanan değişime paralel olarak farklılaştığı görülmüştür. Bu değişimin en temel nedeni iç savaş ortamıyla birlikte yaşanan zorunlu göç ve ülkesinden uzakta yaşamanın insanlar üzerinde bıraktığı etkilerdir. Buna ek olarak aidiyet ve eğitim ihtiyacı edebi temaların yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Edebiyat konularının belirlenmesinde yabancılaşma, ötekileşme hissi ve uyum kaygılarının da dikkate alındığı gözlemlenmiştir.

Kaynakça

http://www.ttb.org.tr/halk_sagligi/2016/02/24/savas-goc-ve-saglik/
20.11.2018.

<http://www.kemalsayar.com/KatagoriDetay-Kemal-Sayar-ile-goc-ve-gocmen-psikolojisi-uzerine-257.html>, 10.12.2018 tarihli erişim.

https://mawdoo3.com/كلمات_نشيد_موطني 10.12.2018 tarihli erişim.

<http://venus.grafbb.com/t660-topic> 10.12.2018 tarihli erişim.

<http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid=68108>, 10.12.2018 tarihli erişim.

<http://shamela.ws/browse.php/book-408/page-26> 10.12.2018 tarihli erişim.

7 GÖÇ VE İLTİCA MEFHUMLARI AÇISINDAN VAK'UL-HUTA ROMANI

Sultan ŞİMŞEK*

MIGRATION AND İLTICA IN “VAKUL-HUTA”

Giriş

Edebiyat toplumların aynasıdır. Bir toplumda oluşan hareketlilik, duygusal ve düşünsel değişimler, yeni olgular edebi eserde yansımaları bulur. Toplumsal olayların arka planlarının çok boyutlu bir şekilde algılanmasında edebi eserlerin katkısı yadsınmaz. Bu bağlamda, bu bildiri metninde Suriye’de çıkan savaş nedeniyle son dokuz yıldır ülkemizde bulunan mülteci nüfusun varlığı ile doğrudan alakalı olarak gündeme gelen sosyolojik olgulardan göç ve iltica olgularının edebi bir eserdeki izdüşümleri İbtisâm Şâkûş’un Vak’ul-hutâ romanı örneğinde incelenmektedir.

Araştırmamızda göç ve iltica mefhumları ele alınmadan önce romanın bütünü hakkında fikir vermek için ilk olarak şekil incelenmiş, daha sonra içerik tüm unsurlarıyla ele alınmış ve son kısımda da göç ve iltica mefhumlarının romandaki yansımaları hakkında ayrıntılı bir tahlil yapılmıştır.

I. ŞEKİL YÖNÜNDEN VAK'UL-HUTÂ

Vak’ul-hutâ romanının araştırmamıza esas olan nüshası 2018 Mart’ında Cantaş yayınları tarafından yayınlanan, Arapça orijinal metnin ve Türkçe’ye çevirisinin karşılıklı olarak verildiği ikinci baskıdır. Abdussamet

* Dr. Öğr. Ü., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, TİB, Arap Dili ve Belagatı Ana Bilim Dalı, (sultan.simsek@istanbul.edu.tr.)

Güneş tarafından Türkçe'ye “ *Ayak Sesleri*” adıyla çevirisi yapılan kitap çeviri metni ile toplamda 245 sayfadır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır.

II. İÇERİK YÖNÜNDE VAK'UL-HUTÂ

Olayın Özeti, Olay Örgüsü ve Olay Halkalarından Örnekler

Roman, Siyon Dağının eteklerindeki köyünde kendi halinde, ülkedeki bütün eşitsizliklere ve fakirliğe rağmen alın teri ile geçimini sağlayan, üreten, kendileriyle farklı mezheplerden olan komşu köyleriyle alış veriş halinde olan ve mutlu bir yaşam süren köy halkına Juba Şerrife köyünden yapılan baskınla başlamaktadır. Burada yazar ilk roketin Osmanlı Camisinin duvarını vurduğunu belirtirken 1919'daki Fransız işgaline gönderme yapmaktadır. Zira köy, 1919 yılında Fransız ordusu tarafından işgal edildiğinde aynı caminin duvarında gedikler açılmış, sonra bu gedikler kapatılmıştır. İşte bu yeni saldırının tam da bu kapatılmış gediklerin yanında yeni bir gedik açtığını ifade eder. Bu iki saldırı arasındaki tek fark ise birinin dışarıdan diğerinin ise içeriden gelmiş olmasıdır. Yazar romanın trajik bir hikâyeyi ele alacağını bu şekilde çarpıcı bir girişle haber vermektedir.¹

Maruz kaldığı saldırının mahiyetini ilk başta anlayamayarak adeta bir zihin tutulması yaşayan halkın bu durumunu, yazar “*Bu bir baskın mıydı? Yoksa savaş mıydı? Ya da istila mıydı?*” soruları ile dile getirmekte ve aslında hepsiydi diye cevap vermektedir.² Romanın baş kahramanı Ümmü Halime'nin eşi bir yıl önce başlayan savaşa katılmış olup cephededir. Eşi cephedeyken savaş Haffe'deki köylerine kadar uzanır. Ümmü Halime altı yaşlarındaki kızı Halîme ve henüz bir yaşında bile olmayan bebeği Hamza ile komşusunun evine sığınır. Eşinden haber alamamaktadır. Bir gün Haffe ilçesi saldırıya uğrar ve köyleri güvenli bir yer olmaktan çıkar. Bunun üzerine köydeki kadınlar, çocuklar ve yaşlılar kamyon kasalarında daha güvenli bir yer olan Dorin köyüne nakledilir. Ancak buradaki evlere yerleştikleri gecenin sabahı bu köy de bombardıman altında kalır. Ümmü Halime'nin çocukları ile kaldığı evin bahçesine bir füze isabet eder. Artık Dorin de güvenli bir yer olmadığı için Türkiye'ye iltica etme kararı alınır. Kadınlar, çocuklar ve yaşlılar bölgeyi iyi bilen birkaç genç

¹ İbtisâm Şâkûş, *Vak'ul-hutâ*, çev. Abdussamet Güneş, İstanbul, Cantaş Yayınları 2018, s.7.

² *A.e.*, s.11.

himayesinde gece boyu yürüyerek Antakya'nın Yayladağı ilçesine ulaşırlar. Oradan da Ceylanpınar'da kurulan çadırkente nakledilirler. Yetkililer tarafından nazik bir şekilde karşılanan mülteciler çadırlara yerleştirilir. Ancak güneşin sıcağında, gecenin soğukunda çadır içinde yaşamak oldukça zordur. Her ne kadar canlarını kurtarmış olsalar da Halime sürekli evlerini, babasını sayıklarken, Ümmü Halime'nin aklı vatanında ve geride bıraktığı eşindedir. Çadırkente bulunan bilgisayar odasından internet aracılığıyla Suriye'deki tanıdıklarıyla iletişim kurmaya çalışır. Ve internette araştırma yaparken göç arkadaşı Ümmü Hasan'ın oğlu Üsame'nin, Antakya'da bir hastahane yaralı olarak yattığı bilgisine ulaşır. Üsame ile iletişime geçen Ümmü Halime eşinin yaralı olarak Antakya'da bulunduğunu sonra cepheye döndüğünü öğrenir. Üsame Yahya'nın kullandığı telefon numarasını Ümmü Halime'ye verir. Ümmü Halime eşinin yaşadığını ve cepheye olduğunu öğrenir öğrenmez ani bir karar vererek vatanına dönmek üzere çadırkenti terkederek, çocukları ve Ümmü Hasan ile birlikte Antakya'ya doğru yola çıkar. Yolda eşi Yahya'yı arar. Yahya onları beklemekte olduğunu söyler. Burada Ümmü Halime eşinin yanına dönmektedir. Ama aile cepheye mi gidecektir? Yoksa saldırıya uğramış köydeki eve mi dönecektir? Yazar bu konuyu okurun hayaline terk etmiştir.

Romanın Karakterleri

Asıl Karakterler

Halime: 6 yaşlarında zeki ve hayal gücü yüksek bir kız çocuğu.

Ümmü Halime: Anne, eş ve devlet memuru, vatan ve özgürlük sevgisiyle kalbi atan bir Sûriyeli.

Yardımcı Karakterler

Hamza: Ümmü Halime'nin oğlu. Yazar Suriye direnişinde hapisanede şehit düşen ve savaşın ilk şehidi kabul edilen 10 yaşındaki Hamza el-Hatib'e gönderme yapmıştır.

Sait Bey: Ümmü Halime'nin iş ortamında bir vesileyle tanıştığı, Suriye halkının özgürlüğü için mücadele eden, bu uğurda 1980-1992 yılları arasında hapis cezası çekmiş alevî bir vatandaş.

Salah Cedîd: Ümmü Halime'nin patronu.

Gadir: Ümmü Halime'nin iş arkadaşı, işinde yeni ve korkak biri.

Yahya: Ümmü Halime'nin özgür ordu saflarında savaşmakta olan eşi.

Ebû Ubeyde: Halime'nin Amcası

Nesibe Nine: Yahya'nın ninesi aynı zamanda Halime'ye savaş hatıralarını anlatan kişi.

Ümmü Hasan: Ümmü Halime'nin göç arkadaşı, bir oğlunu şehit vermiş, diğerleri cephede olan bir mülteci.

Fayha: Ümmü Halime'nin göç arkadaşı, Şirkâk köyünden iki çocuklu bir hanım.

Zeynep Hanım: Ümmü Halime'nin göç arkadaşı

Usame: Ümmü Hasan'ın cephede savaşmakta olan küçük oğlu.

Ahmet eş-Şeb: Ümmü Halime'nin komşusu yaşlı adam.

Halil Derviş: Ümmü Halime'nin komşusu.

Ahlam: Suriye'de kalmış, mücadeleye destek verirken nişanlısı şehit olmuş genç bir kız.

Abdulkadir Sûsî: Sıradan bir devlet memuru.

Salah el-Baytar: Devrime davet edenlerden biri.

Kefah Ali Dîb: Çocuk hikayeleri alanında ödül almış yetenekli ailevi bir genç kız. Muhafız olduğu için tutuklanmış.

Tarık Hoca: Çadırkentte bir mülteci.

Romanın Geçtiği Mekanlar

Haffe İlçesi, Siyon Dağı, Juba Şerife Köyü, Ekrad Dağı, Dorin Köyü, Yayladağ, Antakya, Ceylanpınar, Çadırkent romanda adı geçen mekanlardandır.

Romanın Geçtiği Zaman

15 Mart 2012'le başlayan göç periyodu ve zaman zaman tarihe, 1919 Fransız işgali günlerine dönüş romanda yer alan zaman kesitleridir.

Anlatıcının Bakış Açısı

Romanda egemen bakış açısı kullanılmıştır. Zira anlatıcı herşeyden haberdardır ve olayların ayrıntısına hakimdir.

Dil ve Anlatım Özellikleri

Romanda öyküleyici ve tasvirî anlatım kullanılmıştır. Çoğu yerde teşbih ve tasvir sanatı iç içe kullanılmıştır. Canlı bir tasvir kullanımı sayesinde okuyucu kendini olayın ortasında bulur. Şu kesit bunun güzel bir örneğidir:

“Bu bir saldırı mıydı? savaş mı? yoksa istila mı? Aslında hepsiydi. Yüzlerce askerî ve zırhlı araç kendi halinde yaşayan bu güvenli köye dört bir yandan girdi. Askerler araçlardan inerek sokaklara, patikalara ve yollara çekirge süreli gibi yayıldılar. Moğallar ve Tatarlar gibi hücum ederek zorla

evlere girdiler. Taşınması kolay pahalı eşyaları yağmaladılar. Taşıyamadıkları kıymetli mobilyaları ve elektrikli eşyaları parçaladılar. Köyün ürettiği ve ailesinin geçimi için sakladığı onlarca kiloluk zeytin yağını koltuklara, halılara ve yataklara döktüler. Dolapları açarak elbiseleri yere saçıp üzerine işediler. Sonra gecenin ilk saatlerinde ganimetleriyle köyü terk ettiler.”³

Romanda akıcı ve yalın bir dil kullanılmıştır. Esere fasih Arapça hakim olmakla birlikte, bir ninni veya bir şarkı sözü gibi kültürel öğeler zikredildiğinde aşağıda zikredilen örnekte olduğu gibi ammicce kullanımı ile karşılaşılacaktır. Bu durum roman genelinde yaygın olmayıp toplam üç yerde karşımıza çıkmaktadır.

”بابا جاب لي صندوقة

ما بتعرفو شو فيها

فيها أشكال و ألوان

من عجائب الزمان

فيها طابطة بتعلى هديك

”Babam bana bir sandık getirdi.

Bak içinde neler var,

İçinde şekilller var.

Harika harika renkli şeyler var.

Yükseğe zıplayan bir top var.”

Romanda sembolik anlatım şekli de yer almaktadır. Zira 2012’de Juba Şerife köyünden Haffe’ye atılan ilk roket Osmanlı Camisinin duvarına isabet eder.1919’da Fransızlar Suriye’yi işgal ettiklerinde de ilk saldırı yapılan bu camidir ve ilk açılan gedik bu caminin duvarındadır. Yazara göre Osmanlı camisi ümmeti temsil eden bir semboldür. Aslında yapılan bu saldırılar bir ülkenin halkına değil ümmete yapılan bir saldırdır.⁵

³ A.e., s.11.

⁴ A.e., Vak’ul-hutâ, s.134.

⁵ Aslında Osmanlı Hakimiyeti sona erdikten sonra, yıllar boyu Suriye’deki nesillerin Osmanlı düşmanlığı üzere yetiştirildiğini ifade eden yazar Suriye halkı tarafından gerçeklerin daha çok 2011’de çıkan savaştan sonra idrak edildiğini düşünmekte olup bu düşünsel arka planını burada yansıtmaktadır. Osmanlı aleyhtarlığının tarihi süreci için bkz. Buzpınar, Ş. Tufan, “Osmanlı Suriyesi’nde Türk Aleyhtarları İlanlar ve Bunlara Karşı Tepkiler 1878-1881”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, No: 2, 1998, s. 73-89.

Buna ilaveten romanın adı “Vak’ul-*hutâ* ” başlı başına sembolizm içermektedir. Suriye’den Türkiye’ye yürüyerek göç eden mülteciler aslında 1919’da atalarının, dedelerinin Fransız saldırısı üzerine yaşadığı göçü tekrar yaşamakta ve onların ayak izlerini takip ederek aynı göç yolundan geçmektedirler. Bu nedenle romanın adının Türkçe’ye doğru çevirisi hem dil hem anlam açısından Ayak Sesleri değil “Ayak izleri” olmalıdır.

Olay akışı içerisinde geçmişe dönme tekniği sıkça kullanılmıştır. Romanın ana çocuk karakteri olan Halime, sürekli Nesibe Ninesinden dinlediği hikayeleri hatırlamakta olup kendi yaşadıkları ile ninesinin anlattıkları arasındaki bu benzerlikten dolayı gerçek ve hayali çoğunlukla birbirine karıştırmaktadır.

Olay akışı içerisinde geriye dönme romanın baş karakteri Ümmü Halime tarafından da sıkça yaşanmaktadır. Ümmü Halime gerek göç yolculuğunda gerekse çadırkentte geçirdiği günlerde sık sık Sait Beyle arasında geçen fikir teatilerini hatırlar, ayrıca eşi Yahya ile geçirdiği günlere döner.

Romanın Türü:

Vak’u’l-*hutâ* romanının türü Modern Suriye Romanında önemli bir yer tutan *toplumsal gerçekçi* bir romandır.⁶ Romanın ana gayesinin, bu hikâye vasıtasıyla Suriye’de neler olup bittiğini, olayların tarihi sürecini, vatanlarından ayrılmak zorunda kalan mültecilerin neler yaşadığını ve psikolojilerini anlatmak olduğu ilk satırlardan itibaren fark edilmektedir. Yazar kendisiyle yapılan röportajda da romanda zikrettiği olayların tamamen gerçek hayattan alındığını, sadece karakterlerin hayali olduğunu ifade etmiştir.⁷

III. GÖÇ VE İLTİCA MEFHURLARI AÇISINDAN VAK ‘U’L-HUTÂ ROMANI

Romanın ilk bölümü köye yapılan hunharca saldırıyla başlar. Daha sonra zamanda geriye giderek ülkenin bu hale gelmesinin serüveni uzun uzadıya anlatılır. Ülkedeki hâkim yönetimin onlarca yıl halkın düşünce hürriyetini

⁶ Modern Suriye Romanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İlknur Emekli, "Çağdaş Suriye Romancılığı", **Journal of Current Researches on Social Sciences**, Vol.VII/IV, pp. 283-310.

⁷ Sultan Şimşek, “İbtisam Şâkûş ile Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri Üzerine Röportaj”, Fatih, İstanbul Röportaj saati ve tarihi:14.00-17.00, 03.12.2018.

kısıtlandığından, fakirleştirdiğinden, bir alevi sünni çatışması çıkararak otoritesini sürdürme girişimlerinden bahsedilir.⁸

İkinci bölümde ise göç yolculuğu başlar. Göç yolculuğuna hazırlanırken ve yolculuk esnasında Ümmü Halime sürekli ülkesinin bu hale nasıl geldiğini düşünmektedir. Ve düşünceleriyle zamanda geriye gider. Bu durumun başlangıç noktası olan olayları hatırlar. Tam bir yıl önce toplum uğradığı haksızlıklar ve gerilimler karşısında patlamaya hazır hale gelmiş, nihayetinde Abdulkadir es-Sûsî adında sıradan, apolitik bir devlet memurunun faili meçhul bir cinayete kurban gitmesinin ardından halk protestoları başlamış ve bu olaylar ülkedeki savaşın fitilini ateşlemiştir. Bu savaş etkisini Ümmü Halime'nin köyünde de göstermiş ve göç başlamıştır.⁹

Ümmü Halime kızı Halime'ye olup biteni anlatmakta zorlanır. Köyden çıkmak üzere yanlarına asgari düzeydeki ihtiyaçlarını alarak kamyon kasasında bindiklerinde küçük kız, bir an için normal gezilerinden birine çıktığını zannetmektedir. Ve etrafındakileri soru yağmuruna tutar.

“-Nereye gidiyoruz Amca? Bu insanların hepsi Sait amcamlara mı geliyor? Niye kamyonla gidiyoruz? Niye her zamanki gibi otobüsle gitmiyoruz?

-Amca sende mi ağlıyorsun? Erkekler ağlar mı?

-Hayır canım güzel saçların gözüme kaçtı.

- Nereye gidiyoruz amca?

-Allah'a emanet bir tanem.

- Bana söyleyin nereye gidiyoruz.”¹⁰

Halime bu yolculuğun bir gezi değil bir göç yolculuğu olduğunu sezer. Zira savaş olmadığı günlerde dizinin dibinden ayrılmadığı, aslında babasının ninesi olan Nesibe ninenin kendisine sürekli anlattığı göç hikayeleri zihninde canlanmaktadır.¹¹ 1919 Fransız İşgalinde Nesibe ninesi ve köylüleri göç yolculuğuna çıkmış ve bir dizi olay yaşamıştır. Bu olaylar küçük Halime'nin zihninde öylesine yer etmiştir ki, annesi ile çıktığı bu zorlu yolculukta zaman zaman zihni gerçekte yaşadığı ile hayal dünyasında olanları birbirine karıştırır vaziyete gelir.

⁸ İbtisâm Şakûş, **a.g.e.**, s. 6-32.

⁹ **A.e.**, s. 36-50.

¹⁰ **A.e.**, s. 34-35.

¹¹ **A.e.**, s. 79.

Göç yolculuğundaki ilk durakları Dorin köyüdür. Emniyetli olduğu sürece orada kalınacaktır. Göçmenler birkaç aile bir eve yerleşecek şekilde köydeki evlere yerleşirler. Herkes yerleştiği eve alışmaya çalışır. İkinci bölüm bu köyde yaşananlar ve Ümmü Halime'nin monologları ve Halime'nin Nesibe ninesinden hatırladığı şarkıları söyleyerek avunmasıyla geçer. Bu şarkılardan birinde zikredilen zamanında Suriye'nin özgürlüğü için Fransızlara karşı mücadele etmiş İbrahim Hanano'nun zikredilmesi dikkat çeker. Şarkının anlamı şöyledir:

*“Geceleyin bir uçak uçtu,
İçinde asker, içinde at,
İçinde İbrahim Hanano var,
Binmiş atının sırtına,
Hezimete uğratmış düşman öncülerini.”¹²*

Halime her ne kadar şarkılar söylemeye, oyun oynamaya çalışsa da savaş şartları onun çocukluğunu yaşamasına engel olur. Dorin' de emaneten kaldıkları evin bahçesine bomba atılınca artık büyükler çocukları avutacak söz bulamazlar. Bu durum romanda canlı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Üçüncü bölümde göç yolculuğu Türkiye'ye iltica yolculuğuna dönüşür. Saldırı altındaki Dorin'den çıkan kabile birkaç genç rehberliğinde Yayladağ istikametine doğru gece vakti yaya olarak yola çıkar. Gece boyunca ıssız yollarda, patikalarda yol alırlar. Yazar üçüncü bölüme doğrudan bu yürüyüşten bir sahne ile başlar:

“Koş Halime, hızlı, daha hızlı kızım. Kabile önümüze geçti. Sonda kaldık. Onların gerisinde kalırsak yolu kaybederiz. Belki ormandaki vahşi hayvanlara rastlarız. Bedenimizi parçalarlar. Hızlı ol kızım! yalvarıyorum.”¹³

Bu gece dikenli ağaçların ve otların arasında yara ala ala ilerleyen kafilenin iltica yolundaki en zorlu aşamasıdır. Herkes yorgunluktan bitap düşse de zorluklarla Yayladağ ilçesine ulaşırlar. Bu yolculuk esnasında Halime hayal ile gerçeği iyice birbirine karıştırır. Kâh ninesinin anlattığı hikayelerin içinde olduğunu düşünür. Kâh gerçeği fark ederek yorgunluğuna yenik düşer. Sonunda ellerindeki elbise poşetini ve yanlarına aldıkları eşyaları birer birer terk ederler.

¹²A.e., s. 79.

¹³A.e., s.108.

Büyükler için çocuklarını kurtarmak üzere çıktıkları bu sefalet dolu yolculuk, aslında umuda yolculuktur yazara göre.¹⁴

Üçüncü bölümde Ümmü Halime'nin bedeni bu zorlu gece yolculuğuna dayanmak için mücadele verirken, zihni yoğun düşüncelere dalar. Sait beyle ülkenin meseleleri üzerine yaptığı konuşmalar hatırına gelir. Sait Bey Suriye Alevilerindendir.¹⁵ Ancak ülkenin pek çok sorununun çözümü hakkında Halime ile hem fikirdirler. Hangi fikirden, hangi mezhepten olursa olsun herkes için vatan ortak paydadır. Bu konu Sait Beyle ile Ümmü Halime'nin diyaloglarında sürekli ortaya çıkar. Ümmü Halime Gece yolculuğunda içine çektiği keskin çam kokusu, Ümmü Halime'de terk etmekte olduğu vatanına karşı büyük bir özlem hissine yol açar ve Sait Beyin hapishanedeki şair arkadaşından naklettiği şiiri anımsar. Şöyledir şairin sözü:

“Göğsümüzü çam ve dağ kekiği kokusuyla doldurmak için döneceğiz

*Vatanımızı daha fazla sevmek daha fazla bağlanmak için.”*¹⁶Bu söze karşılık Ümmü Halime Sait Beye arkadaşının döndüğünde barut kokusundan başka bir şey duyamayacağını zira hepsinin yandığını söylediğinde Sait Bey ona: *“Çam kökleri ölmez. Eskisinden daha yeşil ve daha gür fidanlar yetişecek. Vatan zalimlerden kurtulacak. Bıraktığımızdan daha güzel ve daha sıcak bir yurt olacak”* der. Ümmü Halime bunları hatırlar ve kendi kendine Sait Bey'in buna gerçekten inanıp inanmadığını, bu sözleri teselli için söyleyip söylemediğini sorar. Ümmü Halime bunları düşünürken kafile yol almakta, çocuklar susuzluktan ağlamaktadırlar. Yol uzadıkça artık en ufak bir poşeti dahi taşıyamaz olur ve geçtikleri yollar sağa sola bırakılmış kıyafet poşetleri ile dolar. Burada yazar kahramanına bir taraftan iltica yolculuğunu yaşatırken diğer taraftan vatana dönüş duygusunu kahramanının iç dünyasında diri tutar. Romanda bu yolculuk bütün zorlukları ve maceraları ile uzun uzadıya anlatılır. Ve sonuçta kafile Türkiye'ye Yayladağ İlçesinden giriş yapar.

Romanda dördüncü bölüm Ümmü Halime'nin ailesiyle birlikte geçirdiği savaştan önceki günlere döner. Deniz kuvvetlerinde subay olan eşi Yahya namaz kılariken görüldüğü için hapishaneye atılmış, türlü işkence ve eziyetten sonra

¹⁴A.e., s.108.

¹⁵ Suriye Alevileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Coşkun, “Bir Dini Grup Olarak Nusayriler ya da Suriye Aleviliği”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, No: 11, 2003, s. 177-190.

¹⁶ İbtisâm Şâkûş, **a.g.e.**, s. 123.

hapishaneden çıkmış, vücudundaki işkence izleri iyileşmemiş ve işsizlikten dolayı agresif biri olmuştur. Üstelik hanımının kazancıyla geçinmesi onu iyice içine kapatmıştır. Köyde daha rahat geçimini sağlayabileceğini düşündüğü için ailesini şehirden köye taşır. Köydeki yaşamları böyle başlar.

Konu buradan birdenbire otobüslerle tam olarak nereye götürüldüklerini bilmeyen mülteci kabileye döner. Kafile Ceylanpınar'daki çadırkente götürülür. Mülteciler çadırkente Türk misafirperverliğiyle, hoş görüyle karşılanır. Artık sabah akşam yemeklerim verildiği, ihtiyaçlarının karşılandığı güvenli bir ortama geçmişlerdir. Ancak akılları vatanlarında ve özgürlük için mücadele eden yakınlarındadır. Halime ilk zamanlarda uyumsuzluk gösterse ve evini özlediği için ağlasa da annesinin tesellisi ile duruma dayanır ve arkadaşlarına örnek olacak bir uyum sergiler olur. Bu bölümde mülteci psikolojisi ile ilgili derin tahliller yer alır. Mesela çadırkente vardıkları ilk gece uyku tutmadığı için çadırın dışında oturup gökyüzünü seyreden ve eşi için endişelere dalmış olan Ümmü Halime'nin yanına çadırın güvenlik görevlisi gelir ve zor bir yolculuktan geldiklerini, dinlenip rahat etmesini tembihler. Ümmü Halime ise:

“Vatanı çalınan kimseler rahat edemez.”¹⁷Der. Ayrıca güvenlik görevlisinin bu bölümde Ümmü Halime'ye söylediği şu sözler dikkat çekicidir.

“-Çadırkentler ve sığındığımız bu topraklar sizin vatanınız değil. Burada yaşamamanın zorluğuna katlanmanız gerekiyor. Sakın refahı aramayın. Buradaki zorlu hayat sizi vatanınıza dönmeye teşvik etsin.

-Doğru söylüyorsunuz. Biz Filistinli mülteciler gibi yaşamak istemiyoruz.

-Güzel siz bunu biliyorsunuz. Filistinliler birkaç saat sonra geri dönme umuduyla anahtarlarını alıp evlerinden çıkmışlardı. Saatler uzayıp günler oldu. Günler uzadı yıllara dönüştü. Peş peşe geçen yıllar on yıllar oldu.... Hala daha mülteci olarak kendilerine kucak açan Arap ülkelerinde üçüncü sınıf vatandaş muamelesi görüyorlar.”¹⁸

Burada muhatap tekilden çoğula dönmesiyle iltifat sanatının kullanıldığı görülüyor. Ümmü Halime'ye hitap eden güvenlik görevlisi hitabını mültecilere genel olarak şu şekilde yapıyor:

¹⁷A.e., s. 163.

¹⁸A.e., s. 164-165.

“Bu topraklara iltica etmiş olan Suriyeli kardeşlerim, lütfen sizden rica ediyorum. Filistin trajedisinin Suriye’de de tekrar yaşanmasını istemiyoruz. Sizin için Suriye’den başka alternatif yok. Alternatifiniz yok bunu anlayın.”¹⁹

Yazar burada güvenlik görevlisinin ağzından bir taraftan mülteci kardeşleri için vatan bilincini canlı ve diri tutmaya yönelik mesaj vermektedir. Diğer taraftan da vatanın yerini hiçbir yerin tutamayacağını ifade ederek Suriyelilerin iltica ortamındaki rahatlığa alışıp vatan duygusundan uzaklaşmalarına dair endişesini dile getirmektedir.

Çadırkentte mültecilerin bütün ihtiyaçları karşılanmaktadır. Fiziki olarak güvenli bir ortamda olsalar da vatanlarında savaş olması, ailelerini akrabalarını geri de bırakmaları, onlardan haber alamamaları, ülkelerinde olup biteni içlerine sindirememeleri, belirsiz gelecekleri gibi pek çok nedenlerle ruhları rahat değildir. Her bir mültecinin kendi içinde yürek burkan bir hikayesi vardır. Bu hikayelerin bulunduğu çadır kentteki genel hava yazar tarafından şu şekilde betimlenmektedir:

“Herkesin bu yeni yaşam şeklini kabul etmesi ya da alışması gerekiyordu. Uyumak için özel bir elbise yoktu. Herkes yedeği olmayan gündüz giydiği elbise ile uyuyordu. Herkes aynı yemekten yiyordu. Ne televizyon ve akşam merasimleri vardı. Ne de zamanı dolduracak sohbet ortamları. Herkes dalgın, yaşadıklarını ve ileride neler olabileceğini düşünmekle meşguldü. ... Herkes sevdiklerinden şehit olanları, tutuklananları, halihazırda savaş alanlarında olup haber alamadıkları yakınlarını düşünüyordu.”²⁰

Çadırkentteki büyükler her ne kadar çocuklarını koruyup kollasalar ve bu yeni hayata hem kendilerini hem de çocuklarını alıştırmaya çalışsalar da bunu gerçekleştirmek hiç kolay değildir. Zira savaş ortamının insan psikolojisinde bıraktığı izler gün geçtikçe daha da derinleşir. Kendilerinin güvenli bölgede olması ülkelerinde yaşanan acı olayları değiştirmemektedir. Bu durumu yazar Ümmü Halime karakteri üzerinden oldukça etkili bir şekilde şöyle tasvir etmektedir:

“Bu gece uyku kurnaz bir tilki gibiydi. Korku değneği onu kovalıyor. Çocuklarını koruma duygusu kapılarından çıkarıyor, ancak o yorgunluk ve

¹⁹A.e., s. 166-167.

²⁰ A.e., s. 208-209.

bitkinlik pencerelerinden içeri sarkıyordu. Gözlerini bir an kapatsa onu patlamaların arasında kaldığı veya yıkılmış köyler arasında koşup durduğu rüyalara götürüyor, ardından la havle çekerek uyanıyordu... Şu anda ülkesi aktif bir yanardağ gibiydi. İçinde lavlar kaynıyor, ancak bölgedeki yerel ve uluslararası çıkarların oluşturduğu ağır volkanik bulutlar gerçeği gizliyordu. Bu sırada halk ise sürgün, mülteci, ölü veya tutuklu, bir toz bulutu gibi etrafa dağılıyordu.”

Yazar dördüncü ve son bölümde Ümmü Halime ve kızı üzerinden iltica olayını, mültecilerin psikolojilerini derinlemesine tahlil ederek, yine onların hikayesi üzerinden sosyal, siyasi ve bireysel çözümlerle zamanda geriye giderek ve sonra tekrar olay anına dönerek canlı bir üslupla anlatmaktadır. Romanın sonunda gurbete, ilticaya, mülteciliğe bir türlü alışamayan Ümmü Halime'nin çocuklarıyla birlikte henüz güven ortamının sağlanamadığı, savaşın devam ettiği ülkesine dönme kararı beklenmedik sürpriz bir karardır. Kendinin ve çocuklarının hayatını riske atarak dönme kararı aslında özgürlük için vatanın kurtuluşu için mücadelenin hiçbir şartta terkedilmemesine yönelik bir mesaj içermektedir.

Sonuç

İbtisâm Şâkûş'un, *Vak'ul-Hutâ* romanı olay zincirinin başından sonuna kadar bir göç, iltica ve vatana dönüş romanıdır. Giriş kısmında göç, gelişme kısmında iltica ve mültecilik, sonuç kısmında vatana dönüş ve vatan için mücadele kavramları yer almaktadır. Romanda gerçek yaşam öykülerinin edebi bir türe aktarılmış olması nedeniyle roman savaş öncesi modern Suriye romancılığında da önemli bir yer tutan toplumsal gerçekçi roman türüne girmektedir. Yazar Suriye'de yaşanan olaylar silsilesini ve bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkan savaşı karakterlerin hayat hikayeleri üzerinden oldukça akıcı bir üslupla anlatmıştır. Romanın gerçekçi bir üslupla yazılmış olması okuyucuya mültecilik ve iltica kavramlarına içten bakabilme, derinlemesine empati yapabilme imkânı sunmaktadır.

Kaynakça

Buzpınar, Ş. Tufan, “Osmanlı Suriyesi’nde Türk Aleyhtarı İlanlar ve Bunlara Karşı Tepkiler 1878-1881”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, No: 2, 1998, s. 73-89.

Coşkun, Ali, “Bir Dini Grup Olarak Nusayriler ya da Suriye Aleviliği”, **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi**, No: 11, 2003, s. 177-190.

Dağ, Ahmet Emin, “Sûriye Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü”, **İhh İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi**, İstanbul, Kasım 2004.

Emekli, İlknur. "Çağdaş Suriye Romancılığı", **Journal of Current Researches on Social Sciences**, Vol. VII/IV, pp. 283-310.

İbtisâm Şâkûş, **Vak’ul-Hutâ**, çev. Abdussamet Güneş, İstanbul, Cantaş Yayınları, 2018.

....., **İbnu’l-Mucrim (Suçlunun Oğlu)**, çev. Bekir Erdoğan, İstanbul, Cantaş Yayınları, 2018.

Jacop M. Landau, **Modern Arap Edebiyatı Tarihi**, çev. Bedrettin Aytaç, Gündoğan Yayınları, 1994.

Usta, İbrâhim, **Modern Sûriye Şiiri Edebî Akımlar ve Temsilcileri**, Ankara, Araştırma Yayınları, 2018.

Tekin, Mehmet, **Roman Sanatı 1**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2016.

Şenzeybek, Aytekin, “Suriye’de Dürzi-Nusayri-İsmaili ve Sünni İlişkileri”, **e-Makâlât Mezhep Araştırmaları**, 2013, C.VI, No: 2, s. 469-493

Umar, Ömer, “Osman Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye (1908 - 1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 2004.

Yalar, Mehmet, **Hazırlayıcı Faktörleri Işığında Modern Arap Edebiyatına Giriş**, Emin Yayınları, 2009.

8 ĞASSAN KENEFANİ'NİN ESERLERİNDE VATAN VE GÖÇ

YASEMEN TORULOĞLU IŞIK*

THE HOMELAND AND MIGRATION THEME IN THE WRITINGS OF GHASSAN KANAFANI

Giriş:

“Sürgün üzerine kafa yorulduğunda garip bir şekilde merak uyandıran bir kavramken tecrübe edildiğinde ise, sadece bir felakettir. İnsanoğlunun kendi öz benliği ile ait olduğu anavatanı arasında açılan kanaması durdurulamaz bir yaradır. Ayrıca sebep olduğu acıya katlanmanın bir yolu da yok gibidir.”²¹ Arap edebiyatının ses getiren simalarından biri olan Filistin asıllı Edward Said, göçü “Sürgün Üzerine Düşünceler” adlı eserinde bu sözlerle dile getirir.

Filistin Direniş Edebiyatının belki en unutulmaz temsilcisi olan Ğassan Kenefani de hayatının büyük bir kısmı sürgünlerle geçmiş bir vatansız olarak edebi çalışmalarının hemen hepsinde anavatanlarından göç etmek zorunda bırakılan Filistinli ailelerin yaşantısına bizleri tanık eder.

1936’da Filistin’in o dönemde İngiliz mandası altında bulunan Akka şehrinde doğan Kenefani, ülkesinden uzakta geçen ve genç yaşta adi bir suikastla sonuçlanan hayatı boyunca çok sayıda eser bırakır. Hem Filistin edebiyatının hem de Arap edebiyatının öncü kalemlerinden bir direnişçi ve yazar olan Kenefani, İsrail’in bağımsızlığını ilan ettiği ve Filistinliler için ‘en-Nekbe’ yani ‘Felaket Günü’ olarak tanımlanan 15 Mayıs 1948’den itibaren yüz binlerce Filistinli’nin mülteci durumuna düştüğü dönemde ailesiyle beraber önce Lübnan’a sonra da Suriye’ye göç eder.²² Lise ve üniversite eğitimini Şam’da tamamlayan yazar, işgal altındaki ülkelerinden zorla sürülerek mülteciliğe mecbur bırakılmış bir halkın travmasını en derinden hissederek geçen çocukluk yıllarının ardından kendini halkının özgürlüğü için kalemiyle savaşıma adan.

* Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (y.toruloglu@gmail.com)

²¹ Edward Said, **Reflexion on Exile**, London, Granta Books, 2001.

²² Halil Necme Habib, **en-Nemuzecu’l-İnsani fi Ğassan Kenefani**, Beyrut, Muessese Ğassan Kenefani es-Sekafiyye, 1999, s. 13-24.

Kenefani, Filistin toplumunun siyasi ve sosyal kaygılarını varoluşsal nedenlere bağlar. Bu nedenle kendi emeğini ve yeteneklerini halkı için harcamaya çok erken yaşlarda başlar ve okulunu bitirdikten sonra bölgedeki binlerce Filistinli mültecinin ilk sanat öğretmeni olur. Arap edebiyatı üzerine çalışmalar yaptığı Şam Üniversitesi'nde Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin kurucuları arasında yer alır. Ardından rotasını üniversite yıllarında tanıdığı Arap milliyetçisi ve Nasırcı bir çizgiyi takip eden George Habbaş'ın sosyalist devrimci görüşlerine çevirir. 1956 yılında Kuveyt'e giderek çeşitli gazetelerde editörlük yapar. Burada özellikle Rus edebiyatıyla ilgilenme şansı bulur. George Habbaş'ın davetiyle Lübnan'ın başkenti Beyrut'a gider. Burada bir yandan gazeteci olarak çalışmaya devam ederken bir yandan da hikaye ve romanlarını kaleme alarak edebiyat üzerinde yoğunlaşır. Kenefani'nin sosyalizme olan ilgisi Kuveyt'te başlayıp Lübnan'da devam eder. Başta Arap milliyetçisi ve Cemal Abdunnasır'ın görüşlerine paralel gazetelerde çalışsa da uğradığı son liman Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin yayın organı olan *'el-Hedef'* olur.²³

Temmuz 1972'de henüz 36 yaşındayken Mossad tarafından arabasına konulan bomba sonucu 17 yaşındaki yeğeniyle beraber hayatını kaybeder. Kenefani; sosyalist bir Filistin için sanatı, edebiyatı, teoriyi ve örgütlenmeyi kısa hayatına sığdırmayı başarmış ve halkının sonsuz saygısını ve takdirini kazanmış erdemli bir kahraman olarak yaşamıştır. Yaşadığı yerlerde direniş edebiyatının temellerini atan Kenefani, örgütün içindeki her devrimcinin sağlam bölgesel ve kültürel bir eğitime tabi tutulması gerektiğine inanır. Gerilla belinde silah taşıyorsa, aynı silahın gücünün kültür ve bilinç gücüyle de kuşatılması gerektiğini her zaman savunmuştur. Kenefani'nin her bir eseri Filistin halkının derin yaralarına dairdir. Filistin direnişin önemli bir simgesi olan Kenefani'den ölümünden sonraki günlerde Lübnan gazetesi Daily Star'da şu sözler yer alacaktır:

*“Hiç ateş etmemiş bir komandoydu, silahı tükenmez kalem, mekânı ise gazete sayfalarıydı.”*²⁴

Kenefani'nin Eselerinde Vatan ve Göç Teması:

²³ A.e., a.y.

²⁴ Ayrıca bkz.: Oktay Duman, **Devrimcilerin Filistin Günlüğü**, Ayrıntı Yayınları, 2015.

Kenefani, eserlerinin hemen hepsinde anavatanlarından zorla sökülüp atılan Filistinli mülteci ailelerden söz eder. Onun yazılarında vatanını terk etmek zorunda kalma, vatan özlemi ve Filistin insanının varolma mücadelesi tekrar tekrar farklı şekillerde dile getirdiği adeta kalıplaşmış ifadelerdir. Kenefani'nin *er-Ray* adlı dergide kaleme aldığı 'Kuveyt'ten Mektuplar' adlı makalesi belki de onun vatansızlığın ve sürgünde geçen bir ömrün hissettirdiklerine dair dile getirdiklerinin en çarpıcı olanlarından:

*"...Biz, bir Filistinli çocuğun mülteci kamplarının duvarlarına çizdiği resimlerin hiç birini görmeden yavaş yavaş can veriyoruz. Cesaretimiz imha ediliyor. Nereye gideceğimizi bilmiyoruz. Sadece yarımızın bu günümüzden daha iyi olmayacağından eminiz. Ve böylece sahilde oturarak hiçbir zaman gelmeyecek bir gemiyi sabırsızlıkla bekliyoruz. Sürgünde, mülteci kamplarında kalmak alın yazımızdır. Ben artık hiç bir şey istemiyorum... Tüm sevdiğim şeyler zaten anlamını yitirdi..."*²⁵

Kenefani, 'Sonu Olmayan' adlı hikâyesinde bizleri Leyla ve Hayri isimli gencin arasında geçenlere seyirci kılar. Hayri sevdiğinin kabrini ziyaret etmek ve kabre bir demek gül bırakmak üzere trenle yolculuğa çıkar. Kalabalık kompartımanda eşyalarının çalınması korkusuyla geceyi uykusuz geçiren Hayri, geçmiş anılarını anımsamaktan kendini alıkoyamaz. Elindeki kitabı okumaya çalışırken bir anda Filistin'de sevdiği Leyla'yı anımsar. Leyla cesur direnişçi bir genç kızdır. Yahudiler tarafından tutuklanmış, gözaltına alındıktan sonra namusu lekelenmiştir. Hayri, Hayfa Yahudilerin eline geçmeden oradan kaçmış, şehir düştüğünde ise eğlence masalarında cirit atmaktadır. Leyla'nın Hayri, Hayfa'dan ayrılmadan önce kendisine söyledikleri, anavatanından vazgeçmektense ölmeyi yeğleyen genç bir kızın hüznünlü sözleridir:

*"... Ben o dokuz günü asla unutmayacağım. Yine de ben burada kalıp Hayfa'yı savunmak istiyorum. Hayatımdan daha önemli olan şeyi zaten kaybettim. Şimdi Hayfa için canımı da vermek istiyorum. Dilersen sen Hayfa'dan ayrılabilir, kaçabilirsin. Ancak şunu unutma! Bir gün kendine gelip gerçeği idrak edecek ve pişman olacaksın!"*²⁶

²⁵ *er-Ra'y* Gazetesi, Sayı:3, s. 12-13.

²⁶ Ğassan Kenefani, **Mevtu Seriri Rakam 12**, 4. bs., Beyrut, Muessesetu'l-Ebhasi'l-Arabiyye, 1987, s. 31.

Kenefani ‘*Mücadele Zamanı*’ adını verdiği bir başka hikâyesinde ise, Filistinli sığınmacıların kamplardaki hayatlarını, hayatta kalma mücadelelerini ve sürgünde savrulmuş hayatlarını ve belki de bu zorunlu göçün en derin yaralarından biri olan ‘açlık’ mefhumunu bir çocuğun gözünden anlatmaktadır. Bu hikâye Filistinli bir ailenin sürgünde hayatta kalabilmeleri için karınlarını doyurma mücadelesidir. Bir evde dede, bir oğlu ve kızı ile bunların çocuklarıyla beraber on sekiz kişi yaşamaktadırlar Hikâyenin başkahramanı olan çocuk halasının oğlu İsam’la beraber sebze haline giderek ailelerinin karınlarını doyurabilecekleri şeyleri almaları gerekmektedir. Ancak bunu normal yolla yapmaları mümkün değildir. Kamyonetlerin arkasına gizlenip dükkân sahiplerinin farkında olmadıkları bir anda sebze ve meyveleri alıp kaçarlar. Yazar, yaşananları küçük çocuğun ağzından şöyle aktarır:

*“Bunlar mücadele zamanında oldu, daha doğrusu gerçek çarpışma, düşmanla sürekli boğuşmak zorunda olduğumuz zamanda.... Dedim ya bunlar tam olarak aralıksız mücadele zamanında oldu... İzin verin ne olduğunu anlatayım. Pazar kapısından çıkmış ana caddede elimizdeki ağır sepetle yürüyorduk. Yolun ortasında duran bir polis vardı. Ansızın o şeyi gördüğümde yerimden hemen fırlayıp polisin ayakları arasına girdim. Renginden tanıdığım kâğıt beş lira evet tam olarak beş lirayı alıp İsam’ı orada öylece bırakıp koşmaya başladım... Eve akşam güneş battıktan sonra geldim. Bulduğum manzara beklediğim bir şeydi. Herkes o beş lirayı istiyordu... Beş haftadır cebimde taşıdığım beş liradan herkes ümidini kesmiş görünüyordu... İsam’la yine pazara gittiğimiz bir gündü. Yavaşça hareket eden kamyonun tekerlekleri arasındaki bir bağ pazıyı kapmak için koştururken ayağım kayıp düştüm... Çok şükür kamyon ayaklarımı ezmemişti... Gözümü hastane odasında açtığımda ilk iş cebime bakmak olmuştu. Tabiki para yoktu. İsam almıştı, biliyordum. Hayır ona kızgın değilim. Sadece parayı kaybettiğim için üzgünüm. Ancak siz anlamazsınız. Çünkü o zaman mücadele zamanıydı.”*²⁷

Kenefani’nin hikâye satırları arasında belki defalarca tekrarladığı ‘mücadele zamanı’ vurgusu tesadüfi değildir. ‘Siz anlamazsınız’ ifadesiyle sonlanan hikâye satırları neredeyse yarım asırlık bir sürgünün mahkûmu olan Filistinli

²⁷ Ğassan Kenefani, *el- Asar el – Kamile*, 3. bs., Beyrut, Muessesetu’l-Ebhasi’l-Arabiyye, C. II, 1987, s. 715-727.

göçmenlerin iç sesidir. Dünyanın pek çok yerinde çoğunluğun sadece istatistiksel rakamlarla algılamaya çalıştığı bu göçü, asla anlamayacak olan Filistinli olmayanlara karşı ağır bir taşlama belki de.

Kenefani'nin '*Ramle'den Bir Belge*' isimli hikâyesi de, Filistin halkının kendi vatan toprağı içerisinde vatansız bırakılmalarının ve mülteci durumuna düşürülüşlerinin en hazin ve en gerçek örneklerinden biridir. Ramle'ye saldıran Yahudi militanlar kasaba halkını bir meydana toplarlar. Halk tarafından sevilen ve vatansever olarak bilinen Ebu Osman ve kızı Fatıma da bu kalabalığın içerisinde. Kadın bir asker Fatıma'nın kafasına silahla vurur ve kız yere düştüğünde de erkek asker gelip üç kurşun sıkar. Ağlamaktan kendini alamayan Fatıma'nın annesini de susturmak için yere iten bir erkek asker, ona da bir kurşun sıkar. Kızını defnedip geldikten sonra bu sefer de karısının cansız bedenini yerde bulan Ebu Osman, eşini de defnedip geldikten sonra İsrail askerlerinin yanına gelerek tüm bildiklerini anlatacağını söyler ve onları bir eve götürür. Ardından bir patlama sesi duyulur. Kendisiyle beraber İsrail askerlerini de patlatan Ebu Osman'ın hikâyesinin başında bir vasiyeti vardır. Ramle'nin yeşil ağaçlıklı mezarlığına gömülmek. Ancak cesedi paramparça olan adamın son dileğini gerçekleştirmek mümkün olmaz. Küçük bir çocuğun ağzından dinlediğimiz hikâye satırları, tüyler ürpetecek derecede kederlidir:

*“ Bir askerın Ebu Osman'ın karısına tekme attığını ve yaşlı kadının yere düştüğünü kendi gözlerimle gördüm. Yüzü kan içindeydi. Sonra askerın göğsüne silahı dayayıp ateşlediğini gördüm... Ebu Osman en sevdiği insanların gözlerinin önünde katledilişini cesurca karşıladı. Cesareti kasaba sakinlerine geçti. Kadınların ve yaşlıların üzerine sanki bir ölüm sessizliği çöktü... Ebu Osman'ın son isteğı artık gerçekleşemeyecekti. İnsanlar onu defnedemediler çünkü bedeni paramparça olmuştu.”*²⁸

'*Kaldırımıdaki Kek*' adını verdiği hikâyede Kenefani, Şam'daki mülteci kamplarında genç yaşta hayatın zorluklarını tatmak zorunda kalan Filistinli küçük adamların hayatını anlatır. Hikâyeyi anlatan bir öğretmen, Filistinli küçük Halit ile daha önce ayakkabısını boyattığı esnada tanışmıştır. Hamit'in mülteci kampında yaşadığını ve ailesinin geçindirmek için ayakkabı boyadığını bilir.

²⁸ Ğassan Kenefani, *Ardu'l-Burtukali'l-Hazin*, Beyrut, Menşuratu Mektebeti Muneyman, 1963, s. 48-51.

Hamit aynı zamanda akşamları sinemanın önünde kek de satmaktadır. Bir ay sonra mülteci kampında öğretmenlik yapmaya başlayan hikâye kahramanı sınıfa girer girmez Hamit'i hemen tanır. Kendisi de geçmişte benzer sıkıntılar yaşayan öğretmen, Hamit' e karşı yakınlık duyar. Ancak daha sonra Hamit'in ailesi ile ilgili anlattıklarının farklı olduğunu öğrenince çocuğu hırpalır. Asıl gerçekler ise; küçük çocuğun uydurduğu hikâyeden çok daha acı vericidir. Öğretmenin ağzından Kenefani Hamit'i şöyle anlatır:

*“ Küçük ve çaresiz bir çocuk... Şam sokaklarında yalın ayak koşuyor ya da Kasım ayının sağanak yağmurunda sinemadan çıkan insanları beklerken soğuktan tir tir titriyor... Sınıfım onun gibi biçarelerle doluydu. Acısını görmezden gelmek mümkün değildi. Hamit'in ümitsizlikle beraber şeref ve erdemi yansıtan gözlerine bakmaktan kendimi alıkoyamıyordum.”*²⁹

Küçük Hamit, Kenefani'nin hikâyelerine misafir ettiği Filistinli küçük adamlardan sadece bir tanesidir. Onun gibi yüzlercesi hatta binlercesi belki bugün hala başka ülkelerin başka başka sokaklarında var olma mücadelesi vermeye devam ediyor. Kenefani'nin, Filistin göçünü ve vatan mefhumuna dair her türlü duyguyu anlatan hikâyeleri okuyucusunu 'Mücadele Zamanı' adlı hikâyede beş kuruşu kaybeden çocuğa 'gel ben sana ne kadar istersen veriyim, yeter ki üzülme' diye veya küçük Hamit'e 'bırak o elindekileri gel sana bir palto alalım üşüme bu soğukta' diye içten içe haykırtan hatta belki ağlatan, gerçek hayattan alınmış kesitler gibidir.

Kenefani, vatanlarını kaybeden insanların kederlerini çocukların gözünden okuyucuya aksettirme de olağandışı bir başarı gösterir. Filistin dramını belki de en iyi anlatan kitaplarından bir tanesi de "Filistin'in Çocukları"dır. Kenefani, kitaptaki hikâyelerin pek çoğunda çocuk karakterlerin ağzından Filistin göçünün en trajik yönlerini usta-işi bir tasvir ve tahlil ile sunar:

“Bildiğimiz tek şey, yarının bugünden asla daha iyi olamayacağı ve nehir kıyısında asla gelmeyecek bir gemiyi sabırla ve özlemle beklediğimiz. Her şeyden koparılmış hükmünü giydik; kendi yok oluşumuz dışında her şeyden...”

“...Utanç, yenilgi ve yıkımlarla dolu o yerde; kelimelerin, anlatılan hikâyelerin, matemin acılı yankılarını duyan, dinleyen bir kulaktan başka hiçbir şey yoktu...”

²⁹ Kenefani, *Mevtu...*,s. 43-58.

“... Bizim için, senin ve benim için Filistin artık sadece, anıların tozlarının altına gömülmüş bir şeyi aramak demek. O tozların altında ne bulduğumuza bir bak. Yalnızca daha fazla toz...”³⁰

Kenefani'nin eserlerinde, farklı Arap ülkelerinde geçen kısa hayatının izleri sürülebilir. Aslında Filistin'in işgalinden sonra kendi vatan topraklarında neredeyse nefes alma özgürlükleri ellerinden alınmış bir halkın daha iyi bir yaşam umuduyla kaçak göçmenler olarak yine diğer ülkelerin mülteci kamplarının havasızlığında boğulmaya terk edilişlerinin hikâyelerini okuyoruz.

Sonuç:

Kenefani hikâyelerinde, çoğunlukla Filistin'de veya Filistinlilerin yaşadığı yerlerde süregelen olayları varlık sorunu düzleminde ele alır. Ana fikrin ağırlığı ölçüsünde gerçekçi bir yaklaşım sergilerken, bir milletin yaşadığı buhranın kendi hayal dünyasında bıraktığı tortuyu siyasi malzeme olarak heba etmez aksine estetik bir anlayışla ölümsüzleştirir. Yazarın birçok hikâyesi iki ucu da dikenli telle örgülü bir patıkada gitmekle kalmak arasında salınan karakterlerle doludur. Kendilerine sil baştan bir gelecek kurma ümidiyle mücadelelerini sürdüren bu insan portreleri, övgüye değer tasvirlerle bizleri Filistin'in hikâyesine ortak eder.

Ğassan Kenefani asıl olarak bu kadar uzun soluklu bir direniş hareketinin zorla yok edilmeye çalışılan bağımsız Filistin Devleti'ni geri almakla sonuçlanmasında neden arpa boyu kadar yol kat edilemeyeşine ise; basit ama derin üç katmanlı bir saptamayla şöyle işaret eder: Din, feodalizm ve gerici Arap liderlerin rolü.

Kaynakça

- Edward Said, **Reflection on Exile**, London, Granta Books, 2001.

³⁰ www.dipnotkitap.net/oyku_ve_novella/Filistin_Cocuklari.htm, (Çevrimiçi, 09.12.2018)

- Halil Necme Habib, **en-Nemuzecu'l-İnsani fi Ğassan Kenefani**, Beyrut, Muessesetu Ğassan Kenefani es-Sekafiyye, 1999.
- Oktay Duman, **Devrimcilerin Filistin Günlüğü**, Ayrıntı Yayınları, 2015.
- **er-Ra'y** Gazetesi, Sayı:3, s. 12-13.
- Ğassan Kenefani, **Mevtu Seriri Rakam 12**, 4. bs., Beyrut, Muessesetu'l-Ebhasi'l-Arabiyye, 1987.
- Ğassan Kenefani, **el- Asar el – Kamile**, 3. bs., Beyrut, Muessesetu'l-Ebhasi'l-Arabiyye, C. II, 1987.
- Ğassan Kenefani, **Ardu'l-Burtukali'l-Hazin**, Beyrut, Menşuratu Mektebeti Muneyman, 1963.
- (Çevrimiçi) www.dipnotkitap.net/oyku_ve_novella/Filistinin_Cocuklari.htm, 09 Aralık 2018.

9 MEHCER EDEBİYATINDA ZEKÎ KUNSUL VE ŞİİRLERİNDE VATAN ÖZLEMİ

TURGAY GÖKGÖZ*

ZEKI KUNSUL IN MAHJAR LITERATURE AND THE HOMESICKNESS THEME IN HIS POETRIES

Giriş

XIX. yüzyıl Arap dünyası için edebi bir uyanışın ve kalkınmanın başladığı bir dönemdir. Bu dönemi Araplar “en-Nahda” olarak adlandırmışlardır. XIX. yüzyılda başlayan bu uyanış yavaş yavaş gerçekleşse de sürekli olarak devam edebilmiştir. Nitekim modern Arap edebiyatına dair atılan ilk adımlar Napolyon’un Mısır’ı işgal etmesiyle başlamaktadır.

Arap ülkeleri arasında Avrupa ile ilk temas kuran ülkeler Lübnan ve Suriye’dir. Lübnan’ın XVI. yüzyıldan itibaren Paris ve Roma ile sürekli olarak bir teması olmuştur. Batı’nın siyasi ve ekonomik sebeplerden ötürü Ortadoğu’ya duyduğu ilginin özellikle de son dönemde iyice arttığı görülmektedir. Nahda hareketi bağlamında ilk iş olarak klasik dil ve edebiyatın canlandırılmasıyla başlanmış olursa da yapılan çalışmaların eski eserlere benzemelerinden dolayı çok da ileri gidilememiştir. Fakat et-Tahtâvî (ö. 1873)’nin Avrupa’ya gidişi, çeviri tekniklerinin gelişmesi, Suriye ve Lübnan’daki Batı eğitimi alan kişilerin gayretleri ve gazete ile yayımcılığın gelişmesi modern Arap edebiyatına doğru giden yolda ciddi katkılar sağlamıştır. Bütün bu gelişmelerin farkında olup aynı zamanda da klasik geleneğin sınırlarını aşmak isteyen Mehcer edebiyatçıları Batı’dan da etkilenerek ilk iş olarak edebi dernekler kurmaya çalışmışlardır. Bu edebi dernekler sayesinde Arap dünyasında vücut bulan bu uyanış dönemi içerisinde modern bir üslupla orijinal ve önemli eserlerin kaleme alınması daha da hızlanmıştır. Mehcer edebiyatında eski edebiyat geleneğini yadsıyanlar çoğunlukta olsa da klasik Arap edebiyatını samimi bir şekilde savunanlar hiç de

* Arş. Gör. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (trgy1987@hotmail.com)

azımsanmamalıdır. Nitekim edebi bağlamda yeni anlatım biçimlerinin ve içeriğin farklılaştığı Mehcer edebiyatının başlangıcı Cibrân'ın eserleriyle gerçekleştiği görülmektedir¹.

1. Mehcer Edebiyatı

I. Dünya Savaşı öncesinde Lübnan, Suriye, Filistin, Irak ve Ürdün gibi ülkelerden olumsuz şartlar nedeniyle ülkelerini terk ederek Kuzey ve Güney Amerika'ya göç eden insanların üretmiş oldukları edebi ürünler Mehcer/Göç-Gurbet Edebiyatı kapsamında ele alınmaktadır. Bunlar arasında, dünyaca üne sahip olan ve ülkemizde de oldukça tanınan ve bir dönem Amerika'da eserleri en çok satanlar listesinde yer alan Cibrân Halîl Cibrân başta olmak üzere Mîhâ'il Nu'ayme, Emîn er-Reyhânî, Nesîb Arida, İlyâ Ebû Mâdî ve Fevzî Ma'lûf gibi yazarlar yer almaktadır. Cibrân Halîl Cibrân'a bakıldığında 1908 yılından 1913 yılına dek daha çok duygusal ve içtimai konuları içeren *el-Ecnihatu'l-Mukessera* (Kırık Kanatlar), *el-Ervâhu'l-Mutemerride* (Asi Ruhlar) ve *el-'Avâsîf* (Fırtınalar) adlı eserleri Kuzey Amerika'da üstün görülen örf ve adetlere karşı bir devrim amacı taşımaktaydı.

Belki de bir bakıma gurbet edebiyatı kapsamına giren ve Lübnan'da doğup büyüyen fakat ülkesindeki iç savaştan dolayı gençlik yıllarında burayı terk ederek Fransa'ya yerleşen ve eserlerinin neredeyse tamamını Fransızca olarak kaleme alan Emîn Ma'lûf, Doğulu kimliğini yitirmemiş ve hatta eserlerinde Doğu ile Batı'yı karşılaştırırken Doğu lehine tavır takınmıştır. Doğu-Batı çatışmasının başarıyla işlendiği eserlerinden biri olan *Ölümcül Kimlikler*'de bir Hıristiyan olarak dinler ve kültürler arasında karşılaştırma yapmaktadır².

Yakın tarihte Kuzey Amerika'ya ilk Arap göçmenlerin gelişi 1850'li yıllara dayanmaktadır. İlk aşamadan itibaren, gazetecilik Arap toplumlarının kimliğini pekiştirmede önemli bir rol oynamıştır. Fevzî 'Abdur-Rezzâk'ın 1981 yılında kaleme aldığı bir makaleye göre 1980'den önce Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da Arapça yayımlanan 135 gazete ve dergi bulunmaktadır. Ayrıca ilk Arapça gazete olan *Kevkeb Emrika*, 1892'de New York'ta kurulmuş ve 1908'e kadar devam etmiştir. New York'ta Naûm Mukarzel tarafından kurulan

¹ Hüseyin Yazıcı, **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, s. 105-106.

² Ahmet Kazım Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", **SEFAD**, 2016 (35), s. 135-136.

el-Hudâ gazetesi, 1902'den 1976'ya kadar ve 'Abdu'l-Mesîh el-Haddâd tarafından kurulan *es-Sâ'ih* Dergisi ise 1912-1957 yılları arasında hizmet vermiştir. *es-Sâ'ih* Dergisi, Amerika kıtasından Arap dünyasına önemli mesajlar taşımış, birçok edebiyatçı ve şair kesimini etkilemiştir. Diğer kayda değer gazeteler arasında olan *el-Beyân* (1910-1960) ise *es-Sâ'ih* ile birleşmiştir. *Mir'âtu'l-Ğarb* ise (1899) *el-Beyân* olarak ortaya çıkmıştır.

İlk edebi dergi ise Nesîb Arîda'nın 1913-1919 yılları arasında yayımlanan ve kimi zaman kesintilere uğrayan *el-Funûn* adlı dergisidir. Bu dergi, 1920 yılında Râbitatu'l-Kalemiyye'yi kuran genç Arap yazarlardan Emîn er-Reyhâni, Cîbrân Halîl Cîbrân, Mîhâ'îl Nu'ayme, İlyâ Ebû Mâdî ve diğerlerine hizmet etmiştir. *el-Semir* adlı dergi ise 1929 ile 1936 yılları arasında İlyâ Ebû Mâdî tarafından iki haftada bir olarak ve sonrasında 1957 yılına dek ise her gün yayımlanmaktaydı.

1895 yılında Arapça kitap üretiminin merkezi New York oldu. İlk olarak Mîhâ'îl Es'ad Rüstem'in *el-Ğarîb fi'l-Ğarb* adlı şiir çalışması çıktı. Bu çalışmayı Yusuf Nu'man el-Ma'lûf'un *Hazâ'inu'l-Eyyâm* (1899) ile *Esrâr Yıldız* (1900) ve son olarak da Salim Sarkis'in öyküleri (1901,1904) takip etti. Emin er-Reyhâni ve Cîbrân Halîl Cîbrân'ı ise 1902 yılından itibaren görmekteyiz. Afife Kerem'in ise *Bedî'a ve Fu'âd* adlı çalışması 1906 yılında karşımıza çıkmaktadır. Mehcer edebiyatında diğer hatırı sayılır çalışmalar ise Es'ad Rüstem (1905,1919); İlyâ Ebû Mâdî (1919, 1925, 1940), Reşîd Eyyûb (1916, 1928, 1940), Ni'met el-Hâc (1921), Mes'ut Semâhâ (1938), Nedret Haddâd (1941) ve Nesîb Arîda (1946) gibi isimlerin divanları olmuştur³.

1910'dan itibaren - Reyhâni'nin çalışmalarının başlangıcından beri- Kuzey Amerika Mehcer edebiyatı doğu Arap dünyasında da yer edindi. Bu edebiyatın en aktif dönemi I. Dünya Savaşı öncesi ile I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasındaki dönem olmasına rağmen 1946 yılında New York'a gelen Ahmed Zeki Ebû Şadi'den bahsedilmelidir ve burada Minerva Birliği'ni kurmuştur.

Güney Mehcer edebiyatındaki faaliyetlere bakıldığında ise öncelikle

³ C. Nijland, "Mahjar Literature", **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, c.I, Routledge, London, 1998, s. 492-493.

Latin Amerika'ya gelen Arap göçmenler Meksika'dan Arjantin'e yerleşti. Edebiyat faaliyetlerinin ana merkezleri Brezilya'da Sao Paulo ve Rio de Janeiro, Arjantin'de Buenos Aires, Tucuman ve Cordoba olmuştur. Fevzî 'Abdu'r-Rezzâk (1984), Sao Paulo'da çeşitli zamanlarda yayımlanan 49 Arap gazetesi ve 22 süreli yayını ve Buenos Aires'te ise 35 gazete ve 21 süreli yayın olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Sao Paulo'da 200'den fazla kitap üretilirken bu rakamın Buenos Aires'te 70, Rio Janeiro'da 30 civarında olduğunu belirtmektedir.

Latin Amerika'da basılan ilk Arapça gazete *el-Fayhâ* (Sao Paulo, 1895); diğer önemli edebi yayımlar ise Şukrî el-Hûrî'nin *Ebu'l-Havl* (1906-1941), Mûsâ Kureyyim'in *eş-Şark* (1927-1974) ve Şükrullah el-Curr'un *el-Endelusu'l-Cedîde* (Rio de Janeiro, 1931) adlı dergileridir. Buenos Aires'te Suriyeli politikacı Antun Se'âde'nin babası Halil Se'âde *Cerîdetu'r-Râbitati'l-Vataniyyeti's-Suriyye* adlı gazeteyi yayımlamıştır. Latin Amerika'da basılan ilk Arapça kitap ise *Mecmû'atu Berâzîl* (Sao Paulo, 1900) ve Şukrî el-Hûrî'nin *Finyânûs* (Sao Paulo, 1902) adlı eserleridir.

Latin Amerika'daki ilk edebi birlik 1900 yılında Lübnanlı bazı gençler tarafından kurulan, birçok gezgin tüccarın ilgisini çeken ve çağdaş Arap şairlerinin eserlerini okumaya ve tartışmaya odaklanan Rivâku'l-Ma'arrî idi. Naûm Lebekî'nin önderliğini yaptığı bu birliğin faaliyetleri onun Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Lübnan'a dönüşüyle yavaşlamış akabinde de sona ermiştir. 1922 yılında ise Beyrut Amerikan Üniversitesi mezunları Arap göçmenleri yetiştirmek ve çeviri yoluyla tanınan Arap edebiyatını ele alabilmek için bir birlik oluşturdular. Bu birlik ayrıca yıllık bir şiir festivali düzenledi.

er-Râbitatu'l-Kalemiyye'nin giderek gücünü kaybetmesinden sonra özellikle güneyde yeni bir cemiyetin kurulması arayışları içine girilmiş ve 1933'te Brezilya'nın Sao Paulo şehrinde Şukrullâh el-Curr tarafından el-'Usbetu'l-Endelusiyye (Endülüs Grubu) adıyla bir dernek kurulmuştur. er-Râbitatu'l-Kalemiyye ve el-'Usbetu'l-Endelusiyye'nin kapanmasıyla oluşan boşluğu Arjantin'deki ilk edebi dernek olan ve George Saydah tarafından 25 Temmuz 1949 tarihinde kurulan er-Râbitatu'l-Edebiyye adlı dernek doldurmuştu. İlyâs Kunsul, Zekî Kunsul ve Yûsuf el-‘Îd gibi isimler kurucuları

arasında yer almaktadır⁴.

Kuzey Amerika'daki meslektaşları kadar yenilikçi olmasalar da, er-Râbitatu'l- Edebiyye'de geleneksel yapılar ve klasik Arap şiirinin kalıplarından ve kafiyelerinden sıyrılma çabaları vardı. Anavatanlarından uzakta Arapça yazan bu şairler yazılarında Arap milliyetçiliğini ve Arap kimliğini ele aldı. Şiirin yanı sıra, Arap kökenli olan bu dönem yazarları İspanyolca ve Arapça romanlar, kısa öyküler, dramalar, seyahat yazıları ve otobiyografiler gibi çeşitli düzyazı türlerinde de çalışmalar yaptılar. Nitekim Arjantin'deki birinci ve ikinci kuşak Arap yazarlar tarafından yazılan romanlarda keskin zıtlıklar karakterize edildiği görülmektedir. İspanyolca'daki romanların neredeyse hiçbiri doğrudan Arap meselelerine değinmez ve hiçbiri Arap göçmen hayatını tasvir etmez. Arapça metinlerde de bu durum böyledir. Arapça romanların çok azı, herhangi bir biçimde Arjantin ve göçmen hayatına hitap etmektedir, yazarlar sanki evlerini hiç terk etmemiş gibi yazarak coğrafik çevrelerini ve kültürel ortamını meydan getiren iklimi kaleme almaktadırlar⁵.

2. Zekî Kunsul'un Hayatı ve Mehcer Edebiyatına Etkisi

Zekî Kunsul, 1916 yılında Güney Amerika kıtasının en uç noktasında bulunan Arjantin'in Cordoba şehrinde yaşayan göçmen bir ailenin çocuğu olarak hayata gözlerini açtı. Anne ve babası rızıkları için Yebrud'tan gelen pek çok göçmen aile gibi buraya yerleşti. Ailesi anne, baba ve altı çocuktan oluşmaktaydı. Zekî ise kardeşleri arasında üçüncü sırada yer almaktaydı. Kendisi beş yaşındayken ailesi Yebrud'a göç etti. Burada okula başladı ve o dönemde burada el-Hûrî Mîşel'in müdürü olduğu ilkokuldan başka bir okul bulunmamaktaydı. 1925 yılında Suriye'de devrim ateşi tutuşmaya başladığında okul kapılarını eğitime kapattı. Bu nedenle Zekî'nin babasında göç etme düşüncesi oluştu. Baba yanına çocuklarından Neclâ, İlyâs ve Zekî'yi de alarak 1929 yılında Arjantin'e göç etti ve burada daimi göçmenlik elde etti. En büyükleri olan Neclâ, kendileri gibi göçmen biriyle evlendi.

Zekî Kunsul, Boune Saires'in San Martin mahallesinde Yebrudlu gençlerin yaşadığı bir yerde henüz 14 yaşındayken sırtında hadravat sepetiyle

⁴ C. Nijland, **a.g.m.**, s. 492-493.

⁵ Christina Civantos, **Between Argentines and Arabs: Argentine Orientalism, Arab Immigrants, and the Writing of Identity**, State University of New York Press, New York, 2006, s. 19.

bazen Arapça bazen İspanyolca bağırarak dolaşmaktaydı. Sabahtan akşama kadar dolaşır ve akşam olunca babası ve kardeşiyle oturduğu odaya girdiğinde babası kendisine sorar: Bugün ne kadar kazandın? Çoğu zaman cevabı “bu derginin ve bu kitabın parasını kazandım” şeklinde olurdu. Aslında Zekî, okulu bırakması nedeniyle yarım kalan ilim hayatından vazgeçmiyordu⁶.

Okumaya veya yazmaya daima meyyali olan biriydi. İşçi olarak çalışırken mola saatlerinde dahi sürekli kitap okurdu. Okumasını edebi bir kültüre ulaştırmaya değin artırarak sürdürdü ve şiir dünyasının yolunu aramaya başladı⁷.

1933 yılında günlerden bir gün onun hayatında tarihi bir andı. Çünkü Selvâ Atlas’ın sahibi olduğu *el-Kerme* Dergisi’nde ilk kasidesi yayımlandı. İşte bu durum onu edebi ürünleri takip etmeye iten ilk dürtüydü. Daha fazla çalıştı ve kasideleri Brezilya ve Arjantin’de basılan bazı dergilerde ve gazetelerde Arap dünyasına yayılmasına değin görülmeye başlandı.

1935 yılında ayakkabı boyacılığı yaptıktan sonra Mûsâ Yûsuf’un sahibi olduğu Suriye - Lübnan gazetesi yayım ailesine katıldı. Burada ağabeyi İlyâs Kunsul editörlük de yapmıştı ve 1936 yılında *el-Menâhil* adında bir dergi çıkarmıştı ne yazık ki çok fazla ömürlü olamamış ve 3 yıl sonra kapanmıştı. Aynı yıl Zekî, *Şezâya* adlı divanını çıkartmıştı. Ancak derginin kapanmasının ardından Zekî Kunsul, gazeteciliği terk ederek ticarete geri döndü. Ticari olarak bir yer kurmasına karşın çok da başarılı olamadı. Çünkü şiir ve edebiyata olan ilgisi devam etmekteydi. 1949 yılında kardeşi İlyâs, George Saydah ve ‘Abdullatif el-Haşin gibi bazı edebiyatçılar ve şairler ile birlikte edebi bir birliğin kurulması için kolları sıvadı. er-Râbitatu’l-Edebiyye adını verdikleri bu birlik Mehcer Arap edebiyatına hatırı sayılır hizmetler sağlamıştır.

1950 yılında Verde Azâr adlı Suriyeli bir göçmen ile hayatını birleştirdi. Eşi kendisine dükkânda yardım etmekte ancak Zekî dükkânına giren hiçbir müşteri ile ilgilenmemekteydi. Hatta binlerce riyal kazanacak olsa bile o, şiirle ilgilenmeye devam ederdi. Dükkândaki işleri hanımı idare ederdi.

1951 yılında şairin Su’âd isminde bir kız çocuğu oldu. Şair çok sevinçliydi ve kızına şiirler nazmetmeye başlamıştı. Su’âd’ın doğuşu için her gün yeni bir kaside yazılmaktaydı. Ancak Su’âd sekiz aydan fazla yaşayamadı. Bunun

⁶ Kerem Kunsul, “Ehî Zekî Kunsul”, *es-Sekâfe*, sayı:10, 1Ekim 1992.

⁷ Yûsuf ‘Abdu’l-Ahad, “Bîbluğrâfyâ Tercemeti Hayâti’ş-Şâ’iri’l-Mehcerî Zekî Kunsul fi Tetavvur”, *es-Sekâfe*, sayı:10, 1 Ekim 1992, s. 9.

üzerine babası kalbindeki acılarla mersiyelerini yazdı. Allah ona başka bir çocuk bağışladı. Şair, o dönemde Suriye'nin Arjantin sefiri olan Ömer Ebû Rîşe'yi çok sevdiği için oğluna Ömer adını vermişti. Nitekim şair, bu kişiyle sağlam bir dostluk da kurmuştu⁸.

1953 yılında kasidelerini ve mersiyelerini topladı ve onları *Su'âd* isimli küçük bir divanda bir araya getirdi. Bu divan Mehcer edebiyatında ve şiir çevrelerinde yankı uyandırdı. Nitekim eleştirmenler bu konuyu işlemişler ve şairin psikolojik tahlilini takriz etmişlerdir. Bütün bu edebi gelişmeler adeta şair için bir dönüm noktası olmuştur⁹.

1972 yılında *Nûr ve Nâr* isimli divanını yayımlamıştır. Bu divanda milli şiirleri özet bir şekilde verilmişti. 1974 senesinde Zekî'nin üçüncü divanı olan *Atş ve Cû'* Dimeşk'te yer alan Kültür Bakanlığı tarafından basılmıştır. 1979 yılında dördüncü divanı olan *Elvân ve Elhân* ve 1981 yılında ise *Hevâcis* adlı divanları basılmıştır. 1984 yılında ise Arap Yazarlar Birliği tarafından *Metâhâtu't-Tarîk* adlı beşinci divanı basılmıştır. Şairin hâlihazırda on dört adet el yazması olan divanı bulunmaktadır. 1986 yılında Kültür Bakanlığı *Divân Zekî Kunsul* adlı altıncı divanı yayımlamıştır¹⁰.

Azimli bir şair olan Zekî Kunsul'un şiir türünde çalışmalar yapmasının yanı sıra tiyatro türünde de oyunlar kaleme aldığı aslında pek de bilinmemekteydi. 1925 yılındaki Büyük Suriye Devrimini anlatan oyununu kaleme almış bu oyununda komutan Sultan Paşa el-Atruş ordusunu yönetmiş ve bütün Suriye gençleri ve Ürdün, Filistin ve Lübnan gibi ülkelerden bazı Arap komutanlarda bu savaşa katılmıştır. Ayrıca Avrupa ve diğer yerlere üniversite eğitimleri için giden Arap gençleri de iştirak etmişlerdir.

Zekî Kunsul bu oyununu 1 Ocak 1936 tarihinde Arjantin'de kaleme almıştır. O zamanlar ömrünün baharında olan genç bir şairdi ve edebiyat ile şiir dünyasına yeni adım atmıştı. Bu oyununu *Suriye Devrimi'nin Romanı* olarak isimlendirdi. Suriye'nin bağımsızlığı uğruna şehit olanlara ithaf etti. Oyunun içeriğine bakıldığında beş perdeden oluştuğu görülmektedir. Her perdede birbirinden farklı sahneler yer almaktadır. Oyunun kahramanları ve şahsiyetleri

⁸Abdu'l-Ahad, **a.g.e.**, s. 8 ; Kunsul, **a.g.e.**, s. 49 – 50.

⁹ Kerem Kunsul, "Ehî Zekî Kunsul", **es-Sekâfe**, sayı:10, 1Ekim 1992, s. 49 – 50; Abdu'l-Ahad, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁰ Kunsul, **a.g.e.**, s. 50.

devrim komutanı ve onun arkadaşlarından oluşmaktadır. Bunlardan bazıları Lübnanlı iken bazıları da Suriyelidir. Bu tiyatro da müellif, dramanın tamamlanması adına bilinen tarihi gerçekleri bir araya getirmiştir. Oyunda olayların seyri bir bütün halinde yorumlanmıştır¹¹. Aynı zamanda şairin *Tahte Semâ'i'l-Endelus* adlı bir oyunu daha bulunmaktadır¹².

Şair Suriye'den göçten sonra geçen 38 yılın ardından 1968 senesinde vatanını ziyaret etmek istemiştir. Ancak vatanına girişte sorunlarla karşılaşmış ve istenmeyen kişi olduğu söylenmiştir. Bu durumun kendisinde şok edici bir etkisi olmuştur. Ancak Prof. Dr. Cemâl el-Atâsî ve Enver Şeyhûnî gibi bazı arkadaşlarının kendisi için Dış İşleri Bakanlığı'na yapmış olduğu müracaat ile ülkeye girişine izin verilmiş, hasta olan babasını ve iki kardeşini görebilmesine izin verilmiştir. Şair kontrollü bir şekilde 24 gün Suriye'de kalabilmiştir.

1972 senesinde Hâfız Esâd iktidarlığında şair, *el-Edib* adlı bir dergiye Suriye'ye girişi esnasında yaşadığı engeli anlatan bir yazı göndermiştir. Bu yazısına binaen Hafız Esad'ın bizzat kendisi tarafından şu cümleler ile karşılık verilmiştir: “*Şüphesiz ki Suriye senin vatanındır. Her ne zaman ziyaret etmek istersen senin ziyaretine engel olabilecek kimse yoktur ve bu vatanın kapısı bütün gurbetçilere açıktır*”. Bu yazı Beyrut'ta yer alan ve Tevfik el-Makdisî ile Anton el-Makdisî'nin sahibi olduğu *el-Cedîd* Dergisi'nde yayımlanmıştır¹³.

1984 yılının Mayıs ayında anavatanı olan Suriye'ye ikinci kez geldi. Bu ziyaretinin amacı ise Hafız Esad döneminde kültürel, edebi, turizm, bayındırlık ve iktisadi alanlarda olmak üzere yaşanan gelişmeleri görmektir. Bu ziyareti süresince resmi kurumlar ve kültürel merkezler tarafından çok iyi ağırlandı ve şiir dinletileri ile edebi görüşmelerden oldukça istifade etti. Kendisine Sosyalist Arap Baas Partisi'nin genel sekreteri olan Prof. Dr. Abdullah el-Ahmer'in girişimiyle hazırlanan ve bütün Suriye'yi kapsayan bir gezi hazırlandı ve Suriye'de 3 ay gibi bir süre bulundu. Bu esnada Dimeşk, Hama, Humus, Kantara, Lazkiye, Yebrud, Suveyda ve Halep gibi yerlerde şiir dinletileri tertip etti¹⁴.

¹¹ Nu'mân Harb, “eş-Şâ'ir Zekî Kunsul fî Mesrahiyyetihi” **es-Sekâfe**, sayı:10, 1Ekim 1992, s 28-29.

¹² Kunsul, **a.g.e.**, s. 50.

¹³ **A.e.**, s. 50.

¹⁴ **A.e.**, s. 51 ; 'Abdu'l-Ahad, **a.g.e.**, s. 9.

Şair 22 Temmuz 1984 tarihinde Hâfız Esad ile görüşmüş ve kendisine Arap gurbetçilerin muhabbetlerini, saygılarını ve duygularını iletmiş ve onların sorunlarına göstermiş olduğunu ihtimamdan ötürü en kalbi teşekkürlerini sunmuştur. 25 Temmuz 1984 tarihinde Arjantin'e dönmek üzere buradan ayrılmıştır¹⁵.

Şair, 1992 yılında Suudi Arabistan İletişim Bakanlığı'nın davetine icabet ettikten sonra buradan gelerek ülkesini üçüncü kez ziyaret etmiş ve bu ziyareti esnasında gazetelerde, radyolarda ve televizyonlarda onunla pek çok görüşme ve röportaj yapılmıştır. Daha sonra 1986 yılının Ekim ayında ve 1992 yılının Aralık ayında Suriye'ye gelmiş ve Hafız Esad kendisini karşılamıştır¹⁶.

Pek çok ödül kazanmıştır. Bunlar ise 1989 yılında şiir alanında *İbn Zeydün* Ödülü, 1991 yılında Dünya Edebiyatı *Cibrân Halil Cibrân* Ödülü, *Dimeşk Kültür Dergisi* Ödülü ve Londra'da yer alan Arap BBC Radyosu Ödülleri'dir. Suudi Arabistan dergilerinden olan *Faysal Dergisi*, *Menhel Dergisi*, *Arap Dergisi*, el-Mesâ'iyye gazetesi ve Riyad gazetesi gibi gazete ve dergilerde kasidelerinin büyük bir çoğunluğu yayımlanmıştır¹⁷.

Eserleri şu şekildedir:

Şezâyâ (1939), *Elvân ve Elhân* (1978), *Atş ve Cû* (1974), *Fî Metâhâti't-Tarîk*, *Eşvâk*, *Evtâtu'l-Kalb*, *Nûr ve Nâr* (1970), *Tahte Semâ'i'l-Endelus* (1965), *es-Sevratu's-Sûriyye* (1939), *el-Hevâcis* (1981), *Şi'ri Ene*, *Divânu Zekî Kunsul* (1986), *el-Mutenebbî fî Zikrâhi'l-Erba'îne Ba'de'l-Elf* (1976), *Su'âd* (1953)¹⁸.

3. Şiirleri:

أيها العائدون للشام هلا
نفحة من شميم أرض النبوة
علم الله لم صيوننا إليها
واشتهينا تحت العريشة غفوة

Ey Şam'a dönenler

¹⁵ Abdu'l-Ahad, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁶ Kunsul, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁷ (Çevrimiçi) <http://doc-dc.gov.sy/vauther.aspx?id=7> 18.11.2018.

¹⁸ Yûsuf 'Abdu'l-Ahad, "Bîbluğrâfyâ Tercemeti Hayâti'ş-Şâ'iri'l-Mehceri Zekî Kunsul fî Tetavvur", **es-Sekâfe**, sayı : 10, 1 Ekim 1992, s. 9;

(Çevrimiçi) <http://doc-dc.gov.sy/vauther.aspx?id=7> 18.11.2018

Nübüvvet topraklarından azıcık bir koku

Onu neden bu kadar arzuladığımızı

Bir bağın altında onu öylece nasıl düşlediğimizi Allah bilir¹⁹.

Şairin birkaç kasidesinde Ey dönenler / ey yurda geri dönenler, vakit ne zaman gelirse döneyim ibarelerine rastlanılmaktadır. *Yevmu'r-Rucû'* adlı kasidesinde duygusal kalbinin nasıl acı çektiğini, nasıl dönüş arzusunda olduğunu ve bu arzunun hep ama hep onu rahatsız ettiğine yer vermektedir ve şu şekildedir²⁰:

يا عائدون إلى الربوع
قلبي تحرق للرجوع
نهتهه فازداد تحنانا
وعربد في الضلوع
لا يطمئن إلى الوساد
ولا يقر له ولوع
كانت تسليه الدموع
فصار يهزأ بالدموع

Ey yurduna dönenler

Kalbim dönüş için yanıyor

Ne kadar ben onu sakinleştirmeye çalışsam da

O inat eder ve özlemi artar da artar

Uykuya dalmaz

Ateşi sönmez

Daha önce gözyaşlarım onu teselli etse de

Artık o gözyaşlarımla dalga geçmekte

يا عائدون إلى الحمى
قلبي به عطش وجوع
بالله هل في الركب
متسع لملهوف ولوع
حزمت أمتعتي
فيا قلب ارتقب يوم الرجوع²¹

Ey vatanına geri dönenler

¹⁹ 'Îsâ Fettûh, "el-Hanîn ilâ'l-Vatan fi Şi'ri Zekî Kunsul", *es-Sekâfe*, sayı:10, 1Ekim 1992, s. 54.

²⁰ Fettûh, *a.g.e.*, s. 54.

²¹ *A.e.*, s. 54.

*Kalbimde açlık ve susuzluk var
Allah aşkına mübtela ve özlem çekenler için
Var mıdır aranızda bir yer?
Eşyalarımı topladım
Ey kalbim dönüş gününü bekle*

Arkadaşlarıyla bir arada olmak onu teselli etmekteydi. Onlardan biri vatanına gitmeye kalksa içindeki özlem tutkusu yeniden alevlenmekteydi. Gitmek için hep ümit taşıdığından bazen eşyalarını toplar, bazen boşaltır, bazen ümitlenir bazense ümitsizliğe düşerdi. Bir türlü sonu olmayan bir silsileydi bu.

“Vayha’l-Ğarîb” (Gurbette olanın vay haline ibaresi) şu şekilde olduğu üzere kasidelerinde çokça yer almaktadır.

ويح الغريب يعيش في حلم
ريان يملأ نفسه كمدا
حبل الرجاء يظل يعقده
ويحله ما قام أو قعدا
الفرع يربطه إلى بلد
والقلب يعبد غيره بلدا²²

*Hayallerde yaşayan garibin vay haline
Kendisini gamla yeterince doldurmadı mı?
Bir taraftan umut taşıırken diğer taraftan yitirmiyor mu?
Soyu onu ülkesine çekiyorken
Kalbi başka bir ülkeye götürmekte.*

ويح الغريب على الأشواك مضجع
وخبزه من عجيب الهم والتعب
يعيش في ريعه بالجسم مغتربا
وقلبه وهواه غير مغترب
يستقبل الليل لا تغفو هواجسه
ويوقظ الفجر في ليل من الكرب
موزع الروح إحساسا وعاطفة
مقسم الفكر في بعد وفي قرب
يا غصة في لسان الشاعر انعقدت

²² A.e., s. 55.

*Gurbette olanın vay haline
Yatağı dikenlidir
Lokması yorgunluk ve keder hamurudur
Bedenen bulunduğu yerde yabancılık çekerken
Kalbinin kaldığı yerde yabancılık çekmemektedir
Duygusal olarak ruhu parçalanmış
Düşüncesi uzaklık ve yakınlık arasında bölünmüş durumda
Yüksek sesli, neşeli şairin kursağındaki düğümü kim çözebilir*

Nu'ayme, Cîbrân ve Reşîd Eyyûb gibi isimler vatanlarına dair nasıl bir özlem duygusu taşımaktalar ise Zekî Kunsul'da onlar gibi özelemler içerisindedir. Onun hissettiği özlem her gurbette olanın doğduğu ve çocukluğunu geçirdiği yurduna ve hayal ettiği yere olan özlemi gibidir.

Kalemûn dağındaki küçük, sessiz ve sakin olan o köyünü (Yebrûd) özlemektedir. Çocukluk dönemine ait olan o hatıraları bir türlü kalbinden silinmemektedir.

هاضت جناحينا العشية صرصر
وتقاذفتنا في السباب زرع
لهفي على العهد الذي لاتمحي
نكره من نفسي ولا هو يرجع
غمرت حواشيه البشاشة والندى²⁴

*Akşamleynin şiddetli bir rüzgar kanatlarımı kırdı
Fırtına bizi sağa sola savurdu
Nerede o unutulmaz günler
Geri dönmeyen ve bir türlü aklımdan çıkmayan
O dönem ki sevinçlerde doludur*

Vatanına olan özlemine dair bir başka şiiri ise şu şekildedir:

غصص الحنين وذكريات الدار
حثت خطاي وأرهفت أوتاري
أنا إن شكوت فدمعتي من جفنكم

²³ A.e., s. 55.

²⁴ A.e., s. 55.

وإذا شدوت فصوتكم قيثاري²⁵

Vatanına dair hatıraların ve özlemleri artık düğümlendi.

Bu hatıralar beni yordu ve sazımın telleri de artık inceldi.

Sizin için ben burada acı çekeyim

Eğer şarkı söylesem de sesiniz benim gitarım olur.

Sonuç:

Mehcer edebiyatına bakıldığında ilk olarak Kuzey Amerika'daki önemli isimler dikkat çekse de bu edebiyatın diğer bir yarısını oluşturan Güney Amerika'daki mehcer edebiyatında da aslında Reşîd Selîm el-Hûrî ve Fevzî el-Ma'lûf gibi nice değerli isimlerin olduğunu görmekteyiz. Bu önemli isimlerden birisi de bu çalışmada yer vermeye çalıştığımız Zekî Kunsul'dur. Burada Zekî Kunsul'un Arjantin'deki gurbet yaşamında çekmiş olduğu sıkıntılar ile yaşam mücadelesini ve anavatanına olan özlemini şiiirlerinden açık bir şekilde anlarken diğer taraftan da Güney mehcer edebiyatına olan katkısının ne kadar değerli olduğunu ifade etmemiz gerekmektedir.

KAYNAKÇA

'Abdu'l-Ahad, Yûsuf: "Bîbluğrâfyâ Tercemeti Hayâti"ş-Şâ'iri'l-Mehcerî Zekî Kunsul fî Tetavvur", **es-Sekâfe**, sayı:10, 1 Ekim 1992.

Civantos Christina: **Between Argentines and Arabs: Argentine Orientalism, Arab Immigrants, and the Writing of Identity**, State University of New York Press, New York, 2006.

Fettûh Îsâ: "el-Hanîn ilâ'l-Vatan fî Şi'ri Zekî Kunsul", **es-Sekâfe**, sayı:10, 1Ekim 1992.

Harb Nu'mân: "eş-Şâ'ir Zekî Kunsul fî Mesrahiyyetihi" **es-Sekâfe**, sayı:10, 1Ekim 1992.

Kunsul Kerem: "Ehî Zekî Kunsul", **es-Sekâfe**, sayı:10, 1Ekim 1992.

Nijland C.: "Mahjar Literature", **Encyclopedia of Arabic literature**, Editor: Julie Scott Meisami, Paul Starkey, c.I, Routledge, London, 1998.

Ürün Ahmet Kazım:"Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", **SEFAD**, 2016 (35).

²⁵ Fettûh, a.g.e., s. 57.

Yazıcı Hüseyin: **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

(Çevrimiçi) <http://doc-dc.gov.sy/vauther.aspx?id=7> 18.11.2018.

(Çevrimiçi) <http://doc-dc.gov.sy/vauther.aspx?id=7> 18.11.2018

10 İLTİCA VE DÖNÜŞ EDEBİYATI BAĞLAMINDA EDEBİ METİN: SURİYE VE FİLİSTİN ÖRNEKLERİNE DAİR BİR OKUMA

HİŞAM MUHAMMED ABDULLAH*

النص الأدبي بين أدب اللجوء وأدب العودة "قراءة في الحالتين السورية والفلسطينية"

أ.د. هشام محمد عبدالله

العراق/ جامعة الموصل

توطئة

النتاج الأدبي يخضع بشكل كبير لمعطيات البيئة والواقع الذي يحيط بالأدبي، ويفرض وجوده في كل وقت وحين، وتتحوّل هذه المعطيات إلى نتاج أدبي عندما تستطیع هذه المعطيات أن تتغلغل إلى وعي الأديب بقوتها أو باستجابته إلى ضغوطاتها، فيضطر التعامل معها و ترويض قوتها و فورانها لتكون نصاً إبداعياً يتلقاه الآخرون بالقبول والتفاعل.

ويشكل موضع الغربة والاعتراب عن الوطن من أخص هذه الموضوعات الفارضة لوجودها وأثارها، حيث تشكل الغربة نوعاً من الانفصال عن الوطن ومراتعه و أمكنته و ذكرياته، وعلى الرغم من إمكانية الإنسان إلى التأقلم مع البيئة الجديدة إلا أنه يبقى مأسوراً إلى المكان القديم الذي كتب على أرجائه كل حياته منذ لحظة الميلاد إلى لحظة الخروج أو الإخراج منه.

وتمثل الحالة السورية وقبلها الفلسطينية شكلين لمثل هذه الغربة أو الاعتراب، على الرغم من تقادم الحالة الفلسطينية التي بدأت بوادرها منذ الاحتلال الصهيوني لأرض فلسطين منتصف القرن الماضي ١٩٤٨، وقد مرّ الإنسان السوري بمرحلة الغربة والاعتراب بحثاً عن أرض آمنة يتنفس فيها و أسرته حياة خالية من النار والدمار، ولأن الحالة السورية ماتزال حاضرة و فارضة وجودها، و مستقبلها مجهول بالنسبة للإنسان فإن هذا الأخير يعيش زمن التوتر والقلق و مايزال يعرف بأنه لاجئ في أرضٍ ماء، فإن أدب اللجوء سيكون هو الأكثر تمثيلاً له، في حين سيمثل أدب العودة الإنسان الفلسطيني الذي تجاوز هذه المرحلة و تقادمت عليه، فأصبح أكثر معرفة بما يطمح إليه، فأصبح حلم العودة للوطن هو الغالب على مضمونه الأدبي، و تحاول هذه الورقة أن تقف عند تحديد المصطلحات التي من خلالها نستطيع تصنيف النص الأدبي إلى أي خانة ينتمي،

* أستاذ الأدب العربي والنقد الأدبي في كلية التربية للعلوم الإنسانية.

وستتناول مصطلح أدب اللجوء، وأدب العودة، مختتمين ذلك بمصطلح مقارب لهما وهو أدب المهجر، وستتناول هذه التفصيل مآرين طبيعة الموضوعات وتوصيف هذا الأدب أو ذلك.

أولاً/ التعريف بالمفاهيم

١. أدب اللجوء.

أدب منبثق من حالة مخصوصة ومحددة بزمن ومكان معيّن و موضوع يوثّق لصورة الانسان اللاجئ ومعاناته بعد انفصاله عن موطنه الأصيل لأسباب تتعلق بعدم وجود بيئة آمنة يمارس فيها حياته الطبيعية.

٢. أدب العودة.

أدب موضوعي غير مخصوص بزمان أو مكان معين، فهو يتجاوز هذه المحددات ليعبر عن الحلم الذي يراود صاحبه في العودة إلى الوطن، فهو يتغنى بالوطن والشوق إليه و تمجيده و استنكاره.

٣. أدب المهجر.

أدب شامل يتناول غير محدد بزمان أو موضوع، إلا أن معظم هذا النتاج هو إفراز إبداعى لأدباء يعيشون في موطن غير موطنهم، إلا أن هذا الموطن الجديد قد شابه وقارب موطنهم القديم، فكانت المضامين تجمع ما بين مضامين الذات في وطنها الأصيل وبين مضامين الذات والموطن الثاني، ولهذا نجد أن الذات المبدعة تتوزع في مواقفها وموضوعات أدبها بين هاتين الحالتين، مع ملاحظة أن هذه الذات أقرب ما تكون إلى الاستقرار، على خلاف الذات المتأزمة في زمن اللجوء، ومرحلة الذات الحاملة في زمن الاشتغال بحلم العودة.

ثانياً/ مسائل التشابه والافتراق بين المرحلتين.

1. من حيث العلاقة بالوطن، فإن أدب اللجوء تتمثل في الحالة السورية، كونها مرحلة انتقالية وأنيّة وهي أول تغيير يحدث للأديب بعد حياته المستقرّة، في حين مثل أدب العودة الحالة الفلسطينية التي مرّت قبل عقود سابقة بمرحلة اللجوء، وتجاوزتها لتتحدّث عن أليات و مسارات العودة للوطن

2. من حيث المضمون، فإن أدب اللجوء يركز ويعطي مساحة واضحة وكبيرة للحياة اليومية وتفصيلها، وهي التي تتحدث عن معاناة اللجوء إنساناً و مكاناً و أوضاعاً، وهذا ماجعل النتاج الأدبي يضيء مساحات أكبر لهذا الوضع، فهو وضع قاسٍ و مؤسف و ممزق، ويقيد تفكير الانسان و أماله بمتطلبات الحياة الآمنة والطبيعية في أبسط مظاهرها، في حين يركز مضمون أدب العودة على الوطن الغائب الذي لا تضيع تفاصيله في مظلة الوطن، فالتفاصيل غدت منسية بفعل الغياب و تقادم الزمن بين لحظة الاتصال به و زمن الانفصال عنه، ولا يعني ذلك عدم تناول النص لتفاصيل الحياة اليومية، ولكن هذه التفاصيل تأتي في سياق الذكريات التي تباعدت عنها الذات الكاتبة فهي تأتي ضمناً و ليست هي الثيمة الأساسية والبؤرة التي يتمحور حولها النص الأدبي.

3. في سياق الحديث عن الشخصية التي تتصدّر المشهد النصي، فإن الذات الكاتبة أو تلك التي تتمثل الشخصية المحورية في أدب اللجوء تعاني من القهر والاستلاب والانكسار و التمزق فلقاً على الذات أو على الآخرين حوله، وغالباً ما تحاول هذه الشخصية التوقع على الذات و استبطان النفس والعكوف عليها في تساؤل ينحى منحى فلسفياً مضمومه: لماذا يحدث هذا؟، في

حين نجد الشخصية في أدب العودة كاتباً أو مكتوباً عنها تعيش زمناً حالماً ومتفائلة بالمستقبل، لأنها تأقلمت مع الواقع و تعالت عليه، فاسترثها رؤية موقنة و حلمٌ حاضرٌ بأمل العودة، وهذه الذات تعدّ لحظة الانكسار والاستلاب الذي تمارسه الغربية عليه عدواً يجب عدم الاستكانة أمامه، فهو يواجه موت الغربية بإحياء أمل العودة، ولا بد أن تكون الشخصية واعية و حذرة من أي غفلةٍ قد تأخذها بعيداً عن الوطن الذي تخطط للعودة إليه.

4. يمثل الزمن مفهوماً خطيراً في تأثيره تجاه النص الأدبي وكتابه، وإذا ما نظرنا في أي مفصل من مفصل الزمن يقف عنده النص في أدب اللجوء أو أدب العودة، فإننا سنلاحظ فرقا واضحاً في ذلك، فالزمن الذي تعيشه الشخصية في زمن اللجوء زمن أني وراهنٌ يحاكي اللحظة التي تعيشها الشخصية، فيتطابق زمن الحدث مع زمن قصته و حكايته، ذلك أن الفاصل الزمني بين لحظة الكتابة و الموضوع الذي تكتب عنه يكاد ينعدم، و الماضي يغيب تقريباً ولن يكون له حضور إلا من خلال ذكريات متقطعة كغيمات صيفٍ لن تثمر مطراً، في حين أن الزمن الذي تتحرك فيه الأحداث و الشخصيات في أدب العودة هو زمن استرجاعي يحاكي الماضي و يعتمد على تقانة الاسترجاع و التذكّر، فالماضي هو المتصدّر و المؤطر للأحداث و الشخصيات، ولا يكاد زمن الحاضر يشكل حضوراً إلا لكونه لحظة زمنية تنطلق منها الذات الكاتبة و الشخصيات التي تصنعها في النص الأدبي للقفز و النكوص إلى زمن الماضي الذي هو الأمل و المستقبل الذي لا يجب أن يغيب عن وعي الكاتب و شخصياته.

5. وفي سياق متصل بتعامل النص مع الزمن فإن زمن الشخصية في النص و الشخصية الكاتبة يمثل زمن الخروج و الانفصال و التوتر، وهو (زمن عتبة) كما يصطلح عليه النقاد، و على الرغم من كون زمن الشخصية و كاتبها هو زمن خروج و انفصال عن الوطن إلا أنه زمن مدور يعود ليتصل من جديد من خلال العودة إلى نقطة البداية قبل حدوث الانفصال، فهو انفصال سابق و انتهى تأثيره على الذات، حيث بدأت الذات تعيد تموضعها فتراها تتجاوز تأثيرات الانفصال التي أصبحت مرحلة و أنت في حياة الشخصية، إن الشخصية هنا و الكاتب خرج من قيد أسر الزمن المتوتر و القلق الذي عاشه قبل عقود عندما كان لاجئاً، و أصبح يعيش لحظة انتظار يحاول صنعها بجهده و نضاله ليتصل ثانية بالوطن المنتظر لعودته.

6. أما المستقبل فهو زمن متعارض في الأدبين، فالمستقبل في نص اللجوء زمن مجهول متناثر و غير محدد، وهو زمن محدد بزمان و كان و جغرافية اللجوء، فلا يدري اللاجئ أين سيفذف به الزمن بعد المرحلة التي يعيشها، هل سيعود؟ و كيف سيعود؟ و ما الصورة التي تنتظرها عيناه في لحظة لقاء الوطن؟ في حين أن أدب العودة يعالج الزمن من منظورٍ أكثر إيجابية، فالمستقبل عنده لا تعدد الخيارات فيه، وإنما هو خيار واحد فقط هو الوطن المعروف بزمنه و تاريخه و جغرافيته، و لا يشدّ عن هذا الإطار إلا عندما يتم استبدال الوطن القديم بموطن بديل صالح للتكيف، و مع ذلك فمع كل محاولات التناسي و الكبت الذي تمارسها الذات على رغبة العودة عند المتأقلمين، فإن العودة تحضر عند إي عارض يذكر النفس بالوطن، حينها سيكون التذكّر جرحاً عميقاً يورق صاحبة و يقصّ مضجعه.

7. يلاحظ على أسلوب النص الأدبي (اللاجئ) أنه واقعي سوداوي تسوده مفردات القلق و الحزن و القهر، فهو يذكرنا بالواقعية السوداوية التي تلتقط المساحات المظلمة التي تعيشها الذات الكاتبة و الشخصية، في حين أن أسلوب أدب العودة رومانسي حالم تسوده مفردات

الشوق والحنين واللغة المفتوحة المتفائلة، بعيداً عن معجم القهر اللغوي الذي يسود لحظة الانكسار والتوتر والقهر.

8. الغالب في الخطاب على أدب اللجوء أنه خطابٌ مَوْجَهٌ للآخر ويتضمن رسالة احتجاج ودعوة للتضامن مع الانسان اللاجئ المقهور، إذ إن الواقع الذي تعتليه أزمة الانسان واستلابه وجوده يفرضان ذلك، في حين نجد أن خطاب أدب العودة في أغلبه خطاب للذات يتضمن رسالة تحذير من ذوبان وتلاشي الذات والهوية في زحمة المغريات التي تُقَعِدُه عن العودة والمتمثلة بإغراء الاستقرار في المكان الجديد، والتأقلم مع حالة اللاجدوى التي تضطره لليأس من أمل العودة أحياناً.

أدب التهجير

ابتسام شاكوش¹

الإنسان الأديب ابن بيئته، وابن ظروفه، والكاتب يرصد مجرى نهر الحياة الذي يجري أمامه بعين المتأمل المراقب، والذي لا يمل من محاولة تصحيح المسار، وما يكتبه الأديب لا ينفصل أبداً عن شخصيته، وعن تجربته في الحياة.

أنا خرجت من قريتي مع الكثير من العائلات بعد اجتياحها بالأسلحة الثقيلة والطيران من قبل جيش بشار الأسد، ولجأنا إلى تركيا، مكثت في انطاكية ثلاثة أشهر، ثم غادرت تركيا. بعدها تنقلت بين مصر والأردن والسعودية أبحث عن مجال يمكنني من العمل لصالح ثورتنا، ولصالح الأمة، لم أجد بغيتي فرجعت إلى تركيا، واخترت مخيم جيلان ببنار لإقامتي، أنشأت في المخيم مركزاً ثقافياً يهتم بكل شرائح السكان هناك، مع التركيز على الأطفال الذين تجاوزت أعمارهم سن دخول المدارس ولم يدخلوها بسبب الحرب، هؤلاء سيكونون فريسة سهلة للضياع... وربما للجريمة إذا لم نبادر بانقاذهم، قدمنا للنساء دورات في محو الأمية وفي التمريض والاسعافات الأولية، كما استقدمنا أساتذة الجامعات ليعطونا محاضرات تصحح المعلومات التاريخية المزورة التي درسناها في مناهجنا.. وأقمنا الأمسيات الأدبية قدمنا فيها القصة والشعر والخاطرة، وشجعنا المواهب الشابة، وأنجزنا مسرحية واحدة.

هناك، أنجزت أولى رواياتي بعد الهجرة (وقع الخطي) والتي تتحدث عن رحلتنا من سورية إلى تركيا عبر الغابات، وكيف تعامل معنا الإخوة الأتراك، والرواية الثانية بعنوان (ابن المجرم) والتي تتحدث عن شريحة الشباب الذي عاش مغيباً عن حقيقة ما جرى أثناء وبعد ثورة 1980، وكيف سقط القناع عنه واكتشف الحقائق المتعلقة بالمئة سنة الأخيرة من التاريخ، والتي درسها مزورة في مناهج المدرسة.

الرواية الثالثة لم تطبع بعد، تتحدث عن مدة إقامتي ضيفا في بيت السيدة التركية الفاضلة مريم، والتي استطلت ثلاثة أشهر، عرفت فيها حقيقة الأخوة، وحقيقة طيبة الشعب التركي وتقواه.

كما أنجزت مجموعة قصصية بعنوان (بين الخيام) تحدثت فيها عن معاناة من فقدوا كل شيء في بلادهم وجاؤوا فارين بأرواحهم وأعراضهم وأطفالهم، إلى بلد الأمان، و كما تحدثت فيها

* chakoueh@hotmail.com كاتبة القصة و الرواية

عن أطفال شاهدوا أشلاء آبائهم وجيرانهم تنتطير في الهواء بفعل القصف، ومجموعة قصص للأطفال بعنوان (أخلاقنا) مستوحاة من المخيم أيضاً.

رواية ابن المجرم بطلها شاب اسمه مصعب، مصعب يمثل جيلاً من الشباب اعتقل والده ثم أعدم في سجن تدمر أثناء ثورة الثمانين، أو استشهد أثناء تلك الثورة، فاعتبره النظام الحاكم ابناً لمجرم، لذلك حرمه الكثير من الحقوق كدخول بعض فروع الجامعات والسفر والوظائف الحكومية، كانت جدته مدرسة التاريخ تحاول بكل طاقتها أن تشرح له ولأخته بطريقة الرمز حقائق تاريخية غابت عن أبناء جيله بسبب الرعب والقبضة الحديدية التي استخدمها النظام الحاكم، الجدة استخدمت الدمى، ولعبة خيال الظل التي مارسها الدول الاستعمارية لهدم الدولة العثمانية وزرع العداوة بين الدويلات التي حددت حدودها وفق خرائط سايكس وبيكو.

من أجل دخول الجامعة، والعمل في وظيفة رسمية بعد التخرج لا بد في بلادنا من الانتساب لحزب البعث الحاكم، انتسب مصعب، وبدأ رجال الحزب بمحاولات لغسل دماغه وزرع الشك في نفسه تجاه أهله وكل المعلومات التي تلقاها منهم، دخل مصعب في حالة من الكآبة والمرض بسبب تلك الشكوك التي امتلكت عليه تفكيره، انتقلت أسرته للعيش في مدينة اللاذقية بسبب تردي الحالة المادية في القرية فقرر أن يعمل باخلاص لمصلحة الحزب، عساه يحظى بفرصة لوظيفة محترمة بعد تخرجه من الجامعة، أو يحظى بجواز سفر، إخلاصه لم يشفع له، ولم يثق به رفاق الحزب، لأنه ابن مجرم في نظرهم.

بعد قيام هذه الثورة شددوا التصييق عليه، فهرب منهم عائداً إلى القرية بعدما توفيت جدته، انضم إلى الثوار من أبناء قريته، وعمل معهم وهو يتمزق ندماً على أيام ابتعد فيها عن جذوره، ويضيع أرقاً بين مشاعر متضاربة، يحصي فيها ماضيه وحاضره، ويتأسف على عقوقه لجدته ووجدته حين لجأ إلى أعدائهما وأعدائهم.

مصعب أصيب في المعركة، فنقل إلى إحدى مستشفيات انطاكيا جريحاً فاقد الوعي، حين استعاد وعيه بعد العمل الجراحي، وعلم أنه في تركيا غضب بشدة، لا يريد العلاج في بلد الاستعمار العثماني، لكنه مقيد بين أنابيب تدخل في أنفه وأخرى تخرج من بطنه، لا يستطيع حراكاً، هدأ، وراح يراقب تصرفات الزوار الأتراك للجرحى، يستمع إلى أحاديثهم، يرى دموعهم الصادقة، ويتلقى هداياهم، حينها أدرك حجم خطئه.

في غرفة المستشفى كانت الزيارات لا تنقطع، رجال ونساء من مهجري الثورة السابقة في الثمانينات، وآخرون قدموا من الداخل السوري مرافقين للجرحى أو داعمين للثورة، كلهم يجلس ليحكي جانباً من تاريخ المنطقة خلال المئة سنة الماضية، عن تقاسم البلاد بين الدول المنتصرة في الحرب العالمية، عن قيام الأحزاب وتشكيل الجيوش العربية التي أوجدت لحماية الحكام من غضبة شعوبهم، عن سياسة نهب الثروات وإيداعها في بنوك دول الغرب، عن سياسة التجويع والافقار التي انتهجها الحكام ليشغلوا بها الشعوب عن التفكير في السياسة، هنا، وهنا فقط، كانت المدرسة الحقيقية التي تعلم منها مصعب كل ما كان يفترق إليه من العلوم.

في المستشفى اكتشف مصعب أنه ليس وحده من اعتبره النظام الحاكم ابن المجرم، بل ان كل الدويلات التي نشأت بعد انهيار العثمانية، عاملها النظام العالمي معاملة ابن المجرم، حدد لها علاقاتها ومناهجها، حرم بعضها من استثمار خيرات أرضها، وإقامة علاقات حسن الجوار مع جاراتها، وحرّم عليها بعض الصناعات لتبقى سوقاً مستهلكة لمنتجاتها.

ترى.. متى ستصحو تلك الدويلات وتعرف شعوبها وحكامها حقيقة ما يراد لها, وما يراد
بها, مثلما صحا مصعب في غرفة المستشفى؟

12 DERVIŞ VE ED-DUĞAYM ÖRNEĞİNDE SÜRGÜN KASİDESİ

RAMAZAN ÖMER*

قراءات في أدب العودة

قصيدة المنفى بين درويش وأنس الدغيم

رمضان عمر

عتبة :

- شهد العالم العربي جملة من التحولات الخطيرة منذ بدايات القرن المنصرم؛ كان لها أثرها الواضح على المستويين: (الثقافي) و(السياسي).
- وكان وقوع فلسطين تحت الاحتلال قد شكل بدايات الهزيمة والانكسار لجغرافيا السياسة العربية.
- هزمت الجيوش العربية مجتمعة عام ٤٨، وافرزت الهزيمة أنظمة حكم تابعة للغرب، انتهت بتدمير العراق، وتفتيت سوريا، وحرق اليمن، وضياع ليبيا واحتلال فلسطين، وتحول الواقع العربي الى منافي ولاجئين.
- شكل ذلك ردة فعل ثورية على المستويين السياسي والفني؛ فظهرت حركات سياسية ثورية توجت بالربيع العربي وحركات المقاومة.
- وقصائد تناولت الثورة والعودة والمنفى؛ لتشكل ظاهرة للشعر العربي الحديث يمكن تسميتها الشعر المقاوم في المنفى.
- وستتناول هذه الورقة البحثية تلك الظاهرة عبر نصين لشاعرين مختلفين: درويش الفلسطيني في قصائده عن المنفى والعودة في سبعينات القرن المنصرم حيث التغريبة الأولى ثم أنس الدغيم السوري في قصائد المنفى في التغريبة الثانية.

قصيدة المنفى :

- تتموقع قصيدة المنفى وفق توصيفها اللغوي في منطقة حساسة تنسرد عبر جدلية العلاقة التزامنية -أحيانا - بين الجمالي والغائي في النظرية الأدبية أي اجتماع الجمالي مع الغائي في مقارنة بين مدرستين متناقستين:

* باحث علمي، د.

- مدرسة الفن للفن
- ومدرسة الفن للواقع
- فهل سنتشكل قصيدة المنفى- وفق هذه المقاربة- جسر عبور لهذه الجدلية؛ أي هل يصلح أن نقول أن المنفى قد ولد الشعاعية أو أغناها؟ وفي المقابل هل لقصيدة المنفى، باعتبارها خطابا سياسيا - من حيث الموضوع - أن تؤثر في التشكيل الجمالي؟
- وهل يصلح أن يكون مشروع العودة وإعادة تشكيل الهوية مرتبطا بفضاء الوعي الذي تشكله قصيدة المنفى باعتبارها الهوية الثقافية المشكلة لخريطة/ هوية الفكر عبر وظيفة الشعر المقاوم الثورية.
- **القصيدة العربية ومشروعيتها التاريخية :**
- كانت المقدمة الطللية قديما- بما تكتنزه من طاقات انفعالية جبارة -وقودا فاعلا لإنتاج شعرية النص.

- ثم كانت القصيدة ذاتها أداة الإعلام والتوجيه التنقيفي والتاريخي لمجتمع جاهلي لم يورث حضرة أبهى وأروع من حضارة سحر البيان، وفصاحة اللسان.
- حتى إنه يمكن القول: إن الشعر العربي نما وترعرع في الوقائع والحروب.
- بل أن القصيدة الجاهلية ساهمت بدور أكثر فاعلية في تشكيل القيم الفكرية والسياسية والاجتماعية والثقافية في ذلك المجتمع.

قصيدة المنفى وثورات الربيع العربي :

هل استطاعت القصيدة الحديثة في ظل هذا الواقع العربي أن تشكل لها دورا بارزا وفعالا على المستويين الجمالي والغائي؛ بحيث يصبح عتبة للتغيير والنهوض والعودة.....؟

في الوقت الذي استطاعت فيه القصيدة الفلسطينية أن تشكل لها إطارا ثوريا واضح المعالم منحها هويتها المقاومة في وقت مبكر.

ظلت القصائد العربية التي اجتاحتها حوادث سياسية جبارة حبيسة الذات الشاعرة وقل تمثيلا لقضية الوطن ، تدور في فلك السياق العربي الجمعي؛ أو ترصد مكفنة في نمط ذاتي لا يمثل غير صاحبها أيديولوجيا.

قصيدة المنفى السورية :

- مع ان إمكانات التفكير الثوري في واقع القضية السورية كان يمكن أن يمنح يؤسس لميلاد هذه الظاهرة (القصيدة الثورية) مع بداية الثمانينات مع أحداث حماة وأخواتها ، غير أننا نرى أن انحصار تلك الثورة في جماعة الإخوان المسلمين ربما لم يمنح تلك الفترة فرصة توليد هذا النفس المنشود
- دون أن ننكر او تناسى بعض الأصوات الخافتة التي ظهرت في المنفى وما زالت قصائد الشهيد مروان حديد وما غناه المنشدون الكبار ابو مازن وابو الجود وابو دجانة من إشعار الثورة شاهدا على تلك الملاحم الثورية .

قصيدة المنفى السورية -2- :

- ومع أن الربيع العربي كان الباعث الأقوى لمشروع القصيدة الثورية السورية إلا أن إرهابات ذلك كانت قد تشكلت مع بدايات حرب الخليج الأولى وشعور الجارة السورية بمآسي جارتها العراق تحديدا لينقلت ذلك الصوت الشعري المقاوم شاهدا على تلك التحولات
- في المقابل القصيدة السورية الثورية تطورت كما لا كيفا مع وجود وسائل الاتصال الحديثة بما في ذلك وسائل التواصل الاجتماعي والنشر الإلكتروني فيس ، تويتر ، واتساب ..
- مما مكن الأصوات الجديدة الشابة المنفصلة نسبيا من قبضة السلطان أن تُخرج من غلاتها ما تكتنزه من إمكانات..

- لكن ذلك الكم كان يحتاج إلى مواكبة نقدية جادة لرصد هذه الحالة وتقديمها فنيا وفكريا وسياسيا واجتماعيا وفض الاشتباك بين الفني والغائي بغية إعادة ترسيم هوية ذلك المنتج الشعري المقاوم ورصد إمكانياته وفق رؤى نقدية واضحة .

انس الدغيم وقصيدة المنفى :

- المنفى هو عنوان قصيدة وعنوان ديوان للشاعر السوري أنس دريم الذي صدر عن شبكة ارام الاعلامية عام 2018م في إسطنبول
- وقد احتوى الديوان على 24 قطعة شعرية استغرقت -وفق زمنها الكتابي سنوات الربيع العربي تقريبا - منذ إرهاباته الأولى 2008م حتى عام 2016م بدايات التهشم والانكسار.
- قصيدة «المنفى» جاء ترتيبها الرابع عشر بين قصائد الديوان حيث توسطت مجموعتها الشعرية.

- الديوان لم يعرف من الناحية الفنية الا شكلا واحدا من أنماط شعرنا العربي الشعر العامودي بل تستطيع أن تحدد له سمات فنية نمطية شكلت الغنائية إطارها العام
- ويأتي الإيقاع بصورته الخطابية الثائرة في المرتبة الأولى ويقل الهمس وتتلاشى الرؤى

الفلسفية

- يتربع النص على منبر خطابي تعطى الأهمية فيه للفظ الجزل القوي والصوت العالي المؤثر بأسلوب يخاطب الأذن لا العين ولغة تحاكي عصور المتنبي مما قلل من أثر التقنيات الحديثة(كالمشهديات السينمائية واللغة الدرامية وحوار الذات.....) في تفعيل دور القصيدة الحديثة للتعبير عن قضايا الفكر والسياسة

قصيدة المنفى (المضمون) :

- جاء على شكل رؤية فكرية /موقف شعري أي دقات انفعالية متقاربة تصر على رسم صورة صادقة لشوق ملتهب.

المنفى :

- شكل عنوان القصيدة عتبة استراتيجية واضحة لتحديد هوية النص، فالعنوان المنفى والشاعر يعيش المنفى والموضوع سورية المنفية.

المنفى - المطلع :

- لإثبات شرعية النص وهوية صاحبه وحق العودة والرجوع ينفذ النص على جملة شعرية مستلهمة من نص قدسي

- ولدتُ ولم تكنْ أُمِّي بعِيَا .. كوجهك أنتِ يشرقُ سرمدِيَا
- كنجمِ صار من صلصالِ روحٍ .. ويسكنُ -حينَ يسكنُك- الثَّرِيَا
- وما وُلِد الهوى فرداً ولكنْ .. ولدنا -حينَ شئتُ لنا- سويَا
- وأنتِ البيئُ والمنفى وغيْمٌ .. بحجمِ الشَّعرِ يَمطرنا رويَا
- وكنتِ وكان وجهي شَطْرَ أُخرى.. بقايا مَكَّةٍ لَبثتُ سِنِيَا
- وكنتِ دمشقَ تنزفُ باسمينَا .. لتدفعَ عنكَ سيفاً مزدكِيَا

المنفى :

- بناء القصيدة على وحدة البيت حرم القصيدة من أن تتسلسل وفق بنية درامية ووحدة عضوية تعكس دلالة العنوان وتترجمه
- لكن وحدة الموضوع تجعلك قادرا على تجميع مادته على شكل أفكار تحقق غاية النص وتطلعاته باعتباره نصا مقاوما يبحث في منفاه عن هويته الضائعة.
- وهنا يصبح الوطن مهوى وسكنا تسكنه الروح ولو ابتعد الجسد لينغلق النص كما انفتح على مشهد قدسي تصبح فيه البلاد صلاة ودعاء وكف موسى

الخاتمة :

بلادي يا صلاة الماء قومي . ومرّي كالدّعاء على يديّا
وقومي يا بلادي من عظامي . ولحمي واعبري مَنّي إليّا
وضمّيني إلى خديك نخلأ .. ليمطرَ أهله رُطباً جنياً
ونحنُ أنا وأنتِ هما وأنتمُ .. وهنّ نموتُ يا بلدي لتحيَا
فتحيا أمةٌ تُدعى عراقاً .. وتسقطُ أمةٌ قتلتُ عليّا

المنفى :

- هكذا تشكلت معالم المنفى في هذه اللغة الثورية الصاخبة العازمة على الرجوع المتسلحة بإرادة الشعب والحق

- وكان شعار الربيع العربي الذي فجر الثورة في تونس
- اذا الشعب يوما أراد الحياة هو نفسه المراد في إيقاعات قصيدة المنفى للشاعر

المنفى عند درويش :

- محمود درويش سواء في أعماله الاولى اوراق الزيتون 1964 وعاشق من فلسطين 66 ،والعصافير تموت في الجليل 69 ،وحبيبتني تنهض من نومها 70، احبك او لا احبك 72،محاولة رقم سبعة 73،اعراس 77، حصار لمدائح البحر 84، او في قصائده المتأخرة
- سرير الغريبة والجدارية وحالة حصار ،
- فإن الوطن والغربة والمنفى بقيت العناصر الأساسية المشكلة للثيمات الموضوعية لمشروعه الشعري.

- ومع ان الذات الدرويشية قد حاولت أن تستعيد ذاتها في مجموعاته الشعرية المتأخرة الا أن حالة من الحصار والغربة والبحث في منا في جديدة ما زالت زلت هي المسيطرة على خياله الشعري

رسالة الى المنفى – معبر :

- في هذه المقاربة النقدية نستحضر واحدة من بواكير أعماله الشعرية من ديوانه الأول أوراق الزيتون لتتعرف على البذور الدرويشية في تكوين قصيدة المنفى
- وإذا كانت هذه القصيدة أقل جودة من أعمال أخرى تناولت نفس الموضوع من قصائد درويش الا أن اختيارها تحديدا كان له ما يبرره في رأينا
- فهي من أوائل الأعمال التي تناولت قضية المنفى في تجربة درويش الفنية
- ثم أنها تحمل عنوان صريحا ومباشرة رسالة الى المنفى وهو عنوان يشبه إلى حد بعيد قصيدة المنفى لأنس دغيم

رسالة الى المنفى :

- تحية.. وقبله
- وليس عندي ما أقول بعد
- من أين أبندي؟ وأين أنتهي؟..
- ودورة الزمان دون حد
- وكل ما في غربتي
- زوادة، فيها رغيغ يابس، ووجد
- ودفتر يحمل عني بعض ما حملت
- بصقت في صفحاته ما ضاق بي من حقد
- من أين أبندي؟
- وكل ما قيل وما يقال بعد غد
- لا ينتهي بضممة.. أو لمسة من يد
- هذه أول مقابلة لدرويش مع الغربية وجها لوجه، بدايات تشكل صورة الغريب
- وهي صورة تشكلت واقعا عبر معالم جديدة يعيشها درويش بعيدا عن وطنه؛ ليرسل رسالة حب وحنين إلى أمه على جناح طائر.
- أنا بخير
- أنا بخير
- ما زال في عيني بصر!
- ما زال في السما قمر!
- وثوبي العتيق، حتى الآن، ما اندثر
- تمزقت أطرافه
- لكنني رتقتة.. ولم يزل بخير
- وصرت شابا جاوز العشرين
- يحدثها درويش عن نفسه وما فعلت به الغربية وكيف أنه صار العشرين شابا يمارس الحياة ويكابدها
- وقال صاحبي: « هل عندكم رغيغ؟

- يا إخوتي؛ ما قيمة الإنسان
- إن نامَ كلَّ ليلةٍ.. جوعانُ؟ «
- أنا بخيرُ
- أنا بخيرُ
- عندي رغيفُ أسمر
- وسلَّةٌ صغيرةٌ من الخضار

• وتستمر الحكاية في تشریح معالم الغربة تعرض مواقع المفارقة بينما تحميه وسائل الإعلام وحقائق التشنّت والغربة والضیاع

مقاربة :

- قصيدة درويش قصيدة انفعالية إلى حد ما وربما كانت قصائده المتقدمة أكثر عمقا وفلسفة لكنها في هذه المرحلة وضوحها وتقويتها كانت تعد مهادا لبنية الفلسفية لقصيدة المنفى باستنطاق مواقع الاسى وبيان حجم الجريمة ،
- فهذه الطاقة التأثيرية هي التي فجرت اسئلة ما بعد المنفى لتخلق مشروع عائد الى حيفا بعد ثمان سنوات تقريبا

- أي ان هناك ثمة علاقة ما بين المنفى والعودة
- فإذا كان المنفى هو الحقيقة المأساوية الواقعية والترجمة الحقيقية للظلم والا حالة والقهر والتشريد فإن قصيدة العودة ستشكل استراتيجيات الخلاص والرجوع والتحرير ويقترض بعدا فكريا أعمق ورؤى تحليلية أصفى وأصدق

13 SURİYE VE FİLİSTİN ŞİİRLERİNDE VATANA DÖNÜŞ

MUSAB HAMÛD*

العودة بين الشعراء السوريين والفلسطيني

صمعب حمود

ملخص البحث:

شعر العودة السوري والفلسطيني كلاهما ينبع من مشكاة واحدة عنوانها عدالة القضية والتشبث بالوطن. لكن الظروف منحت كلاً منهما خصوصية. وهذه الورقة تجيب عن الإشكاليات التالية: أولاً- ما هو الإطار العام الذي يجمع بين شعر العودة السوري والفلسطيني ثانياً- ما هي الفوارق التي تميز كل شعر على حدة وتسمه بطابعها الأخص. ثالثاً- معالم في طريق أدب العودة تجمع هذين التيارين في نهْر واحد يصب في تحقيق الحلم المشترك.

المقدمة:

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين، أما بعد: شعران من مشكاة واحدة ينبعان، شعر العودة السوري وأخيه الفلسطيني.. فأين يلتقيان وأين ينفصلان، وكيف يصلان؟ هذه الإشكالية تعرضها الورقة في ثلاثة مباحث، ومقترحات ختامية: أولاً- ما هو الإطار العام الذي يجمع بين شعر العودة السوري والفلسطيني ثانياً- ما هي الفوارق التي تميز كل شعر على حدة وتسمه بطابعها الأخص. ثالثاً- معالم في طريق أدب العودة تجمع هذين التيارين في نهْر واحد يصب في تحقيق الحلم المشترك.

ومشى البحث في عمومه على المنهج التحليلي المقارن.

د. - باحث وأديب*

واعترضته صعوبات أهمها تعذر جمع شعر العودة السوري والوصول إليه لأسباب موضوعية سأتطرق إليها في المبحث الثاني.
والله المستعان.

المبحث الأول: الإطار العام الذي يجمع بين شعر العودة السوري والفلسطيني
الإطار العام هو عدالة القضية، والتشبث بالأرض، ولطالما رمز الفلسطينيون إليه بالجفرا، ولقد قلت مرة:

جفراه يا قلباً تشطّي
خلف حبات الضنا المتمرّق
وجه تفرّق كي يُلمّم مقلتيه فلم يعد
جفرا ألماً يلتئم شمل الأحيّة
بعد طول تفرّق؟
عد يا قمر.. عد يا قمر
الله ما أحلاك ليلة نلتقي..

كلّما زفوا عروساً دلّوا من بين الطوب العاري إلى الأزقة الضيقة حتى إذا انفرج الزقاق عن
فسحة التراب تشابكت الأيدي وانتظمت الأقدام واتصل تيار الدم الفلسطيني ليخفق من جديد على وقع: (جفرا
ويا هالربع)..

ينشدون معاً، يخيطنون الأرض معاً..
بين شبوب الفرح وشبوب الحزن خيطر فيع. لا تلبث الضحكة أن تنقلب صرخة إذا عبرتها نسمة
من ذكريات الوطن المسروق.
عشاق الجفرا ثلاثة :

واحد يحملها في جيبه ورقة (يانصيب)؛ يُبديها متى شاء وينكرها متى شاء، لا يعلم هذا الرجل
أنّ الهندباء إذا انفصلت عن أسها حظيت بحرية التحليق لكنها تنتثر هباءات تطاير ثم تختفي..
وأخر لا يهدأ ولا يقرّ له قرار حتى يعود إلى تلك الأحضان الدافئة، يرى أن الزمن توقّف ليلة
الهروب الكبير، فكلّ ما يكون خارج الزمن لا معنى له.

وثالث اصطح مع المخيم على أنه قطعة أرض نزحت من فلسطين..
فهو ينجيه كل ليلة: أيتها الأرض المشردة: تعالي أقاسمك الهموم تعالي.
ثم نهجر من تلك الأرض المهاجرة!
يطلّ امرؤ القيس:

إذا قلت هذا صاحب قد رضيته وقرت به العينان بُدلت آخر¹
فما يدرى بعد ذلك: بيكي المخيم أم بيكي فلسطين!

¹ امرؤ القيس، الديوان، دار الكتب العلمية، بيروت، 2004. ص: 66.

هذا هو العالم..

هذا هو العالم..

أيها الإخوة في أول سينوب التي جنت منها تمثال قائم لشيخ شعث مغبر في يده مصباح وفي جانبه كلب وقور، ولأنني لا أحب التماثيل قلت لصاحبي التركي مازحاً متهمكاً وكان الوقت ضحياً: لم يحمل هذا الشيخ المصباح في وضح النهار!!

فأجاب: هذا تمثال ابن سينوب العظيم ديوجين وقد تعجب القوم منه كما تعجبت وسأله كما سألت: لم تحمل المصباح في وضح النهار، فقال: أفتش عن إنسان.

الله.. يا لها من كلمة.. أوقد خلا العالم من الإنسانية!
المشكلة أنه بقي يحمله إلى يوم موته.

إخواني الكرام:

العالم الذي لا يبالي أن يُقتل عشرون طفلاً في مدرسة أول يوم وثلاثون في مدرسة أخرى في اليوم التالي، وقبلهما ألف وخمسة إنسان بالمبيدات السامة وأكثرهم أطفال بعمر الزهور، وبين هذا وذاك ممثلاً ألف دفنت معهم أحلامهم.

العالم الذي اهتز لتمثالي بوذا ولم يبالي بدمار مدن هي آية الحضارة وأم التاريخ..

أحياناً يتعب قلب المقالة فيطلب التوقف عن الحديث.

لا أظن أحداً يسأل عن الأحلام في مثل (هذه الأيام).

عندما تسقط في البئر فالحلم الأوحده أن تخرج منه!

تذكر إذا خرجت وأمسكت بعنق المجرم أن تحاسبه على ضياع أحلامك أيضاً..

عالم كهذا يحتاج إلى مصباح ديوجين نبحت من خلاله عن بقايا إنسان..

الآن أفكر بطريقة جديدة:

ينبغي إن يكون مفهوم العودة هو المصباح الذي سيقود العالم في طريق عودته إلى إنسانيته المفقودة. وفي ضوء هذا الطرح نمضي نحو أدب عودة عالمي جديد.

المبحث الثاني: الفوارق التي تميز كل شعرٍ على حدة وتسمه بطابعها الأخص.

في هذا الإطار هناك ثلاث ملاحظات:

1- شعر العودة الفلسطيني أكثر متانة وعمقاً استناداً إلى طول التجربة، وهدوء الأعصاب، ويبدو

شعر العودة السوري سطحياً، ولكنه أشد حرارة.

مثلاً جعفر حجاوي الفلسطيني:

وكننت أوصيت ألا تكتبي بدمي

على الرخام ولا تستعظي الكفنا

أليس في الحزن ما يكفي لعاصفة

من الجنون تثير الحب في دمننا²

² الحجاوي، جعفر، قصيدة لمن أقدم قربان الهوى، قناة أغاريد الجبل، تاريخ المشاهدة 24 / 11 / 2018.

وأنس الدغيم السوري:

غضبي و قلبي يكتبان قصائدي ... و أنا نقيُّ الثوبِ حُرُّ الدَّاتِ
فإذا حُببْتُ الخلدَ دونَهما فلا ... هطلتُ عليَّ سحائبُ الرَّحْمَاتِ³
بغضن النظر عن البيت الثاني الذي أخذ أوله من أحمد شوقي (وطني إن ..) وأخذ آخره من أبي
العلاء (فلا هطلت علي ...)، فإن الاستعارة في البيت الأول غضبي وقلبي يكتبان قصائدي استعارة شكلية
وليس شعرية خلافاً لقول جعفر: ((ألا تكتنبي بيدي علي الرخام...)).
والسبب أنها استعارة شكلية توارد الشعراء عليها بكثرة حتى خرجت من الانحرافية وأصبحت
أقرب للحرفية، والمختصري في أسرار البلاغة يقول: إن الاستعارة إذا كثر استعمالها وتوارد عليها الناس
تصير مثلاً وتخرج من نطاق الاستعارة.
الحاصل: من حيث الإيقاع واستعماله للضاد والغين والقاف التي خلا منها مقطع جعفر، وأسلوبه
المباشر خلافاً لأسلوب الآخر نلاحظ أن هذا المقطع والمعبر عن شعر العودة السوري كأنه صيحة في
مظاهرة تهتف بالحرية وأن مقطع جعفر كأنه تأمل على تلّ.

2- يبدو الشعراء الفلسطينيون أثبتت قدماً وأسرع إقداماً في التأقلم مع محيطهم حيث حلوا ، أما
نظراً وهم السوريون فلا يزالون يقدمون رجلاً ويؤخرون أخرى، لماذا؟ لسببين:
الأول أنهم يشعرون بعقدة ذنب تخلص منها الفلسطينيون من زمن، فالأجيال الفلسطينية الجديدة
ليست مسؤولة عن شتات حدث قبلهم، أما السوريون فرغم قلة الحيلة وهول الحرب لا يفارقهم الشعور
بالذنب أن يكونوا قصرُوا أو تسرعوا بترك الشام، لذلك لا تخلوا قصائدهم من الاعتذار عن مفارقة الوطن،
مناف بعاج:

إنا لعمرك لم نخرج برغبتنا
هل يترك الشام شخص عاقل فينا⁴

والسبب الثاني: أن الشعراء الفلسطينيين ينطلقون وقد طال الأمد على قضيتهم وتمايزت
صفوفهم، أما السوريون في المنفى فيبعضهم ينطلقون، وأكثرهم ينكفون في زوايا من الأرض، يتوارون
ويبدلون الأتواب خوفاً على الأهل والأحباب الذي خلفهم في البلاد، وهي مخاوف مشروعة، ولذلك
يصعب الآن بلورة درس حقيقي علمي عن الشعر السوري في المنفى ، وإنما هي احتمالات وتكهنات.
فالذين صرحوا باسمهم سميناهم، والذين كتموا كتمنا عليهم وقلنا قال بعضهم، والذين جهلناهم لا يضرهم
جهلنا لهم إذا كان الله يعلمهم.

3- الشعر السوري يقتفي أثر الشعر الفلسطيني في حديث العودة وهذا منطقي استناداً إلى عمق
الأخوة ثم فارق التجربة، فنرى شعر العودة السوري يحرص على تضمين معاني العناصر الخمسة الأساسية

<http://kenanaonline.com/users/agarridgenerati/posts/825202>
³ الدغيم، أنس، قصيدة غضبي وقلبي، زمان الوصل، تاريخ المشاهدة: 2018 / 11 / 23.

<https://www.zamanawsl.net/news/article/56759>

⁴ بعاج، مناف، قصيدة جراحات الفراق، مكتبة من الشاعر نفسه عبر تطبيق الواتس اب، 2018 / 12 / 3.

في العودة: الأرض والرفض والقوة والأمل. والتي يمكن أن يمثلها قصيدة عبد الكريم الكرمي: فلسطين الحبيبة كيف أحياء.. غداً سنعود والأجيال...

تسانلني الحبيبة عن بلادي وأهلي والمغاني والرائعات..⁵
ولقد قلتُ أنا معارضاً القصيدة:

دعت راحيل للشهد المذاب فقد ولى إذا عهد الشباب
وولى المرء يخدع بالخطايا وولى المرء يخدع بالسراب
وولى المرء يندب كل حظ ويذري دمعين على التراب
فدعني لا تسلني اليوم ما بي فما بي لا يفسر بالعتاب
فلا والله أنس بعد ليلي وأهنا بالطعام وبالشراب
وأت فارقي أمي إياي أخف إليك من شتى الشعاب
بعشرة ألف أسد و نار على ساعير تسعر بالعذاب
لئام الغدر دونكم المنايا وذوقوا لا ربيع بغير آب

المبحث الثالث: معالم في طريق أدب العودة

معالم الطريق ستة:

الأرض، والرفض، والقوة، والطاقة، والأمل، والقدر.

أولاً – الأرض:

الاشتياق أول الطريق.

لا ترهدين بتربةٍ منها خلقت، منها انطلقت إلى الوجود، من مائها ماء الخدود، فلسوف تحرق قلبها، ولسوف تذبل إن تركت شميمها تلك الورود.

يقول محمود درويش :

" لا تخف من أزيز الرصاص

التصق بالتراب لتنجو"⁶

قد تُجملُ المصورةُ منظرَ الربيع، وقد تقربُ المشهد حتى تمتلئ العينُ بفراشة ملوَّنة على زهرة

بيضاء..

وعندما تقتربُ الباصرةُ من الوطن الأرض تبدأ التفاصيل البديعة بالظهور: أهلٌ وأحبابٌ وأواصرُ

قربي وسكنٌ وأنسٌ وذكرياتٌ وزمن..

مضى زمن العراء وآلت الخيمةُ التي طالما طوّحت بها الريح إلى منزل طيّب ذي سقفٍ وجدران

ونوافذٍ متينةٍ شقافة .

لكن الخيمة التي سكنها الفلسطيني ليلة النزوح لم تزل تسكنه!

والعاصفة التي شردته في الأفاق لم تزل تعصف في قلبه..

⁵ بعاج، مناف، قصيدة أهات الذكريات، مكتبة من الشاعر نفسه عبر تطبيق الواتس اب، 3 / 12 / 2018.
⁶ درويش، محمود، ديوان لماذا تركت الحصان وحيدا، قصيدة أبد الصبار، دار رياض الريس، 2001، ص: 62.

ولم يزل هاتفٌ يهتفُ به:
لا بيت إلا بيتك الأول، فارجع قبل أن يموتَ أهلوك، ويألفَ عيش الشتات بئوك.
ثانياً- الرفض:
تعلم أن تقول لا.
إذا سلبك الرجلُ نقودك وأعطاك سكرة فأنت صغير .
ما بين العودة بالمفتاح والعودة بالتصريح فرق .
الثانية وهم.

شباك التصاريح كان لتضيق على رقبته بقية الكرامة و عرق الجبين.
ممكناً أن تأكل من يرتقال يافا، وحرامٌ عليك غرسه وقطافه.
هذه فدوى طوقان تعبرُ الجسر إلى فلسطين بـ "آهات على شباك التصاريح":
"سبع ساعات انتظار

يجلد القيط جبيني
عريقي يسقطُ ملحاً في جفوني
حنظلاً صرْتُ مذاقي قاتل
حقدي رهيب

ألف هند تحت جلدي"⁷
قلبي مع فدوى في تلك الساعات الرهيبة، عيناى مرآتا ألم، على جبيني لسعات السياط، أكاد أرى
ما تحت جلدها يفور بألف هند.
عودة ذلٍ والله ..
فلا تنخدع بالعبور، ولا تلهك السكرّة.
ولا تلدغن من أوصلو مرتين، وتعلم أن تقول: لا.

ثالثاً- القوة:
بردى يصقّق بالريحق السلسل
والنسانم تلعب على ضفتيه لتتفتح وجوه المارة برداذ منعش وريحان لطيف
والحور يتمايل طربا فترقص من خلال أوراقه أشعة الشمس المتسللة
وظلال الصفصاف !
واهاً لك يا شام..
وطائران التقيا بعد غياب
صغيران كانا في جنة هي أخت دمشق بهاءً ورواء
أبوابها ثمانية
وأبواب دمشق ثمانية

⁷ طوقان، فدوى، الأعمال الشعرية الكاملة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط1: 1993م. ص: 407

وأبواب الجنة ثمانية
ثم عيشت بهما الريح
وعاث في أرضهما البارود
وتفرقت الأحبة
وعلى ضفة بردى طائران يلتقيان
بردى يصفق
والنساء تلعب
والحور والصفصاف..
أكاد أبكي يا دمشق!
وأنسى الطائرين
التقيا والحزن في أعينهما قطرُ ندى
تهامسا ساعة ثم اعتنقا
وطار أحدهما عائداً إلى الوطن الأول
وطوى الآخر جناحه على قلبه الجريح..
فلسطين الحبيبة كيف أغفو
وفي عيني أطياف العذاب؟
فلسطين الحبيبة كيف أحيا
بعيداً عن سهولك والهضاب؟⁸

يقول أبو سلمى: ثم عدت وسألت عن عبد الرحيم في الفندق فقالوا: لقد ذهب إلى فلسطين، لقد عزَّ عليه أن تخدم النار:

سأحمل روحي على راحتي
وألقي بها في مهاوي الردى
فإما حياة تسر الصديق
وإما ممات يغيب العدى⁹

هذا وأبيك الشعر الذي ينهض بالهمم لا ما تمناه البعض أن يكون قبرة وأخر نسمة وثالث غيمة حتى يكحلوا أعينهم بروية فلسطين! وقد ينبغي الابتعاد عن الأمنيات الهزيلة والاحلام الضعيفة والقوافي المنكسرة واللهجة المنكسرة الى العزيمة المشرقة والقوافي المطلقة وجعل هذا أصلاً لأدب العودة الجديد إذا أردناه عالمياً يخاطب العالم فالعالم قد يبكي مع الضعفاء لكنه لا يمشي إلا مع الأقوياء.

رابعاً- الطاقة (المرأة)

⁸ الكرمي، عبد الكريم، ديوان أبي سلمى، دار العودة، بيروت، 1978م. ص: 173.

⁹ قميحة، جابر، الشاعر الفلسطيني عبد الرحيم محمود ملحمة الكلمة والدم، دار الفكر العربي، القاهرة، 1986، ص: 67.

لم تكن فدوى طوقان تصيح على شبّاك التصاريح:

"آه وامعتصماه

يا لثارات العشيرة"¹⁰

إلا وهي تعلم ما تصنع المرأة بالعرب، إذ هي عندهم الكنز الذي لا ينبغي أن يُمسّ والحرّم الذي لا يُرام .

وتعلم ما صنعت (إن تقبلوا نعانق أو تُدبروا نفارق).

وما صنعت الضفائر التي قصصنها وأرسلنها إلى خطيب الجمعة ليلقي بها لجم خيل إلى المصلّين..

الأم الفلسطينية بين شهيد ومشروع شهيد .. بين جنة وأمل.

هي روح التضحية المبتوثة في الأجيال لسقيا الأرض.

"هذه الأرض امرأة

في الأخاديد وفي الأرحام

سرّ الخصب واحد

قوة السرّ التي تنبت نخلاً وسنابل

تنبتُ الشعب المقاتل!"

خامساً- الأمل (الطفولة):

وما أضيّق العيش لولا الطفولة.

الأطفال ألصق الناس بتراب الوطن، وأقربهم عهداً به، يروحون من لعبهم مغبرّةً وجوههم، ترفل

أقدامهم الناعمة بالطين، حين تتقلّب الأرجل الخشنة على الرخام الإيطالي ..

يعرفهم حجر الأرض ويعرفونه .. بين الطفل والحجر حميميّة لا يفهمها الكبار.

وفي لحظة اكتشاف الشر يلوحون بحجارتهم الواثقة، ويقصفون بها المصفّحات، ثم يبتسمون :

فإذا نظرنا في وقائع الأرض رأينا الأمل يزهر بين شجرة تطمّح برأسها إلى السماء ضاربة

جذورها في الأرض ، وبين لعاعة صفراء ملتوية تحاول أن تختلس القناعة الكافية لوجودها بين هذه الزهور والأشجار.

بين "أنشودة الصيرورة" و"إيتان" كما بين الحياة والموت:

في مقدمة "إيتان" تصطحب فدوى طوقان هذا النص:

" ذات صباح سأل طفلاً من أطفال الروضة في كيبوتس معوز حاييم: كم يوماً يتوجّب علينا أن

نحافظ على الوطن؟"¹¹

سؤال تاريخي جدّاً، وهو وحده قصيدة معبّرة!

¹⁰ طوقان، فدوى، الأعمال الشعرية الكاملة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط1: 1993م. ص: 407

¹¹ طوقان، فدوى، الأعمال الشعرية الكاملة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط1: 1993م. ص: 486

لا يمكن اتهام هذا الطفل بالخيانة والعمالة وبتُّ الشكوك والشبهات؛ لأنه في النهاية طفل! ولأن الفطرة هي التي تتكلم على لسانه قبل أن يعتقلها أبواه، ولأنه استيقظ على وطنٍ ليس له فهو يرى هذا الوطن ثقيلاً عليه بقدر ما هو ثقيل أيضاً على هذا الوطن المحتل..

هل جرّب أحدكم قياسَ مشاعر امرأةٍ سُرق منها وليدُها ثم أُجبرت على تربية طفل السارق! عندها سيسأل هذا الطفل: كم يوماً يتوجّب علينا أن نحافظ على الأم؟
فرق كبير بين الطفلين الفلسطيني والاسرائيلي
أطفال يوم النكسة أبطال يوم الأرض!
وأطفال يوم الأرض أبطال الانتفاضة
" كبروا في غاب الليل الموحش في ظل الصبّار المر
كبروا أكثر من سنوات العمر
صاروا زهرة عباد الشمس
صاروا الشجر الضارب في الأعماق الصاعد نحو الضوء
صاروا الغضب المشتعل على أطراف الأفق المسدود"¹²
أجل أيها الأحبة: كبروا وصاروا ولم يخطر في بال أحدهم هذا السؤال الرقيق: كم يوماً يتوجّب علينا أن نحافظ على الوطن؟

سادساً- القدر:

(العودة قدرٌ ثقةٌ بوعده الله)

ظنّ الصهاينة أنّ طوفان النكسة حطّم شجرة العرب، وأن طيرها ارفضّ في كلّ أرض ..
مشكلة الطوفان أنه لا ينظر خلفه.

الشجرة التي طوّح بها بدأت جذورها تملأ تحت الأرض منذرةً بالولادة الجديدة، فستنمو الشجرة ، وستعود الطيور، سنة الله في الطبيعة..

وهكذا بدلاً من أن تجهز النكسة على جراح المنكوبين أيقظت وعي الطب فيهم فاندلعت كيمياء النضال ترسم الدواء الناجع، وتعافت غزة إلا من حصار، وأشرق وجه الضفة بانتظار الفرج، وقيل لأرض الثامنة والأربعين هنيئاً نفسك!

وبات الشعراء يعزفون على أوتار العودة بكل ما أوتوا من فنّ

منذ عتيقهم هارون رشيد

سنرجع يوماً إلى حيّنا ونغرق في دافئات المنى¹³

ومن طرائف ما ابتكرته أجيال الشعراء الفلسطينيين من أمر عودتهم أن موتهم في الغربة عودة

لأن ذراتهم المدفونة ستعرف طريقها إلى تراب فلسطين:

كما يقول حسن البحيري:

"فلا تياسني من إيابي إليك وإن غيبتي طوايا الحفر"

¹² طوقان، فدوى، الأعمال الشعرية الكاملة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط1: 1993م. ص: 436

¹³ هاشم، هارون رشيد، قصيدة سنرجع يوماً، موقع أدب، مشاهدة: 2018 / 12 / 1.

69863=http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=sqas&qid

فإني ولو حفنة من تراب سارجع في قبضات القدر¹⁴

مقترحات لعالمية أدب العودة:

1- تنظيم الخطاب العالمي:

العالمية نوعان يجب فهمهما ودراسة الخطاب لكل منهما العالم العربي والاسلامي ثم العالم الاجنبي الاول مرجو للشدائد والثاني لا يُنتظر منه أكثر من التعاطف والبكاء أحيانا أما السياسات عندهم فشيء آخر.

أحمد مطر شاعر من العالم العربي الاسلامي أغراضه شتى ولكنها في النهاية تصب في فلسطين التي شطرتها مصالحة أو سلو قسمين فلس أخذه فريق وطن حضي به الآخر كما ذكر في أجرامة له، وما علم هؤلاء أنّ انتشار فلسطين إنما يعني الدمار الشامل!

إنما يعني انتشار الزهور والأطفال والحجارة ..

إنما يعني انحسار العالم وتشكُّله من جديد!

يقول: "كأمنٌ ثأري بأعماق الثرى

وغداً سوف يرى كلّ الورى

كيف تأتي صرخة الميلاد من صمت القبور

تبردُ الشمس ولا تبرد ثارات الزهور"¹⁵

وتيسا رانسفورد حرة من اسكتلندا:

رقيقةً مرهفةً لا تزال تصطبُحُ بعطر الشرق، وتنامُ على حكايا ألف ليلة وليلة

يؤرّفُها ما يُقال من اقتحام حصّاداتِ الموت أرضَ السنابلِ المتوهّجة.

وأنّ ليلةً هربت من ذلك الكتاب فزعاً من مصّاصِ الدماء المتسلّل من روايات الغرب.

فتنادي صديقنا:

إياد أيّها الشاعرُ النبيل

أيّها الكنارُ الصادحُ في غير دَوْجه

تعالْ نغزلْ من الشمس خيوطَ الأمل

نكتبُ أبياتَ شعر

نصنغُ سجّادةً من ألف لون..¹⁶

إذا استطعنا تحويل تيسا إلى ظاهرة عندها نصل إلى رأي عام أجنبي فاعل في صنع السياسات

وتغييرها.

2- اتباع التكتيف المباشر ، والأسلوب الدائري:

¹⁴ البحيري، حسن، من ديوان حيفا في سواد العيون، موقع مؤسسة القدس للتراث، 20 / 11 / 2018.

¹⁵ مطر، أحمد، ديوان اللافتات، دون دار، 1984م، ص 52.

¹⁶ حباتلة، إياد، و رانسفورد، تيسا، ديوان سجادة من ألف لون (نقلًا عن موقع مؤسسة القدس للتراث، مقال لفريق التحرير: العودة في الشعر الفلسطيني) <http://alqudslana.com/index.php?action=article&id=1458>

أعني بالمباشر الصدحُ بأدب العودة في كل مكان وأن، وبالتكاثر يوشك أن يستقر في فواد الأمم ويصدع رأسها حتى تدعن وتعلن نصره المظلوم.

وأما الدائري فليس بأقل تأثيراً بل هو يتسلل إلى العقل الباطن وحيماً خفياً، والعقل الباطن مكنم العاطفة، والعاطفة مصنع السلوك. أما مخاطبة العقل الظاهر فتُجابهُ أولاً بالقبود والتحفظات وأوهام السياسة، وثانياً تفلح في توليد الشعور والشعور قد يتطور إلى عاطفة وقد لا يتطور.

من أيام جرّت في تركيا المسابقة الدولية الخامسة لتعليم اللغة العربية وكنت في بعض لجان تحكيمها، ورأيت وسمعت ما يسر القلب: ففي مسابقة إلقاء الشعر توارد عدد من الطالبات على قصيدة نزار (وهي في كتيب المسابقة): "بكيت حتى انتهت الدموع.."

غدا غدا سيزهر الليمون وتفرح السنابل الخضراء والزيتون وتضحك العيون وترجع الحمام المهاجرة إلى السقوف الطاهرة.¹⁷

وجعلت كل واحدة منهن تنشد هذا الشعر بسبيل وتأثر وذوب وانفعال وروحانية لا يقدر عليها نزار نفسه.

الغاية المسابقة لكن العقل الباطن للجماهير المصغية كان يتفاعل مع قصيدة نفيسة من أدب العودة. إذأ ينبغي تعزيز العلاقات مع القائمين على المسابقات ونحوها لإدراج العودة في أدبياتهم.

3- وأتساءل بهذه المناسبة هل يمكن إنشاء مسابقة باسم جائزة العودة العالمية بالمعنيين الخاص والعام، وإنكم بها لجديرون؟

كما أتساءل هل تدفع مؤسساتنا المعنية بالعودة بإصداراتها في المسابقات العالمية المشهورة أو ما زال الخجل يغلب على الحسنة؟

4- ومما أقرحه إنشاء المراكز الثقافية الاعتبارية في المنفى لتعبر عن القرى والبلدات المحتلة

أوحاه لي أسلوب تأنيث المكان في شعر العودة لاستقبال أهله:

من توفيق زياد المنتظر هناك بالورد والحلوى وكل الحب.

إلى محمود درويش: ماذا طبخت لنا؟ فأنا عائدون.¹⁸

أعجبتني فكرة التأنيث والتهئية وله بالغ الاثر والنكاية في العدو، وأفكر بخطوة إلى الأمام بتأسيس المراكز الثقافية المحلية في المنفى وهي مراكز لا تكلف إلا أرضاً وبيوتاً على الشبكة العنكبوتية، ولها ما

للمراكز الثقافية من فوائد بالإضافة إلى تنمية الأواصر وترسيخ قضية العودة.

5- أقرح تكثيف التواصل مع الشرق الفسح وإفريقيا المظلومة فبيهما القوة الكامنة والمناجم البكر من الإنسانية التي لم تتلوث بالعالم المتحضر كما يقال.

6- وضع إطارين مهمين لأدب العودة سوى المنازل الستة البنيوية التي ذكرتها آنفاً، إطاران يقدمان أدب العودة للناس بغاية اللطف والنوق:

¹⁷ قباني، نزار، الأعمال السياسية الكاملة، منشورات نزار قباني، ج3/ص: 161

¹⁸ درويش، محمود، قصيدة في انتظار العائدين، موقع أدب، 11/11/2018.

64775=http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid

أولهما الفضيلة واحترام العقائد والأخلاق، فليس بجيد القول مثلاً: ما شأنهم إن كان إسماعيل أم إسحق شاة للإله؟

نستطيع تصوير فكرة الاهتمام المعيشي للناس دون المساس بمقدساتهم .
تذكرون الجدار الفولاذي ، جاء في السيرة أن شيخاً نجدياً على هيئة إبليس حضر اجتماعهم
وأسرَّ لهم بأنه لم يعد مُجدياً إقامة الجدار تحت التراب..

وقال لهم : حقيق بذلك الجدار أن نضربَه على كل قلب !
هي ذي الحملة اليوم فلنكن قريبين من شعوبنا، ولنحذر من نفرة قد تصيب الناس.
وثانيهما اللغة والأسلوب من نحو وبلاغة وتصوير فإن اللحن يُذهب بهاء الوجه وإن الخطأ في
اللغة أو الصورة يصنع في المتلقي ما تصنعه فجأة الريح على الزورق الحالم في البحيرة، ولا بأس في
سبيل ذلك أن يُنشأ قسمٌ خاص لمتابعة التطوير الفني والأسلوبي لأدب العودة بما يخدم فكرة التأثير في شعبنا
والشعوب العالمية.

8- وأوصي أخيراً بالعناية بأدب العودة للأطفال والناشئين:
فالعالمية المنشودة تقتضي التكامل، من منكم استمع إلى تشيد أناديكم المنتشر في اليوتيوب من
جوقة أطفال اترك في مدرستهم.. كلماتٌ هذه أم حمام !

حين ترفرف بأجنحتها على شرفات القلوب فتلعب بها كما تلعب النسمة بالرياحين.
حين تغنيها المباسم الصغيرة في المدارس الإعدادية فيرقص القلب بهجة وفرحاً.
حين تسكنُ النفس وادعاً مطمئنةً أن في البلاد من يحرص على غرس القيم النبيلة في حدائق
الأطفال .

اطفالنا الامل.. أطفالنا مفاتيح العودة.
وختاماً فإن طارق بوغرا الأديب التركي ، شبه حال طلائع الثورة والمبشرين بالعودة بأزهار
اللوز التي تسارع إلى التفتح أول الربيع كأنها بشارة له فير تد الشتاء عليها ويضربها الصقيع، ولكنها بشارة
مؤكدة أن الربيع أت، يقول:

Bâdem çiçekleri onlar:

Baharı müjdeler onlar. özlediğimiz baharı

Kış dönebilir

Bâdem çiçeklerini donabilir

Amma müjde şaşmaz¹⁹

سلاماً أزهار اللوز

سلاماً شعراء الربيع

المصادر والمراجع

¹⁹ Tarık Buğra, **Osmançık**, Yaylacık Matbaası, 2018, s. 28.

- امرؤ القيس، الديوان، دار الكتب العلمية، بيروت، 2004.
- البحيري، حسن، من ديوان حيفا في سواد العيون، موقع مؤسسة القدس للتراث، 20 / 11 / 2018.
6714=<http://alqudslana.com/index.php?action=article&id>
- الحجاوي، جعفر، قصيدة لمن أقدم قربان الهوى، قناة أغاريد الجبل، تاريخ المشاهدة 24 / 11 / 2018.
<http://kenanaonline.com/users/agarridgenerati/posts/825202>
- الدغيم، أنس، قصيدة غضبي وقلبي، زمان الوصل، تاريخ المشاهدة: 23 / 11 / 2018.
<https://www.zamanalwsl.net/news/article/56759>
- الكرمي، عبد الكريم، ديوان أبي سلمى، دار العودة، بيروت، 1978م.
- بعاج، مناف، قصيدة جراحات الفراق، مكاتبة من الشاعر نفسه عبر تطبيق الواتس اب، 3 / 12 / 2018.
- حياتلة، إياد، و رانسفورد، تيسا، ديوان سجادة من ألف لون (نقلًا عن موقع مؤسسة القدس للتراث، مقال لفريق التحرير: العودة في الشعر
الفالسطيني)
1458=<http://alqudslana.com/index.php?action=article&id>
- درويش، محمود، ديوان لماذا تركت الحصان وحيدا، قصيدة أهد الصبار، دار رياض الرئيس، 2001.
- درويش، محمود، قصيدة في انتظار العائدين، موقع أدب، 11 / 11 / 2018.
<http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid=64>
775
- طوقان، فدوى، الأعمال الشعرية الكاملة، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط1: 1993م.
- قباني، نزار، الأعمال السياسية الكاملة، منشورات نزار قباني. د. ت
- قميحة، جابر، الشاعر الفلسطيني عبد الرحيم محمود ملحمة الكلمة والدم، دار الفكر العربي، القاهرة، 1986.
- مطر، أحمد، ديوان اللافتات، دون دار، 1984م.
- هاشم، هارون رشيد، قصيدة سنرجع يوماً، موقع أدب، مشاهدة: 1 / 12 / 2018.
69=<http://www.adab.com/modules.php?name=Sh3er&doWhat=shqas&qid>
863

مراجع بالتركية:

- Tarık Buğra, **Osmancık**, Yaylacık Matbaası, 2018.